

განათლება

[წალიწალი მათა]

№ 4-5

პირლი ლ მაისი

1917 წ.

№ 4-5

ფიზიკური აღზრდის მნიშვნელობა

(გადმოკეთებული)

ამ ჟამად ყველგან სამართლიანად უჩივიან, რომ სასწავლებლებში საზოგადოთ სხეულისა და სულის განვითარების ურთიერთობას მცირე ყურადღებას აქცევენო; სკოლებში მეტს მნიშვნელობას გონების განვითარებას, მოწაფეთათვის ამა თუ იმ ცოდნის გადაცემას აძლევენ და სხეულის განვითარება და გამაგრება კი თითქმის სრულიად მივიწყებულია. ამის გამო საკვირველიც არ არის, რომ სხეული ჯძღურდება, მასთან სულიც სუსტდება და სიცოცხლის ძალაც თანდათან ჰქრება.

რომ ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ რა მნიშვნელობა აქვს სხეულის ვარჯიშობას აღზრდაში, უნდა გამოვარკვიოთ თვით სიტყვა „აღზრდის“ მნიშვნელობა. აღზრდა ნიშნავს საზოგადოთ განვითარებას, სრულყოფადის მიღწევას. რადგანაც აღზრდის საგანი ადამიანია, არსება, რომელსაც ძველი მეცნიერები ჰყოფდნენ სულად და სხეულად, იბადება საკითხი, რა უნდა შეადგენდეს აღზრდისა და გან-

ვითარების საგანს, მარტო სული, თუ მასთან ერთად სხეულსაც უფლება აქვს განვითარებისა? ჩვენ რომ საშუალო საუკუნოებში გვეცხოვრა, ბერების ცხოვრება და მათი მისტიური შეხედულობა ერთად ერთ საშუალებად უნდა დაგვესახა ქეშმარიტ ბედნიერების მისაღწევად, მაშინ ვიტყოდით, რომ განვითარება ადამიანის მარტო სულიერ მხარეს უნდაო. მაგრამ ჩვენ საღსა და რეალურ დროში ყველამ იცის, რომ ქეშმარიტი ცხოვრება არა პასიურს ცქერაში, არამედ ნაყოფიერს მუშაობაში გამოიხატება და ამისთვის კი უსაჭიროესია საღი, განვითარებული სხეული. ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, თითქოს ჯანსაღობა აღზრდის უკანასკნელი მიზანი იყვეს; მიზანი, როგორც ვსთქვით, არის შეძლებისდაგვარად მაღალი სრულყოფა მთელი ადამიანისა. მაგრამ ადამიანის განვითარების თვით უპირველეს საფეხურსაც კი ვერ მივადწევთ, თუ იგი იმავე დროს თავის ჯანსაღობაზე არ ზრუნავს. მაშასადამე

როგორც სულის, ისე სხეულის სიმთე-
 ლეც აუცილებელი პირობაა წესიერი და
 კარგი აღზრდისა. *Mens sana in corpore*
sano (სალ სხეულში სალი სულიაო) ამ-
 ბობს კარგად ცნობილი ძველი ბრძნული
 თქმულება. და ეს სრული ჭეშმარიტებაა.
 არ არის არც ერთი სულით ავადმყოფი,
 რომ იგი იმავე დროს სხეულითაც უძ-
 ლური არ იყვეს ე. ი. არ ჰქონდეს სხე-
 ული ტვინი: სულის ავადმყოფობა სხე-
 ულის გარეშე წარმოუდგენელიც არის.

მაშასადამე სხეულსაც ისეთივე მნიშ-
 ვნელობა ჰქონია, როგორც სულს და
 ამიტომ ისეთსავე ზრუნვასა და განვითა-
 რებას თხოულობს იგი, როგორც სული.
 ამიტომაც ადამიანი საჭიროებს როგორც
 სულის, ისე სხეულის აღზრდასაც, ურომ-
 ლისოდა იგი ვერაოდეს ვერ მიაღწევს
 მისთვის შესაძლებელ სისრულეს. სული
 და სხეული ცოცხალ ადამიანში შეერ-
 თებულია ერთ განუყოფელ მთლიანად
 ისე, რომ არ არის არც ერთი სულის
 განყენებული მუშაობა, ადამიანის მთელს
 სიცოცხლეში არ არის ისეთი სულის
 მდგომარეობა, რომელსაც იმავე დროს
 თან არ მიჰყვებოდეს სხეულის მუშაობა
 და მისი მდგომარეობა. ავიღოთ მაგალი-
 თად ადამიანის ზნეობა, რომელიც მრავ-
 ვალი ფილოსოფოსის, ფსიხოლოგის და
 პედაგოგის აზრით, ეკუთვნის სულის
 სფეროს: განა იგი სხეულის მდგომარეო-
 ბით არ ჰხდება სათუოდ? მართალია
 ზნეობა ნებაზეა დამყარებული, ნება კი
 დამოკიდებულია იმაზე თუ რაგვარი შე-
 ხედულება გვაქვს ამა თუ საგანზე. მაგ-
 რამ ყველაზე უფრო სწორი შეხედულო-
 ბა და განზრახვა გვაძლევს ჩვენ მხო-
 ლოდ საქციელის კარგ თეორიებს, თა-
 ვისთავად ისინი ჯერ კიდევ არ ჰქმნიან
 ნამდვილ ზნეობრივსა და კეთილ ადა-

მიანს, რადგანაც იგი მშვენიერი შეხე-
 დულობისა და საუკეთესო განზრახვისა-
 რომ იყვეს, შეიძლება მხოლოდ ზნეო-
 ბრივი ყბედრც განხდესთ. ასეთი ადა-
 მიანი აუარებელია: კეთილ განზრახვაში
 მათ ნაკლი არ აქვთ, მაგრამ საქმით რის-
 მე განხორციელება კი არ ძალუძთ. გან-
 ზრახვათა საქმედ ქცევას ენერგია უნდა.
 ენერჯიის გამოჩენას კი—ფიზიკური ძალა;
 მაშასადამე სხეულს ძალაც უნდა შესწევ-
 დეს და მხოლოდ მაშინ ადვილად დაგვე-
 მორჩილება იგი. სხეულის საშუალებით
 ვღებულობთ ყოველგვარ შეგრძნობას,
 რომლითგანაც ჩნდებიან წარმოდგენანი
 და ცნებანი. თუ რა პასუხს მისცემს ჩვე-
 ნი ნერვების სისტემა ყოველგვარს გა-
 ღიზიანებას, იმაზეა დამოკიდებული შე-
 გრძნობათა ცვლილებაც და მასთან წარ-
 მოდგენათა და ცნებათა ცვლილებანიც.
 რომლიდანაც ვითარდება ჩვენი პიროვ-
 ნებითი შეხედულება ამა თუ იმ საგანზე.
 ერთი სიტყვით ჩვენი ზნეობრივი სიმრ-
 თელე და სულის ძალა ხშირად ჩვენი
 სხეულის სისაღისა და ძალის შედეგია,—
 ჩვენი ზნეობრივი და გონებრივი ავად-
 მყოფობა ძლიერ ხშირად ჩვენი სხეულის
 სისუსტის შედეგია. მამაკაცში სულის
 სიმტკიცე და შეურყევლობა ცხოვრების
 ყოველგვარ შემთხვევაში, სიმართლისა-
 თვის ბრძოლა, თავის განწირვა, ცოტად
 თუ ბევრად, მისი ფიზიკური სიმრთელი-
 სა და ძალის შედეგია. მართალია, ცხოვ-
 რებაში შიგვხვდება სხეულით სუსტი,
 ავადმყოფი და სულით ძლიერი ადამი-
 ნები, მაგრამ ისინი გამოჩაქლისს შეა-
 დგენენ. როცა ასეთი ადამიანების საქ-
 ციელს უკვირდებით, გვიკვირს კადეც
 ვამბობთ: „საიდან არის ასეთი ნების ძა-
 ლა, თავშეკავება, ენერგია და სულის
 სიმტკიცე“ და ამ გაოცებით ჩვენ შეგნე-

ქართული ენციკლოპედია

ბაში ისახება, რომ ჩვეულებრივად ეს მოულოდნელია. იშვიათად შეხედებით ფიზიკურად ნაზსა და გრძნობიერობით განებივრებულს აღამიანს, რომ გაჭირვების დროს თავი შეიკავოს, სულის სიმტკიცე გამოიჩინოს. სწორედ ძლიერ ხშირად ამ თვისებებზეა დამოკიდებული პატიოსნება, გაწრთვნილობა, ბეჯითობა და ხშირად აღამიანის ყოველგვარი ღირსება საზოგადოებაში. მაშასადამე საკმარისი არ არის აღამიანს შევადგენბინოთ რა არის კარგი და რა ცუდი, არ კმარა არც მტკიცე რწმენის ჩაგონება, საჭიროა ძალის მიცემაც, რომ კარგი შეასრულოს, ცუდი დაჰმოს, ეს კი სხეულის ძალაზეა დამოკიდებული. ჩვენში ხშირად გაიგონებთ ლაპარაკს ამა თუ იმ უზნეობაზე, სკოლებში სწავლების უნაყოფობაზე, მიუხედავად იმისა, რომ მასწავლებლები ბევრსაც სცდილობენ, ახალ ახალ მეთოდებსაც მიჰმართავენ ხოლმე; ეს საჩივარი ერთის მხრით მართალიცა, მაგრამ იმავე დროს ტყუილ უბრალოც: ჩვენ მტკიცე ხასიათისა და შეურყეველი ზნეობის თაობას ვერ აღვზდით, ვიდრე საკმაო ყურადღება არ ექნება მიქცეული სხეულის გამაგრებასა და განვითარებას, ფიზიკურს აღზრდას.

როგორც სულის აღზრდის პრინციპებია დამყარებული აღამიანის სულის ბუნებისაგან გამომდინარე კანონებზე, აგრეთვე სხეულის აღზრდის პრინციპებიც სხეულის ცხოვრების კანონზე უნდა იყოს დამყარებული. ფიზიოლოგიურის კანონებით სხეულის სიმრთელისა და განვითარებისათვის საჭიროა: ა) წესიერი საზრდოობა, ბ) ჰავის შესაფერი ტანსაცმელი, გ) მუდმივ სისუფთავის დაცვა, დ) სუფთა ჰაერით სუნთქვა, და ე) ყოველ მხრივი მოძრაობა (ე. ი. ძალის შე-

საფერი ვარჯიშობა სხეულის ნაწილებსა), რომელსაც თავის დროზე მოჰყვება დასვენება. ამ ჩამოთვლილ პირობებში ფიზიკური ჯანსაღობისათვის—კარგი ტანისამოსი, სისუფთავე, სუფთა და ნაზი ჰაერი; ცხადია, არსებითად საჭიროა, რომ აღამიანის პირადი ჯანის სიმრთელე და ცუდი იქმნას, მაგრამ შემდეგ განვითარებისა და სხეულის გამაგრებისათვის მარტო ესენი არ კმარა, უმთავრესად კი წესიერი საზრდოობა და ყოველმხრივი მოქმედებაა საჭირო. ამიტომ შეიძლება ვსთქვათ, რომ ფიზიკურ აღზრდას—სხეულის განვითარებას ორი დადებითი საშუალება აქვს: საზრდოობა და მოქმედება. პირველი საშუალება ყოველ შემთხვევაში სკოლის მასწავლებელთა გარეშეა, მშობლების ხელშია, რომლებიც ასაზრდოებენ თავიანთ შვილებს თავიანთი ცნებისა, შეძლებისა და გარემოებათა მიხედვით, ზოგი კარგად, ზოგიც—ცუდად. მაშასადამე, საზრდოობა რომ ყოფილიყო სხეულის განვითარების უმთავრესი საშუალება, მასწავლებლები ვერც ვერაფერს გახდებოდნენ ფიზიკური აღზრდის გაუმჯობესობაში, რადგანაც ეს საქმე მათი უფლების გარეშეა. მაგრამ და გვიჩვენებს, რომ ფიზიკური სიმრთელისათვის საყურადღებოა როგორც საქმლის არჩევა, ისე მათი მონელება ცტომაქში. ახეული საუკეთესო ნოყიერ საქმლის დროსაც კი სუსტდება და უძლურდება, თუ აღამიანი ჭამის დროს ზომას გადააჭარბებს და საკმაო დროს არ მისცემს საქმელს მონელებისათვის. ძროხის კუჭში თივა და ბალახი ისევე გარდაიქმნება ხორცად და სისხლად, როგორც ხორცი კატისა და მგლის კუჭში. მაგრამ რადგანაც ზოგ საქმელს სხეულიც მეტსა თხოულობს და მონელებისთვისაც ძლი-

ერი ორგანოა საჭირო, ამიტომ ცხოველებს, რომლებიც უმეტესად ერთგვარი საზრდოთი იკვებებიან, ბუნებამ, საჭმლის კვალობაზე, სხვა და სხვანაირი კუჭი მისცა. ადამიანში, რომელიც სხვა და სხვაგვარ საჭმლით საზრდოობს, ასეთი განსხვავება არ არის. გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ადამიანს ცხოვრება შეუძლია თითქმის ყოველგვარ საჭმლით. მაგალითად შეხვდებით აუარებელ ხალხს, რომელიც განსაკუთრებით მცენარეულობით საზრდოობს, რაც არც ისეთი ნოყიერია, როგორც ხორცეულობა, მაგრამ ეს ხალხი სხვებზე უფრო სუსტი და უძლური არ არის. ჩვენი გლეხის მთავარ საზრდოს მჭადი, ლობიო, პური და სხვა და სხვა მხალეულობა შეადგენს, რუსის გლეხი პურით, ხახვითა და კომბოსტოთი იკვებება, მაგრამ ისინი ნაკლებ ღონიერი და ჯანსაღნი არ არიან, ვიდრე კაბინეტში მომუშავე მეცნიერი, რომლის საზრდოსაც შეადგენენ უნოყიერესი ნივთიერებანი - ხორცი, კვერცხი, რძე და სხვა. ამათ რომ თავიანთი საჭმელი გაცვალონ, გლეხი უეჭველია მშვიდი დარჩება და მეცნიერს კი კუჭი მოეშლება. მაშასადამე გლეხს საჭმლის მომწოდებელი ორგანოები უფრო მაგარი აქვს, ვიდრე მეცნიერს. რით აიხსნება ეს? რასაკვირველია ფიზიკური შრომით. ამას ფიზიოლოგიაც ამტკიცებს. ადამიანის მთელს სიცოცხლეში ხდება განუწყვეტელი მუდმივი ცვლა ნივთიერებათა, რომელნიც ჰქმნიან ჩვენს სხეულს ისე, რომ რამდენისამე ხნის შემდეგ სხეული სრულიად ახლდება. ეს ნივთიერებათა ცვლა განსაზღვრული კანონის საშუალებით სწარმოებს, ერთის მხრით მოძრაობისა და ყოველგვარ მოქმედების საშუალებით, მეორე მხრით საზრდოობის, სუნთქვისა

და სისხლის ტრიალის შემწეობით, საკმაო დასვენებით, ძილით და სხვა ჯანმრთელობისათვის საჭირო პირობების დაცვით. რამდენადაც უფრო წესიერად სრულდება ეს სასიცოცხლო პროცესები, მით უფრო უკეთ სწარმოებს ნივთიერებათა შეცვლა და უკეთაც ვერძნობთ თავს, რადგანაც სწეულება სხვა არა არის რა, გარდა ნივთიერებათა შეცვლის დარღვევისა. ორს ზემოთ ნაჩვენებ ერთი მეორის მოპირდაპირე ფაქტორებს შორის სხეულის ცხოვრების პროცესში არსებობს ისეთივე ურთიერთობა, როგორც სხეულის დარღვევა-განახლებაში და იმავე დროს მჭიდრო კავშირიც არის, როგორც მიზეზისა შედეგთან. სხეულის მოშლა, რაც ხდება მუდმივ მთელ სიცოცხლეში, არის პირდაპირი შედეგი სხვა და სხვა სახის მოძრაობისა და მოქმედებისა. სასიცოცხლო მოქმედების დანაკარგის ანაზღაურება ნაყოფია საზრდოობის, სუნთქვის, სისხლის ტრიალისა და მოსვენების. ყოველი მოქმედება თავის შესამაგრებლად თხოულობს რამდენსამე მასალას. ორთქლის მანქანამ რომ განაგრძოს მუშაობა აღნიშნულ დროს განმავლობაში, იგი მოითხოვს საკმაო შეშას და როცა შეშა მთლად დაიწვება, მანქანის მოქმედებაც მაშინვე შეჩერდება. სწორედ ასეა ადამიანის ცხოვრებაშიაც და იმ მუშაობის გასამაგრებლად, რომელსაც ჩვენ «სიცოცხლეს» ვეძახით, საჭიროა საკმაო რაოდენობა საჭმლისა, წყლისა და ჰაერისა და ყველა ამათ გამოლოვეას მოჰყვება სიცოცხლის მოქმედების შეჩერება, ანუ სიკვდილი. წარმოვადგინოთ მომქმედი მანქანა, რომელსაც დაუღალავი მუშა მუდამ უკეთებს ახალ-ახალ შეშას, ვიდრე წინად შეკეთებული მთლად არ დაიწვის. ამ შემთხვევაში რა-

საკვირველია, მანქანა ძალის ცოტად თუ ბევრად ზოგჯერ შემცირებით მუდამ მუშაობაში იქნება. როცა ახლად შეკეთებული შეშა დაიწვის, მანქანის მუშაობის შესუსტებაც მაშინ მოხდება და როცა ხელახლად შეუკეთებენ შეშას და ცეცხლიც აგუზგუზდება, მანქანაც ახლის ძალითა და ენერჯით განაგრძობს მუშაობას: მანქანის მუშაობაშიაც იქნება ასე ვთქვათ თავისებური მოქცევა და უკუქცევა. ასეთივე მოქცევა და უკუქცევაა ჩვენი სხეულის მუშაობაშიაც. უკანასკნელის ინტენსივობა დრო გამოშვებით ხან სუსტია და ხან ძლიერი, — და ეს მერყეობა ხდება იმავე მიზეზის გამო, როგორც ორთქლის მანქანაში! განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ ჩვენი სხეულის მუშაობა გაცილებით უფრო რთულია. თავდაპირველად ვიდრე საჭმელი თავის დანიშნულებით ორთქლის მანქანის შეშას დაემსავსებოდეს, იგი განიცდის ხანგრძლივს დამუშავებას, მრავალ გვარს ცვლილებას: იქცევა ჯერ საჭმლის ფაფად, შემდეგ რძის მაგვარ სითხედ, სისხლად, ბოლოს ვიდრე გადიქცეოდეს ჩვენი სხეულის შემადგენელ ნაწილად, იგი გარდიქმნება ისეთ მასალად, რომელიც ხელს შეუწყობს სიცოცხლის მოქმედებას ე. ი. სხეულში მიიღებს ისეთს დანიშნულებას, როგორც ორთქლის მანქანაში შეშასა აქვს. ვიდრე ეს შეშა არ დამწვარა, სიცოცხლის მოქმედებასაც ძალა და ენერჯია ეტყობა, სხეულიც მხნეობას იჩენს, მაგრამ რაკი საწვავი მასალა შეცოტავდება ე. ი. ქიმიურად შეიცვლება და არ შეეძლება წინანდელის ენერჯით განაგრძოს თავისი მოქმედება, მხნეობაც ჰქრება, დაღლილობა იჩენს თავს და ამ დაღლილობას ძილი მოჰყვება. ამავე დროსაც საჭმლის გადამუშავე-

ბა, რომლის საშუალებითაც მიღებული საჭმელი სისხლად და ხორცად იქცევა, თავის გზით მიდის. მაშასადამე რადგანაც ძილის დროს ძალა არ იხარჯება, ან ძლიერ მცირე იხარჯება, ცხადია, რომ ძილის დრო ყველაზე უფრო უწყობს ხელს ჩვენი სხეულის განახლებას. ჩვენი სხეულის სხვა და სხვა ორგანოების ამა თუ იმ ქსოვილების განახლება ხდება მოქმედების ცოტად თუ ბევრად შეჩერების დროსაც. ცხადია, როგორც დასვენება, აგრეთვე ძილიც უნდა ეფარდებოდეს წინანდელს დახარჯულს ძალას: რამდენადაც გაძლიერებული იყო მუშაობა — სულ ერთია ფიზიკური იქნება თუ გონებრივი, მით მეტი დრო უნდა ძალის კვლავ აღდგენას და პირაქეთ.

ხშირი დაკვირვება და გამოკვლევა გვიჩვენებს, რომ წესიერი, ყოველმხრივი ფიზიკური მუშაობა აძლიერებს გულის ფილტვებისა და საჭმლის მომნელებელი ორგანოების მუშაობას. ამით ძლიერდება ამ ორგანოების მოქმედებაც: სისხლის მიმოქცევა ძარღვებში, სუნთქვა და საჭმლის მომნელება. ყველამ გამოცდილებით ვიცით, რომ რამდენიმე ძლიერი მოძრაობის შემდეგ, სუნთქვაც და გულისცემაც გახშირებული გვაქვს და საჭმლის მალაც უფრო გვიჩნდება. კუნთებსაც, რომელთაც მოძრაობაში მოჰყავთ ძვლები და კაკანატელები, რომლებზედაც ისინი მიკრულნი არიან, დიდი გავლენა აქვთ მათს საზრდობაზე და ფორმაზე. ეს ქსოვილები მკვრივდებიან და მაგრდებიან და მათ ქვემო არსებული ღრუ (მაგ. გულმკერდის ღრუ) ფართოვდება. ამის მიხედვით ანატომებს ჩონჩხზე შეუძლიათ გამოიკვლიონ იმ ადამიანს, ვისაც ეს ჩონჩხი ეკუთვნის, სხეულის ვარჯიშობა ჰქონია თუ არა. თუ ნების მოქმედება რომელ-

სამე ნერვებზე და კუნთებზე, ტვინის და-
ნარჩენი მოქმედება (მუშაობა გონებისა
და გრძობისა) შეწყვეტილია, — მაშინ
ტვინი დამშვიდებულია და ისვენებს. ამი-
ტომაც მოძრაობის დროს, განსაკუთრე-
ბით გიმნასტიკურ ვარჯიშობის დროს,
გულამღვრეულობა და მძიმე სულიერი
შეგრძობანი ძლიერ ხშირად სრულიად
ჰქრებიან.

ბოლოს, მაშინვე მოძრაობის შემდეგ,
როცა სხეული ისვენებს, ორგანიზმში
შემდეგი ცვლილება ჰხდება: ა) მოძრაო-
ბისა და მოქმედების დროს ნერვებისა და
კუნთების დაზარალებული ნაწილები დაიწვის
სისხლში და შორდება სხეულს სხვა და
სხვა სახით; დაწვის დროს ჩნდება ცხო-
ველის სითბო, ამიტომ საზოგადოთ მო-
ძრაობა ათბობს და ხელს უწყობს სხეუ-
ლის ურგებ ნაწილთა მოშორებას; ბ)
სისხლის მიქცევა მომქმედ ორგანოების-
კენ ხშირდება; კუნთები იბერება, რად-
განაც მათს ქსოვილებში შედის ახალი
მასაზრდოებელი სითხე, რის გამოც ჩნდე-
ბა კუნთისა და ნერვის ახალი ნივთიერე-
ბა და მასთან კუნთებიც უფრო მაგარი
და მოქნილი ჰხდება.

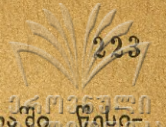
ამ მოკლა განმარტებიდან სჩანს, რომ
სხეული ჯანმრთელობისათვის საჭიროებს
როგორც მოძრაობას, აგრეთვე დასვენე-
ბასაც და როგორც მუშაობა, ისე მოს-
ვენებაც ზომიერად უნდა სწარმოებდეს,
რომ ხელი არ შეუშალოს ნივთიერებათა
შეცვლას; სხეული მოძრაობით, მუშაო-
ბითა და მოქმედებით მაგრდება და მეტს
სიმარდეს იძენს, მაგრამ მხოლოდ იმ
შემთხვევაში, თუ ეს მოძრაობა ერთობ
ძლიერი და ხანგრძლივი არ არის, ხან-
გრძლივი მოძრაობა უფრო ასუსტებს
სხეულს, მაგრამ მოძრაობა არც ძლიერ
სუსტი უნდა იყოს, რადგანაც ასეთ შემ-

თხვევაში იგი საკმაოდ ხელს ვერ შეუ-
წყობს სხეულის ძველ ურგებ ნაწილების
მოშორებას.

შემდეგ ნათქვამიდან სჩანს კიდევ, რომ
სხეულის ყველა ნაწილებს სჭირია ზომი-
ერი მოძრაობა, სხვანაირად შეიძლება
ერთი ნაწილი უკეთ განვითარდეს და
მეორე კი არა. ბოლოს მოძრაობა არამც
თუ გამეორებული უნდა იქმნას წესიე-
რად, არამედ გაძლიერებულიც იმის მი-
ხედვით თუ როგორ გამაგრდება და გა-
ძლიერდება თვითონ სხეული: მხოლოდ
ძალისებრივს ვარჯიშობას შეუძლია გან-
ვითარება. ეს ჭეშმარიტებაა როგორც
ფიზიკურის, ისე გონებრივი მუშაობის
დროსაც.

ამ სახით სხეულის ყოველმხრივი მოქ-
მედება უმთავრესი საშუალებაა ადამიან-
ის ფიზიკურად განვითარებისათვის და
სკოლისთვისაც იგი ჯანის სიმრთელის
ერთად ერთი საშუალებაა.

ამასთან უნდა აღვნიშნოთ, რომ არც
ერთი უმიზნო მოძრაობა, რასაც ვხე-
დავთ უსაქმო ადამიანებში, არც სხვა და
სხვაგვარ მუშაობა ხელოვნობის დროს
ხელს ვერ უწყობენ ყოველმხრივს წე-
სიერს ფიზიკურს განვითარებას: პირველი,
როგორც ცხოვრების უნებლიეთი მოვლე-
ნა, ვერ აყენებს სხეულს მუდმივს მოქმე-
დებაში; უკანასკნელი კი ძალას ატანს
მხოლოდ სხეულის რომელსამე ნაწილს
სხვების საზიანოდ, რომლებიც უსაქმოდ
რჩებიან. ამიტომ განათლებულმა ადა-
მიანმა თავისი სხეულის გასამაგრებლად
და გასავითარებლად მოიგონა და გამო-
იყენა ერთგვარი ვარჯიშობანი, რადგან-
ნაც ხედავდა, რომ ჩვენი ჩვეულებრივის
მუშაობით სხეულის სიმრთელეს ვერ ვაღ-
წევდით. ეს განსაკუთრებული ვარჯიშო-
ბა ნასესხებია ზოგი პრაქტიკულის ცხოვ-

რებიდან, ზოგიც მოძრაობიდან თავის-
თავად გამომდინარეობს. ამ სახით ცოტ-
ცოტათი გაჩნდა მთელი რიგი სისტემა-
ტიურის მოძრაობისა და ვარჯიშობათა,
რომელთაც გიმნასტიკას უწოდებენ.

რადგანაც სკოლაში ბავშვები მომეტე-
ზულად სხედან გაკვეთილების დროს,
მათთვის გიმნასტიკას და საზოგადოთ ფი-
ზიკურ ვარჯიშობას დიდი მნიშვნელობა
აქვს: გიმნასტიკის დროს მოწაფეები და-
დიან, მოძრაობენ, გიმნასტიკა აძლიე-
რებს სუნთქვას და სისხლის მოძრაობას,
ხელს უწყობს სხეულში სისხლის წესი-
ერად განაწილებას, გამოიწვევს სისხლს
ტვინიდან და მუცლიდან, სადაც გროვ-
დება ჯდომის დროს. გიმნასტიკის დამა-
ტებას შეადგენს სასკოლო თამაშობა,
რომელიც საუკეთესო საშუალებაა იმ
გულგრილობისა და აპათიის წინააღმდეგ,
რომელიც იპყრობს ხოლმე მოწაფეებს
ხშირად სწავლის დროს. გიმნასტიკა მხო-
ლოდ მიმბაძველობითი მოქმედებაა, რო-
მელიც ძალასა და სიმარდეს მოითხოვს,
თამაშობა კი დამოუკიდებელი შემოქმე-
დებითი მუშაობაა, რომელიც ავარჯი-
შებს არა მარტო სხეულს, არამედ სულის
ნიჰსაც. მინდორში და ტყეში გასეირნე-
ბა, ბანაობა, ცხენოსნობა, ნავით ცურა-
ობა და სხვა სიამოვნება არსებითს სამ-
სახურს უწევს ბავშვების ფიზიკურად აღ-
ზრდას.

მოძრაობა მოქმედებასთან განუწყვეტ-
ლივ დაკავშირებულია სუფთა ჰაერის ჩა-
სუნთქვა და სხეულის სასუფთავე. პირ-
ველი უმეოროდ წარმოუდგენელია. შე-
ხუთულ ჰაერიან ოთახში უძრავად ჯდომა
კიდევ შეიძლება, მაგრამ მოძრაობა კი—

არა. მაშასადამე ყველა სკოლაში წესი-
ერი მოძრაობისა და ფიზიკური სავარჯი-
შობის შემოღებასთან ერთად სუფთა
ჰაერის მოთხოვნილებაც დიდად საგრძნო-
ბელი იქნება და უსათუოდ საკმაო ყუ-
რადღებაც უნდა მიექცეს ჰაერის განი-
ავებას, ვენტილაციას. იგივე უნდა ვსთქვათ
სხეულის სისუფთავის შესახებაც. უმკვე-
ლია, რომ გლეხები და ყველა, ვინც
ფიზიკურ მუშაობას მისდევს, ხშირად
უნდა დადიოდნენ აბანოში. ეს იმიტომ,
რომ გაძლიერებული ფიზიკური მუშაო-
ბის გამო, რასაც ისინი მისდევენ, მათი
სხეულის ოფლი და აორთქვლა იმდენად
დიდია და იმდენად უსიამოვნოა, რომ ამ
ჭუჭყის მოუშორებლობა ყოველად შეუ-
ძლებელია და მავნებელი. მაშასადამე გა-
ძლიერებულ ფიზიკურ მუშაობას შედე-
გად უნდა მოჰყვეს სუფთა ჰაერზე და
სხეულის სისუფთავეზე ზრუნვა.

სამწუხაროდ ჩვენი სოფელი ამ მხრით
მეტად უნუგეშო სურათს წარმოადგენს.
განათლებულს ქვეყნებში იშვიათად იპო-
ვით ისეთ სოფელს, სადაც სხვა საერთო
საზოგადო კულტურულ დაწესებულებას-
თან ერთად სოფლის აბანოებიც არ იყვეს
კარგად მოწყობილი. ამიტომ საზოგადო
ინტერესი მოითხოვს, რომ ჩვენშიც სო-
ფლად თუ კერძო პირის მიერ არა, შე-
ერთებულის ღონისძიებით მაინც მოეწყ-
ოს აბანოებიც. შეგნებულს სოფლის
მასწავლებელს ბევრი შეუძლია გააკეთოს
ამ დარგშიც და მისი მოვალეობაა ჩა-
გონოს ხალხს თუ რაგვარ აუცილებელ
საჭიროებას შეადგენს სოფლადაც აბა-
ნოების მოწყობა.

დ. ბოცვაძე.

აკაკის ლირიკა

(გაგრძელება *)

რა ასაზრდოებდა პოეტის გულში იმედს საუკეთესო მომავლისას?—დიდებული წარსული ქართველი ერისა, რომლის ისტორიაში მრავლად ჰპოვებდა ეროვნულ სიმტკიცის მომხიბლავ მაგალითებს... პოეტი საქართველოს წარსულს თავისებურად აღიმაზებდა და აკოპწიავებდა,—და ამის მეოხებით ჰქმნიდა იმ წყაროს, რომელიც ასაზრდოებდა მის იმედს... აკაკი ეთაყვანებოდა ჩვენი წარსულის კარგს მხარეებს, ყოველივეს და ყველაფერს წარსულის იდეალიზაციის თვლით უტკებროდა... ის იყო მეოხანი საქართველოს წარსულის ესთეტიური მხრისა... ამ მიზნით ის წარსულში ისეთს სურათებს ეძიებდა, რომელნიც ასაზრდოებდნენ წარსულის უნაკლოლოდ, იდეალურად წარმოდგენას, სიცოცხლის ძალას აძლევდნენ მის იმედს. მომავლის იმედი განსაკუთრებული პოეტური სიძლიერით და მომხიბლავ სილამაზით აკაკიმ გვიანდერძა... მისი ამირანი, ეს გმირთ გმირი, გასწყვეტს ჯაჭვსა. მას სიხარულად შეეცვლება დიდიხნის გასაჭირი... ბევრს ეგონა საქართველო მოკვდაო,—ქართველები გადაშენების გზას დაადგაო, მას მომავლის იმედი აღარ უნდა ჰქონდესო. მაგრამ აკაკი, რომელიც თავის სამშობლოს მაჯის ჯემას უსინჯავდა და მის გულის ძვგრას მოი-

სმენდა, გამამხნეველ სიტყვებით ამბობს:

„არ მოჰკვდაა! მხოლოდ სძინავს და ისევე გაიღვიძებს!“

რომ მართლა სამშობლომ გამოიღვიძოს და წარმატების გზას დაადგეს, მის შვილთათვის აუცილებლად საჭიროა ზნეობრივი ღირებუებანი, რომელთ მეოხებით საზოგადოების თითოეული წევრი მოვალედ ჩათვლის თავის თავს ზიარეყოს მუშაობას სამშობლოს საკეთილდღეოდ, შეიტანოს თავისი წვლილი მამულის კეთილდღეობის საღაროში... ქართველ საზოგადოების ზნეობრივ აღსაზრდელად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აკაკის სატირს, რომელიც შოლტს სცემდა არა მხოლოდ გადაგვარებას, არამედ საზოგადოების სხვა ნაკლთაც: აზრის დაქსაქსულობას, გაუტანლობას, უშინაარსო პატივმოყვარეობას.

ცალიერი სიტყვები იქნება: „სამშობლოს აღორძინება“, „საუკეთესო მერმისი“, აუ ქართველ ერის უმრავლესობა—გჯეხობა დაჩაგრული იქნება. ქართველების ბურჯად—მის ქვაკუთხედად გლეხკაცობა ითვლება. ის აძლევს ერს მუშას, ამრავლებს ქალაქის და დაბების მცხოვრებლებს, იცავს სამშობლო ენას, ეროვნულ ძველ ადათებს, გადმოცემებს, სიმღერებს, ანდაზებს და სხვა... მშრომელ

გლენკაცობას გაღვიძება, წელში გამართვა და გაადამიანება — თითოეული ქართველის უაღრეს და უუწმინდეს მოვალეობას უნდა შეადგენდეს... აკაკი ჯერ კიდევ რუსეთში ყოფნის დროს ერთს ლექსს: „მოგონება“ — ში წარმოადგენს ახალგაზრდა მოღვაწე ქართველს, რომელიც ებრძვის ცხოვრების უსამართლობას, ჰკიცხავს და გმობს ბატონ-ყმობას:

„ჭა წარმომიდგა თავაწინ ჭაბუკი,
გაჭინგებისგან რამ ცრემლსა ღვრიდა,
მაგრამ მტკიცე და პატიოსანი
უფრასებისწინ თავს აჩინა.
პირმოთნეობით ის დაჩაგრული
ანავის სთხარდა თვის წარმატებას
და, სიძარტისთვის თავგანწირული,
აღიარებდა ჭეშმარიტებას.“

ეს ახალგაზრდა ქაბუკი, რომელიც, ეჭვ გარეშე, თვით პოეტია, შეებრძოლა უსამართლობას, უპირობას, სულის მდაბლობას...

შეიტყუეთ გლენიცი თქვენი ძმა არი და რას ისმენდა ნაცვლად საწყალო?
— „ჩუ, თორემ ცხვირში წაგსკდება ძმარი“.

დაჩაგრულ გლეხებს ეფერებოდა,
დიდაცტებს გმობდა ზირუთუნელადა,
მისთვის მას უგელა ემტერებოდა,
უგელას მიანდა საზიზღარ გველად...
ბოლქს სიმშილით გახდა ის ავად,
მისი დაცემით უგელამ ისანა;
მოკვდა საბრალე ჭაუკითხავად
და საუკუნოდ მიწამ დაფარა...
კურთხეულმც იფოს ამ გვარი შვილი!
და ამას ამბობს ეს ჩემი ქნარი:
ვინცა სამშობლოს უფო კეთილი,
ჩვენი მამაცა მხოლოდ ის არი!“

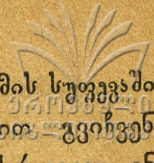
აკაკის ლექსში: „გლენის აღსარება“ — ერთი გლენი გულის ნაღვლით ეუბნება თავის ბატონს:

„პირუტყვივით მიმონებ, მგლობი და არ გმობდები.“

შენ... სუქლები... შე თფლად ვარ დამდნარი...
მაგრამ შენ რას დამეძებ, შენ ნატურა ეს არი!
„ნეტავ ვინ გაასწორა ერთადა მთა და ბარი?“
ახლა რადაა სწუხარ, ახლ დრფს რამ მოკელი?!
რად არ მეტუვა: „ძმები ვართ: მადი, მამხვიე ხელი?!“

ეს ლექსი აკაკიმ დასწერა მაშინ, როდესაც ბატონყმობა ჯერ გადავარდნილი არ იყო. სწერდა ასეთს ლექსებს თავადი წერეთელი, დიდმებატონე წერეთლების ჩამომავალი. დანარჩენი თავადები ნათლად დაინახავდნენ, რომ აკაკი წერეთელი ბატონურ სულისკვეთებით კი არ იყო გამსჭვალული, არამედ მთელი თავის არსებით, კალმით და პოეტურ აღმადრენით მოშორებულ ხალხს უჭერდა მხარსა, მას ეკუთვნოდა. არა ნაკლებ შესანიშნავია ლექსი: „გავაქსოთ, ძმებო ნამგაღი!“... დაწერილია ისეთი ადამიანისგან, რომლის სულიერი განწყობილება ქვეყნის ხსნას, — შრომაში ხედავს და სამშობლოს აღორძინების იმედს — მშრომელი ხალხის ფიზიკურ და სულიერ გალონიერებაზე ამყარებს. თავისუფლების მოტრფიალე მგოსანი თავისუფლებას ჰიშნს უმღერის. მოისპო ბატონყმობა. გლენს მიენიჭა პირადი თავისუფლება... დაუბრუნდა წართმეული ადამიანობა... მგოსანი ამ გარემოებაში ხედავს გლენის საუკეთესო მომავლის სახსარს... გლენის დედა თავის „ნანა“ — ში ეუბნება შვილს:

„დადი კაცის შვილს სკალაში
გვერდს მოუჯდებიო.
ახა, შენ იცა, ბიჭოჯან,
როგორ ეტლებიო.
ძველ ბატონიშვილს სწავლაში
ნუ ჩამომჩებიო.“

„გლესსა ნიჭი არა აქვს“
არ აფიქრებიო!“

მგოსანს უხარია, რომ სწავლა-განათ-
ლების ნიადაგზე ერთად ივლიან თავადის
და გლესის შვილები, — ისე რომ ერთმან-
ერთს არ დაჩაგრავენ. ისიც კარგია, რომ
ყმის შვილი ბატონის შვილთან ერთად
ისწავლის... სწავლა გლესის შვილს მის-
ცემს შეგნებას, რომლის მეოხებით აშორ-
დება ათასნაირ უკიდურესობას და უზომო-
ებს, რომელიც თან სდევს თავისუფლე-
ბის ძიებაში მხოლოდ შეუგნებელს და
უმწვერვალესობამდის გატაცებულს მო-
ქალაქეს. გლესი თავის მდგომარეობის
გაუმჯობესებას ისე უნდა ესწრაფებოდეს,
რომ სხვა, თუნდ ნაბატონარი, არ დაჩა-
გროს, მისი შიში ცოდვები ახლა შურის
ძიების ჩაგონებით არ გაიმეოროს... აკა-
კი მოკიკების მომხრეა, თანხმობის მოცი-
ქულია ერის სხვა და სხვა წოდებათა
შორის:

არას გიჯობსთ შორიგებას!
ნუ იქნება შეთხვედი...
შემოვიდეს თანსწორებას,
გაუბრწვიანდეს უკვლას ბედი.
გლესს... რაც ერგება, შეგერგება,
რაც არა და ტყვილა სცდება.
თვისი შრამა, თვისი თფლი,
მოიხმაროს იმან უნდა,
და სხვასაც არ მიაყაროს
იმავე დროს ქვა და გუნდა.
უნდა შვილი გამოზარდოს,
რომ პირუტყვად აღარ იყოს
და „ძმობასა“ და „ერთობას“,
მაშინ მხალხლ ხელი მიჭყოს.
სწავლა არის მხალხლ ერთი...
ერთი მხალხლ განათლება,
რომ შეეძლოს უფველ კაცსა
თანსწორად ამადლება!“.

სწავლა-განათლებით აღჭურვილი გლე-

ხის შვილი შეგნებით შევა შრამის სუფევაში,
რომელიც წინასწარ გრძნობით გვიჩვენა
ღრმად-მსჯელობა ილიამ, ამ ქართველ ინ-
ტელიგენციის სულის კვეთების და მი-
სწრაფების გამოძახატველმა...

„და დაიმსხვრევა იგი ბერკილი (შრო-
მა რომ ტყვედ ჰყავს)

შემოუერხებელი კაცთა ცხოვრების,
და ახალ ნერგზე ახლად შობილი
ესე ქვეყნის კვლავ აღფრვადების.
შრამის სუფევა მგვა მაშინა...
მაშინ მაშვრალა, შენც განკაცდები,
წართმეულ ნიჭთა კვლავ მოიხრევი:
სხვას ძირს არ დასწევ, თვით ამადლე-
ლები,

არც ვის ემხნვი და არც იმხნებ.

ორივე მგოსანი მოძღვარია — ერის
შვილთა შორის სოლიდარობისა, ერთო-
ბისა, შეთანხმებულად მოქმედებისა, მქა-
დაგებელია სრული თანასწორებისა, რომ
ერთმა მხარემ მეორე მხარე არ დაიმო-
ნოს. აკაკის ეს თანხმობა, ერთსულობა
და სოლიდარობა იმისთვის უფრო სურს,
რომ უიმათოდ ქართველი ერი არ მოი-
სპოს, მის ძეთ ერთმანერთი არ ამოი-
ქამონ:

„ჩვენ წავალთ და სხვები მოვლენ!
მათ დაჩხუბათ ჩვენი მხარე!
მე სულ ამას დაგტირდით
და დღესაც მდის ცრემლი მწარე!“

აკაკის ის ანუგეშებს, რომ ქართველ
მშრომელს ხალხს თან სდევს ზნეობითი
სიწმინდე სულის და გულის სისპეტაკე...
მშრომელი გლესობა საქართველოში არ-
სებითად მშვიდია, და სწავლა-განათლება
მის ხასიათის მოსაწონ მხარეებს ერთი
ათად აღამაღლებს... გლესს კულტად
გაუხდია შრომა და ჯაფა, თვისი გუთა-
ნი, სახნისი და ნაშვალისი. აკაკის მუშა
ამბობს:

„მიუყვარს ზიწმინდა ნამგალი,
 მისი უნაში ტრიალი...
 თაჳი მოუკვდას ზოგეერთს,
 რამ იტაცებენ სხვისას...
 სწყაღ ხალხს ჯიბეს აჭრიან,
 ურცხვად ივსებენ ჯიბესა.
 ქარი ვარ, სხვას რამ მოვსტაცო?
 რათ გავიშავო ზირი მე?!
 გარს შემოგვეფე ჩემს გუთანს,
 ჩემი სახნისის ჭირამე.
 რად დავახელო სისარბით
 ხამიწე წუთის თვალეები?!
 ხეხსა, ხეღეხოს, სატეხსა,
 ნაჯან-ტეფს ვენაცვალეები!
 რაც ჩემი შრამის არ არის
 სახლში არ შემიტანია.
 ღმერთმა მამარას, რაც ჩემი
 ოფლით არ გამიბანია!“

დიდად სახარბიელოა თითოეული ერი-
 სთვის ასეთი მემკვიდრეობით გარდმოცე-
 მული ტრფიალი შრომისადმი, ასეთი
 კულტიშრომისა... შეიტანეთ ასეთს ხალ-
 ხში სწავლა-ცოდნა უფრო პრაქტიკული,
 პროფესიონალური, სამეურნეო, სატენ-
 ნიკო, და მაშინ ნახავთ, თუ ბოლო არ
 მოეღება უთავბოლო ხეტიალს, ხშირად
 თავის დამცირებას კაკარდისა, მენდლისა
 და ხარისხისათვის, თუ მაშინ არ აღ-
 ყვავდება ჩვენში ვაჭრობა და მრეწვე-
 ლობა, მეურნეობა და ტენიკა, ეს ქვა-
 კუთხედი ერის სამრეწველო განვითარე-
 ბისა და კეთილდღეობისა... არ ვიტყვი
 გაზვიადებით, და ის თვისებანი, რომელ-
 ნიც აკაკიმ შეამჩნია ქართველ მუშაკს,
 ნამდვილად იმექონებიან ჩვენი ერის არ-
 სების შინაგან საკუქნაოებში. მის შვილთ
 წარსულში და ახლო აწმყოში თავი გაუ-
 წირავთ სხვა ერთა კეთილდღეობისა და
 ბედნიერებისათვის. თორნიკე ერისთავი
 თვისი 12 ათასი ქართველ ჯარით, წა-

სული გაჭირვებულ ბერძენთა საშველად,
 საუკეთესო მაგალითია ამ აზრის დანახვა
 მტკიცებლად... ამ მარგალიტ სიტყვებს
 ამბობს გმირი თორნიკე ომის გათავების
 შემდეგ:

„ გაურჩევლად
 ქართველი იყოს, გინდა სპარსელი,
 გინდა ბერძენი, გინდა სომეხი,
 სულ ერთიანად მოჭკიდეთ ხელი.
 სიკვდილი უგვლას ათასწორებს,
 თვისიანს, უცხოს, მტერს და მოყვარეს!
 ვეცდით უგვლას და ნუ დავაჯლებთ
 დაჭრილებს მოვლას და მკვდრებს სამარეს.
 ნურგინ გაბედავს დატევივებულებს
 რამ მიაყენოს შეურაცხყოფა...
 ვაჟკაცს რამ ბედი სხვას დაამხნებს,
 დასატანჯავად ისიც უყოფა!“

ნუ და-
 ვივიწყებთ, რომ ბერძენთა საშველად
 სწორედ თორნიკეს ბრძოლაში „სუთი
 ათასი გამოერია ქართველიც მკვდარი“.

აკაკი სამართლიანად ითვლება სახალ-
 ხო მგოსნად. აკაკიმ მიაგნო ერის სუ-
 ლიერ განძს, მის მგრძობიარე სიმებს,
 მის თავისებურებას, და ყოველივე ეს
 ერს ამცნო საუცხოვო ლექსით. აკაკიმ
 შეიგნო ქართველ ერის ენა, მისი ესთე-
 ტიური გემოვნება, მისი ტემპერამენტი, ის
 ელემენტები, რომელნიც ჰქმნიან ერს
 ერთად და აძლევენ მას ეროვნულ პირა-
 დობას. აკაკი შევიდა ამ პირადობის შუა-
 გულს ტაძარში, შეიტყო მისი მაჯის
 ცემა, „შევიდა მის წმიდათა-წმინდაში,
 როგორც მოციქულთ კვერთხით ხელში
 და თვალხილული, იქიდან გამოიტანა
 ნაციონალური ცეცხლი და მით გაათბო
 ჩვენი გული. გვიყვარს აკაკი. ის ჩვენი
 აკაკია, და ეს მიტომ; რომ ის თვით
 ჩვენა ვართ, ყველა ერთად, მთელი ქარ-
 თველობა. აკაკი ჩვენი განხორციელებუ-
 ლი ესთეტიური გემოვნებაა, ჩვენი ზე-

„საქართველოს“ (ნოვ ჟორდანია, „თემი“ № 208).

აკაკი ხალხის დიდილი შვილია. მისი ნიჭი განვითარდა და გაღონიერდა იმ სიტყვიერ მასალის მეოხებით, რომელსაც იღებდა ხალხურ სიტყვიერებიდან, იმ დაუშრომელ ნაკადულიდან, რომელსაც ხალხური პოეზია ეწოდება. ქართველ ხალხს აქვს მდიდარი ხალხური პოეზია, რომელიც ხიბლავს მსმენელს როგორც შინაარსის, ისე გარეგან გამოხატულების მხრით. მდებარე წოდებაში აღიზარდა მგოსანი და სიყმის ემს მიიღო ისეთი შთაბეჭდილებანი, რომელთა მეოხებით მდებარე ღიაგარულ წოდებას სულიერად დაუკავშირდა. ამ გარემოების მეოხებით მთელი მისი ბუნება დემოკრატიულ ლტოლვილებით გაიმსჭვალა. მან შეიყვარა ხალხური ზებირ-სიტყვაობა, ხალხური ლექსის წყობა, ხალხური გამოთქმანი, ანდაზები, ზღაპრები და სხვა... აკაკი გრძნობდა ხალხურ პოეზიის ნიმუშთა შეკრების და დაბეჭდვის აუცილებელ საჭიროებას... ეს შეადგენდა მის დაჩემებულ იდეას. ამის შესახებ ეხვეწებოდა ყველას, ვისაც საამისოდ უნარი ჰქონდა. აი რასა სწერს აკაკი 1897 წელს ზებირსიტყვაობის შესახებ. „ჩვენ ამდენი ხანია განზე ვუდგებით ზებირსიტყვაობის შეკრება-შეგროვების საქმეს. ხალხური პოეზია უტყუარი სარკვეა გადასული ცხოვრებისა და ისტორიის მტკიცე საძირკველი, და მიტომაც ცნობილია დღეს ყოველ განათლებულ ერისაგან ერთ უპირველეს საჭიროებად. საშვილიშვილოდ გარდმოიციმოდა ხოლმე ერთი მეორისაგან ასისა და ათასი წლის ამბები და ამის გამო უმაღლეს წერტილამდე იყო აყვანილი ჩვენი ხალხური პოეზია. ძველი და ახალი აღთქმა მთლად გალექსილი იყო

და ტრიალებდა ჩვენს ხალხში. ვის არ გაუგონია ჩვენში საუცხოვო შაირები „აბრამზე“, „იობზე“, „სოლომონზე“, და სხვა... არც ერთი შესანიშნავი მოვლინება არ ყოფილა ჩვენში, რომ ხალხს უყურადღებოდ დაეგდოს და შაირი არ გამოეთქვას. ამას გარდა ძველი ხალხების მითოლოგია, განსაკუთრებით ბერძენისა, სულ ჩვენს ზღაპრებში არის მოქცეული, აქვე შევხვდებით ჰომეროსისა და სხვა ძველი მწერლების თხზულებათაც ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, მაგრამ ქართული ხასიათი სულით კი... დღეს ჩვენში ახალდემას აღარ ეხალისება ძველი საზებიროები და მოხუცებულ მამებს საფლავში ჩააქვსთ ასეთი ძვირფასი განძი. ერთი ათი წელიწადი კიდევ, და მშვიდობით! ჩვენი დღევანდელი დაუდევრობით დაგკარგავთ იმას, რისიც მოპოვება მერე შეუძლებელი იქნება. ხალხურ ზებირსიტყვაობის შეკრებას გულ და გულ შედგომა უნდა და ცოტაოდენი ცოდნაც. ყველა ხალხური ნაწარმოები რომ შეიკრიბება, მაშინ შევიტყობთ ჩვენი ქვეყნის ფასს და ჩვენს თავსაც გავიცნობთ; მაშინ ნამდვილათ გვექნება გათვალისწინებული საქართველო ყოველი მხრით. მაშინ ლექსიკონების შედგენაც ადვილი იქნება. სხვა ქვეყნებში დიდძალი თანხა საკუთრად ამ ზებირსიტყვაობისათვის გადადებული, და ჩვენშიაც ძნელი იქნება უსახსროდ სავსებით საქმის წაყვანა“. („კრებული“ № 1 1897 წ.)... ხალხურ ნაწარმოებთა შეკრება აკაკიმ თავის ანდერძით დაუტოვა საქართველოს საისტორიო და საეტიმოლოგო საზოგადოებას, რომელსაც მისცა უფლება თვით თხზულებათა გამოცემისა. ხსენებულ საზოგადოების თავმჯდომარე დიხ და მსახურებულ ჩვენის წარსულის მკვლევარის

ბ. ექვთიმი თაყაიშვილის აზრით, „აკაკის
 ვნა—იგივე განსპეტაკებული ხალხური
 პოეზიის ენაა, ხალხური პოეზიის შვი-
 ლია, მისებრ სუბუქია, ხან ნაზია, ხან
 ჯაღოქარია, მაგრამ ყოველთვის საყვა-
 რელია, ყოველთვის მომხიბლავია. ქარ-
 თული პოეზია დაუშრეტელი ზღვა არის,
 რომელიც კოვზით არ ამოიწურება. ამ
 ზღვაში ათასი აკაკისებური პოეტის ნა-
 წარმოებია გაღვსილი, მთელი ქართველი
 ერის ისტორიაა შეერთული. მასში იხა-
 ტება ჩვენი ხალხის სიბრძნე, გონების
 სიმკვირცხლე, მსოფლიო თვალსაზრისი,
 სიმღერა—გალობა, გლოვა, ზნე-ჩვეულებ-
 ბა და სხვა... არავის ისე კარგად არ ეს-
 მოდა ჩვენი სახალხო სიტყვიერების მნი-
 შვნელობა, როგორც აკაკის და სულ
 იმის ცდაში იყო როგორმე საფუძველი
 ჩაეყარა ხალხური სიტყვიერების შეკრე-
 ბისათვის... განსვენებულ პოეტს, ხშირად
 უთქვამს: ქართველი ერი არ გაქრება,
 თუ მისი სახალხო პოეზია არ დაიკარ-
 გო... თანამედროვე პირობებში ხალხუ-
 რი პოეზია ისპობა, საქართველოს ზო-
 გიერთ კუთხეში კიდევაც თვალსაჩინოდ
 გაქრა, მაგალითად გურიაში—სახალხო
 სიტყვიერების შეკრებისთვის საჭიროა მო-
 მზადებულნი მუშაყნი. საამისოდ ყოველ
 წლივ საჭიროა ორი-სამი ათასი მანეთი.
 აკაკი ბრძანებდა: „არ მინდა არც გვირ-
 გვინი, არც სიტყვა, არც ცერემონია.
 თუ ჩემი პატივისცემა გაქვსთ სახალხო
 სიტყვიერების ფონდი შეადგინეთო. ჯერ-
 ჯერობით ამ ფონდისთვის ხუთასი თუმა-
 ნი შემოვიდა... საჭიროა კია არა ნაკლებ
 ექვსი ათასი თუმნისა ამ დიდებულ საქ-
 მისთვის, თუ ჩვენ მართლა გვაქვს გულ-
 ში აკაკის სიყვარული, ყველამ გამოვი-
 დოთ წვლილი მისი ფონდისთვის, ყა-
 ლამ მივიღოთ მონაწილეობა ამ ფონდის

შედგენაში, მდიდარმა და ლარიბმა ვერმა
 და ბერმა, მუშაბა და მოხელემ, ნუ დარ-
 ჩება საქართველოში ნურც ერთი შეგნე-
 ბული ქართველი, რომელმაც არ მიიღოს
 მონაწილეობა დიდებულ მგოსნის სურ-
 ვილის განხორციელებაში, დაე ეს შეწი-
 რულება ლარიბ-ლატაკის მიერ ერთი კა-
 პეიკი იყოს, მუშისაგან ერთი შაური
 წრფელის გულით მოძღვნილი, ესეც დი-
 დათ შეიწირების... ღმერთმა ჰქმნას დი-
 დებულ მგოსნის გარდაცვალებამ ახალი
 ხანა შექმნას ჩვენში. მკვიდრი ერთობა
 დაამყაროს, საქმიანობა შეგვმატოს. დაე
 აკაკის სიყვარულმა მკიდროდ დაგვაკავ-
 შიროს ერთმანერთს, ჩვენი ძველი ზნე
 და სენი უკუგვაგდებოს!—და ეს ზნე ღ
 სენი გახლავთ ერთმანეთის ჭმა, ზრტყე-
 ზრტყედი ჯაზაჯაი და წყაღწყაღ საქმე-
 დროა მიზნად დავისახოთ ერთმანეთის
 ნდობა, დიდ-დიდი საქმე და ნაკლები
 ლაპარაკი!“ („თემი“ № 209)... აკაკის
 დამარხვის ჟამს სხვა და სხვა კუთხის დე-
 ლეგატებმა გამოთქვეს სურვილი და სა-
 ისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგა-
 დოების კრებამაც დაადასტურა, რომ
 უკვდავი მგოსნის დაბადების დღე, სა-
 ხელდობრ, 9 თიბათვე გამოცხადდეს აკა-
 კის დღედ, მაშასადამე, ეჩვენებოდა
 ამ დღეს გამართულ სალიტერატურო დი-
 ლა-სალამოებისა და წარმოდგენათაგან
 წმინდა შემოსავალი მიემატება აკაკის
 სახელობის ხალხურ ზეპირსიტყვაობის
 ფონდს.
 ჩვენი მხრით დავსძენთ, რომ როგორც
 რუსეთში, ისე სხვა ქვეყნებში მართლაც
 დიდძალი ფული იხარჯება ხალხურ ზე-
 პირსიტყვაობის შესაკრებად და შესასწავ-
 ლად., ჩეხიასა, სერბიასა, ბოლგარიასა
 და საბერძნეთში—ერთა აღორძინება და
 წელში გამაგრება დაიწყო მაშინ, როდეს

საც შეკრიბეს, შეისწავლეს და შეითვისეს ხალხური ნაწარმოები. ხალხური ზღაპარ-თქმულებანი — გაუხდა საფუძვლად ბევრს გენიოსურ ნაწარმოებს: „ფაუსტი“, „ვეფხისტყაოსანი“, „განდევილი“, „გველის ქამია“ და სხვა. ხალხურ ნაწარმოებთა სიბრძნე — ის საუკეთესო თვალმარგალიტია, რომელიც დაცულია ხალხის გულში... ქართველი ხალხი ამ მხრით სხვა ერებს უკან არ ჩამორჩება. მისი ხალხური პოეზია დიახ მდიდარია. მასში დაცულია ის ხან დამამშვიდებელი და ხან აღმადგენელი პასუხი, რომელსაც ხალხის გონება იძლევა სხვა და სხვა საჭირ-ბოროტო საკითხებზე... ხალხში იმალება ხელ-შეუხებელი, დაუმუშავებელი ძალები, რომელთა გაცნობა შეგვიძლია ხალხურ პოეზიის შესწავლით... განსვენებულმა მგოსანმა თითქოს წინასწარ იგრძნო ის ვარემოება, რომ მის დაჩემებულ იდეას ხალხურ ნაწარმოებთა გამოცემის შესახებ დარბაისლურად შეასრულებდა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, რომლის გამგეობამ უკვე დაიმსახურა ყურადღება და თანაგრძნობა თვისი შრომის უნართა და საქმისადმი ენერგიით აღსავსე ერთგულებით. როგორც ვიცით ხსენებულ საზოგადოების გამგეობის თხოვნის თანახმად გაიმართა დღევანდელი საღამო *), როდესაც მოგვეცა შემთხვევა მადლობით

*) წაკითხულ იქნა ეს ნაწარმოები 9 ივნისს 1916 წელს ბათუმის საკრებულო დარბაზში. ამ დღეს „აკაკის დღე“ ეწოდება.

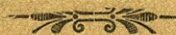
ი. ფ.

გავიხსენოთ ჩვენი დიდებული მოძღვარი და მასწავლებელი, რომელიც თუმცა დღეს ცოცხალი არაა, მაგრამ უხილავად ტრიალებს და მიმოიქცევა ჩვენ შორის: ის უკვდავადაა დამკვიდრებული თითოეული ჩვენგანის სულში და მეხსიერებაში; არაა ჩვენ შორის არავინ, რომ ერთი რამ მისი ნათქვამი არ ახსოვდეს. ზეპირად არ იცოდეს, არა ჩვენში არავინ, რომ მისი მოგონებით მთელი არსებით არ აღფრთოვანდეს და არ გადაფრინდეს მოკლე დროით მხოლოდ კეთილშობილურ აზრთა და გრძნობათა სამფლობელოში

„იმ აჩუქს,
 სად ვაჩუქავანი კრთებანი,
 სადაც ხშირად კაშკაში
 გააქვს მოწმენდილ მთავრებს
 და სადაც მტრის ისრები
 მას ვეღარ მასწავლებანი!“

და დაე იმ დამაფიქრებელ წუთების წინდად, რომელსაც განგვაცდევინებს აკაკის პოეზია, — ჩაირიცხოს ის დღევანდელი მცირე წვლილი, რომელიც ჩვენ გავიღეთ დღეს და ყოველ წლივ გაიღებენ დღევანდელ ეროვნულ დღეს ქართველები იმ დიადი სამამულისშვილო საქმისათვის, რომელსაც ეწოდება ხალხურ ზეპირიტყუაობის გამოსაცემი ფონდი. ეს გამოცემა ხალხურ პოეზიის ნაწარმოებთა სამუდამოდ და განუყრელად შეერთებული იქნება დიდებულ სახალხო მგოსნის შარავანდელოვან სახელოთან.

ილ. ფერაძე

ქართველები და ქართული ენა

V

მ უ ს ი კ ა .

ა. მუსიკის გამოგონებას ეგვიპტელები მიაწერდნენ ღერმესს, ბერძნები—აპოლონს, ინდოელები—ბრამას, ჩინელები—ფოხის, ებრაელები—იოზაფს.

ამ იოზაფსა, სწერია დაბადებაში (4, 21—23) გამოაჩინაო საფსალმუნე და ებანი. ხოლო ეს იოზაფი იყო ძმა თობელისა, რომლისაგან, როგორც იუწყება იოსებ ფლაბიოსი, წარმოიშვნენ ივერნი.

ასეა თუ ისე, ცხადია ერთი, რომ გლობის დასაწყისი მიუწვდება თვით კაცობრიობის დასაწყისს.

აღამი ეუბნებოდა თავისს შვილს სეითს, თუ რომელს ჟამს ვინ ევედრებოდა და უგალობდა შემოქმედს. ჩამოსთვლის (ხელნაწ. № 153):

დღის პირველ ჟამს უგალობენ შვილნი ჩემნი, მეორე ჟამს ანგელოზნი, მესამეს ფრინველნი, მეოთხეს სხვა და სხვა ქმნილებანი, შემდეგ წყალნი და ყოველი არსი აღიდებს უფალსა.

ამასვე უფრო გარკვევით იმეორებს დავითი 148 ფსალმუნში. იგი მიჰმართავს ყველა ქმნილებათ, როგორც ცხოველ არსებათ, და მოუწოდებს უგალობონ მსოფლიოს დასაბამის მიზეზს, უფალს.

„აქებდით უფალსა ცათაგან. აქებდით მას მაღალთა შინა. აქებდით მას ყოველნი ანგელოსნი მისნი, აქებდით

მას ყოველნი ძალნი მისნი. აქებდით მას მზე და მთვარე..., ყოველნი ვარსკვლავნი და ნათელნი, აქებდით მას ცანი ცათანი და წყალნი..., ვეშაპნი..., უფსკრულნი, ცეცხლი, სეტყვაჲ, თოვლი, მყინვარი, სული ნიაფქარისა..., მთანი და ყოველნი ბორცენი, ხენი ნაყოფიერი და ყოველნი ნაძენი, მხეცნი და ყოველნი პირუტყენი, ქვეწარმავალნი და მფრინველნი ფრთოვანნი, მეფენი..., ერნი, მთავარნი, მსაჯულნი, ჭაბუკნი, ქალწულნი, მოხუცებულნი ყრმათა თანა. აქებდით სახელსა უფლისასა...“

ასე, ყველა და ყოველივე თავის ფერად გალობდა, ყველა და ყოველი თავის ფერად უბნობდა: პირუტყვი, მცენარე, თევზი, მწერი, მდელო, ვარსკვლავი, მზე და მთვარე, ყველა მეტყველებდაო, ამბობს ქართული გადმოცემა*), ყველას ერთურთისა ესმოდა, ეყურებოდაო, თვით უსულო ქვებსაც კიო.

„მიიმდერის (ავთანდილი) ხმასა ტკბილსა. რა ესმოდის მდერა ყმისა, სმენად მხეცნი მოვიდიან, მისვე ხმისა სიტკბოსაგან წყლით ქვანიცა გამოისხდიან: ისმენდიან, გაჰკვირდიან, რა ატირდის (ყმა), ატირდიან“ (ტ. 946—947).

*) იხილეთ ჩვენს „საინგილოში“.

იგეთი სხეულები, ვით მზე, მთვარე, მთიები, ვარსკვლავები, მზის დაბნელება და სხ. მომხიბლავს შთაბეჭდილებას ახდენდნენ ჯერ ისევ ნორჩ კაცობრიობის გონებაზე და ნება-უნებლიედ იწვევდნენ საგალობლოდ შათთადმი.

კაცობრიობამ აღრევე შეიმეტნა ბუნების მოვლენანი და აღრევე შეიგნო, რომელი იყო მისთვის სასარგებლო, რომელი მავნებელი, და იმ დასკვნამდის მივიდა, რომ ყოველს მოვლენას თავისი ანგელოზი ანუ ხელმძღვანელი ჰყავსო. ასრე გაჩნდა მის რწმენაში მრავალნაირი ანგელოზი ანუ კეთილი თუ ბოროტი ღვთაება. ერთ წიგნში ჩამოთვლილია ყველა ღვთაებანი, რომელნიც აჩენენ თოვლს, სეტყვას, წვიმას, ქარს, სითბოს სიცოცხლეს და სხ. ყველას გულის მოსაგებლად საჭიროდ შეიქმნა საგალობლების წართქმა, შესაწირავების მიძღვნა.

ქართველების დაკვირვებით არმაზი, ზადენი, ვაცი და ვა იყვნენ ღმერთები „ნაყოფთა მომცემელნი, სოფლის მპყრობელნი, მზის მომფენელნი, წვიმის მომცემელნი, ქვეყანის ნაყოფთა გამზრდელნი“.

და რახან ეს ასრე იყო, მათთვის არ იშურებდნენ უკეთეს შესაწირავებს, თვით შეიღებსაც უკლავდნენო და უგალობდნენო.

მირიანმა რომ სვეტი-ცხოველი ააგო, მასში მღვდლებმა იწყეს გალობა და ღვთის დიდება.

ქრისტიანობა შემოვიდა, მაგრამ ხალხმა ვერ გადაივიწყა თავისი ძველანდელი ღვთაება—ანგელოზები ხვნა-თესვისა, მკისა, სთვლისა, შეილიერობისა (მზე შინაო), ყვავილისა (იავნანა), და ბუნების სხვა და სხვა მოვლენათა. თან გაჩნდა საერო სიმღერაც შესამკობად გმირების

ქველობისა ან დასაგმობად ლაჩართა, ორგულთა და მოლაღატეთ მუხანათობისა.

ფარსმან-ქველი (113—129 წ.) სპარსელების მოსყიდვით მზარეულმა რომ მოწამლა, საქართველოში შეიქმნა გლოვა, ტირილი და ტყება: წარჩინებულთგან გლახაკამდე იტყებდეს თავთა თვისთა, ყოველ ქალაქსა და დაბას დასხდიან მგოსანნი გლოვისანი, შეკრბიან ყოველნი, ახსენებდიან სიმხნესა და სიქველესა; სიმშენიერესა და სახიერებასა ფარსმან ქველისასა და იტყოდინ:

„ვაჟ ჩვენდა, რამე თუ მოგვიძინა სვემან ბოროტმან, მეფე ჩვენი, რომლისაგან ხსნილ ვიყვენით მონებისაგან მტერთასა, მოიკლა კაცთა მგრძნებელთაგან ღაწ მივეციოთ ჩვენ წარტყვენეად ნათესავთა უცხოთა“.

გმირი ვახტანგ გორგასარიც მთელმა ერმა ტყებით, ნაცრის თავზე გადასხმით და გოდებოთ დაიტირა.

უმეტესი სიდიადით ქართველ თემებმა შესარულეს დატირება თამარ მეფისა, ერეკლე II-ისა, ილიასი, აკაკისა.

ხოლო ეკლესიამაც უადრესი ყურადღება მიაქცია სასულიერო მოღვაწეთ და აღრითგანვე შეუდგინა საგალობელნი. აქ სასულიერო პოეზიაში გაითქვეს სახელი იოანე მტებევარმა, მიქელ მოდრეკილმა, ბერამ, არსენიმ, მაკრონ, ბატონიშვილმა და მრ. სხ.

ამათ სხვათა შორის დაგვიტოვეს დიდი ნოტებიანი საგალობო წიგნი (მე X საუკე), რომლის მთავარი რედაქტორი სწერს: „მე გლახაკმან მიქაელ მოდრეკილმან ძმისწულმან ღმერთშემოსილისა მამისა დავითისამან ვიღვაწე და ყოვლით კერძო შრომაჲ ვაჩვენე უზემთაეს ძალითა ჩემისა, და ფრიადითა ხარკებითა და

გულსმოდგინედ ძიებითა შევკრიბენ სძლისპირნი ესე ყოვლით კერძოვე, რომელნი ვპოვენ ენითა ქართველთაჲთა მესურნი *) —ბერძულნი და ქართულნი—, სრულნი ყოვლითა განგებითა, და დავწერენ წმიდასა ამჲს შიგა წიგნსა ყოვლითა განმარტებითა და ჭეშმარიტებითა, და ესრეთ განვაწესე თავით თვისით და უმჯობეს ვყავ უმეცრებითა სიგლახაჲისა ჩემისაჲთა, რამეთუ ყოველსა ხმასა პირველ უფალო ღალადყავისა ძლისპირნი დავწერენ და შემდგომად გალობათანი... ოხითითა, მოიხილითა და აქებდითითა ძლიერად და სიწმიდით და სიმართლით სისწორითა კილოჲსაჲთა და უცთომელობითა ნიშნისაჲთა».

ბ. მუსიკა ბერძნული სიტყვაა. „მუსიკა“ იმათებურად ნიშნავს მუსიკას, პოეზიას, რიტორობას, ხოლო „მუსიკოს“ — მოასწავებს მგალობელს, მომღერალს, პოეტს, მგოსანს (იხ. დიდი ბერძნ.-რუს. ლექსიკონი გრაცინსკისა). მისი მიზანია, ხმების ჰარმონიულ შეწყობით იმოქმედოს მსმენელის გრძობაზე. მუსიკას ადამიანი შეასრულებს ანუ თავის ხმით ანუ სხვა და სხვა საკრავების შემწეობით. იგი ორნაირია: საეკლესიო და საერო. პირველს ჩვენში ჰქვიათ გალობა; მეორეს მღერა (იხ. გ. ღერობა).

საბა ამბობს: „მუსიკა ლათინურად ხმოანებათ მოვა, ქართულად სახიობა ეწოდების«. აქვე იგი იმოწმებს დანიელის 3—15-ს, მაგრამ აქ ხან სახიობაა (№ 471), ხან მეხმეობა. მათ ბაღლად ბერძნულშია „სიმფონია“ (==ხმათა შეწყობა). გამოვწერ მთელ მუხლს (№ 51): „გესმას-ყე ხმისა

საყვირისა ბერძნ. სალპიგგოს **трубы**
 სასტვინლისა სკრიგგოს **свирѣли**
 ქნარისა კითარას **цитры**
 სამევიკისა სამევიკეს **цѣвницы**
 საფსალმუნისა ფსალტირიუ **гуслей**
 მეხმეობისა სიმფონიას **симфоніи**
 ნათესავეთა მუსიკათა **музыкальн-орудій.**

სიმფონია ასეა განმარტებული დიდ ლექსიკონში: „შეხმეურება, მწყობრობა; კონცერტი, მწყობრი მეხმეობა მრავალსამუსიკო საკრავებისა; გალობა.

მუსიკეჲი. ა მაკაბ. 9—39: ბობღნებითა და მუსიკელებითა==ბერძნ. ტუმბანონ კე მუსიკონ **съ тимпаномъ и музыкою.**

მუსიკი. იქვე 9—41: ხმა მუსიკათა==ბერძნ. ფონი მუსიკონ **звукъ музыки.**

მუსი (იხ. ზემო) და სამუსი (იხ.) წარმოსდგებიან ბერძნულიდამ „მუსა“ =მუზა; გალობა, სიმღერა; ხელოვნება, მეცნიერება, განათლება; ლექსვა.

- მუსიკასი ბერძნ. მუსიკოს.
- მუსიკობა მუსიზომიი.
- მუსიკება მუსიზო.
- მუსიკებრ მუსიკას.
- სამუსიკო მუსიკოს.

შოთა 25: მიჯნურისთვის ენა მუსიკობდეს. შავთ. 107: ვერ ვუძღე თამარის შესხმა, მკობა, მუსიკობანი.

ახიობა- 1 მეფ. 18—6—7: მძობარო . . . მემღერად მათ წინაშე პარით (შუშპარით) წინაშე მეფისა... ნესტვითა და ქანართა ბობღნითა და წინწილითა, პირი აღელო და მიეგებვოდეს მათ, სახიობდეს (646: ახიობდეს) აქედეს==ბექღურში: როკვით მიეგებად... გალობდეს და ხლოდენ წინწილითა სიხარულითათა და ებნითა და ვილოდეს დედანი განცხრომილნი და იტყოდეს... **Съ пѣніемъ и**

*) მესური==მესორი, სახორთო (იხ. ქვემო).

плясками, съ торжественными тимпанами и кимбалами и восклицали женщины, говоря. ახიობა=სახიობა-ს ბერძნულში უდრის »პაისტუსაი« ზმნიდამ ჰაიზო, მღერა, მხიარულება, გართობა, ვალობა, ლექსაობა. სჩანს, სახიობა=ახიობაც ნიშნავს მხიარულებას, სიხარულს (მეგრ. ხიოლემა, სვან. ლი-ხიადე, ხიად. მეგრ. ახიოლი იხარა, ხიოლი სიხარული, ლხენა, ლხინი. (აქ ჯ იგივე ნაშთია, ვით სვან. ლი). იგივე რუსთაველში 693: ვაჟ მოყვრისა გაყრილსა ახიოს ეყოს ახიოს.

სახიობა. საბა: ესე არს მუსიკი მწყობრი ძალთა და საკრავთანი და ხმოვანება ტკბილი ვალობა თუ სიმღერა. ეზეკ. 33—32: კმაჲ სახიობისაჲ და კმაჲ ნესტვისა. რუსულშია: какъ забавный пѣвецъ съ пріятнымъ голосомъ и хорошо играющій. სლავურში: гласъ пѣснивца сладкогласнаго благо.

შესხმა. 2 ნეშტი 23—13: ერსა უხაროდა და სცემდეს ნესტუცხსა და შემასხმელნი იგი სტუჯრითა შესხმასა და ახიობდეს ქებასა (№ 51)=ბექდ. ყოველი ერი ქვეყანისა იხარებდენ და კობდდეს საყვრითა და ვალობდენ ორღანოთა შინა ვალობასა და აქებდენ ქებითა. რუსული: весь народъ земли веселится, и трубятъ трубами, и пѣвцы съ орудіями музыкальными и искусные въ славословіи.

შემსხმელნი. 1 ეზრა 2—65: შემსხმელნი მეფსალუნენი (ბექდღრშია მგალობელნი)—ბერძნ. აღონტეს კე აღუსაი=პწეცოვქი ი პწევიცქი. ნეუმ. 7—67: შემსხმელნი ფსალმუნთანი; აქვე 11—12: შემასხმელნი=აღონტონ (ბექდ. მგალობელი). ეკლეს. ასტე 2—8: შემასხმელნი (ბექდ. მეღერენი) ბერძნ. იგივეა.

მეფსალმუნე (2 ნეშტი 35—15) ბერძნ. ფსალტოდოი—პწევეცქი, საკუთრად ფსალმუნის მოქმელ-მგალობელი.

მემღერე. 2 მეფ. 19—35: ხმაჲ მემღერეთა (ბექდ. ხმაჲ კვალად ვალობისა და აღმო მგალობელისა). ბერძნ. „ფონინ აღონტონ ი აღუსონ“ პწეცოვქი ი პწევიცქი. იხ. ახიობა.

მგალობელი (№ 51 მეფანე. აღობად იქნებოდა მეფსალმუნე). რუსულშია პწევიცქი, ბერძნულში ფსალიტოდოს (1 ნეშტი 6—33; იქვე 9—33). მგალობელნი... მთავარი ვალობათა მგალობელთა (№ 51)=დაბექ. მგალობელნი... წინამძღვარი მგალობელი მგალობელთა პწევიცქი.. начальникъ музыкантовъ и пѣвцовъ. ბერძნ. არხონ ტონ ოღონ ტონ აღონტონა.

მგოსანი. ეს სიტყვა ხშირად იხმარების მუსიკთან ერთად. შავთ. 101: „თვით (თამარ მეფე) შემეწია მუსიკა-მგოსანით მესტროლაბ ენით“. როგორც უკვე ვთქვით (იხ. მუსიკა), მუსიკი ანუ მუსიკოსი ბერძნულში ნიშნავს პოეზიას, პოეტს, მომღერალს და სხ. საბათი: „მგოსანი, ვაჟნი და ქალნი კეთილად მომღერალნი ხმითა სამუსიკოთა ებანთა და ბარბითა ზედა; მეგოდებენიცა გლოვის მგოსნად ითქმიან“. ზევით უკვე აღვნიშნეთ ის სიტყვები, რომლითაც გლოვის მგოსნები დასტიროდნენ ღალატით მოკლულ ფარსმან-ქველს. იგივე სიტყვა არსებობს სომხურშიც. არამის სიგმირის ამბები შეკრიბესო გუსანებმა (ქორენელი, 51: გ. ხალატიანც. Армянскій эпосъ, 43).

პატკანოვი ამბობს (ქორენელი, გვ. 251, შენიშ. 54): „გუსანაკან მრავლობითი რიცხვია სიტყვისა გუსან. იგი საზოგადოდ ნიშნავს მსახიობს (актеръ)

და ძველანდელს პირველყოფილ რაპსოდს, გალობათ დამღერებელს ერის წინაშე მიმიკით (მოვიგონოთ ტრაგედიის დასაწყისი საბერძნეთში)*. რაპსოდების დამღერებულ ოდებისაგან (რაპს-ოდა) შესდგაო „ილიადა“ და „ოდისეია“ (იხ. ლექსიკ.).

ჩამომავლობა სიტყვისა მგოსანი ბნელით მოცულია. ამბობენ, იგი თავდაპირველად ვიღაც გამოჩენილ მომღერლის თუ პოეტის სახელი იყო, თუმცა შესაძლებელია იგი აღმოცენებულიყო ქართულს ნიადაგზედაც ზმნიდამ მკობა, ისე, ვით „ხმიდამ“ თუ „ხმობილამ“ აღმოსცენდა ხმოსანი *). სიტყვა გვხვდება მრავალგან.

მათე 9—23: მგოსნები—რუს. СВИРЬЩИКЪ—ბერძნ. ავლიტის, მომღერალი ფლუტაზე, სტვირზე; მესტვირე.

ამირანდარ. 84: მღერდეს მგოსანნი და მოშაითნი; იქვე 86: ყოდენ ხმითა შეენიერითა მგოსანნი და მოშაითნი. იქვე კიდევ 91, 94 და სხ.

ვისრ. 23: ამღერებდეს მუტრიბთა და მგოსანთა ხმამაღლად ამოთა ხმითა. იქვე ჰვვ: მგოსანმან სიმღერა თქუა ვისისა ღრამინის მინ პურობასა ზედა.

შმვთ. 44: ისმის მგოსანთა, ვით საფირონთა, ხმანი ებნისა და წინწილისა. (საფირონ-ად იგულისხმებიან ის ნიმფები (ზღვის ქალები), რომელნიც თავიანთ ტკილი გალობით ჰხიბლავდნენ მენავეებს).

შოთა 119: მგოსანი და მუშაითი უხმეს; 1331: ორნივე ტურფად იმღერდეს ვით იადონი მგოსანი.

ლექსი. საბა: „ლექსი, სიტყვა სრული

*) სომხურშიაც თურმე შეიძლება ნიშნავდეს შემავკობელს. პ. მირიანაშ. „სახალხო ფ.“ № 704, 1917.

და რჩეული, გინა შეწყობილი, ლექსი არს—СЛОВО; СТИХЪ. ლექსის გამოთქმა, СТИХОСЛОЖЕНИЕ; СТИХОТВОРЕНИЕ შოთა. ნ: მიბრძანეს მათდა საქებრად თქმა ლექსებისა ტკბილისა. იქვე 20: შელექსეთა გამოსცდის ლექსთა გრძელთა თქმა; იქვე 24: ლექსი კარგი არს სანადიმოდ სამღერელად, სააშისოდ, სალალობოდ, ამხანაგთა სართეველად. ლექსი არის წყობიდი (5 მარცვლოვანი), ბაათი (7 მარც.), რუფი (8 მარც.), ფისტიკაური (10 მარც.), თეჯღიში (11 მარც.), მჩხბლუდი (14 მარც.), იაბიკონი, შაირი (16 მარც.), შესტვირუდი (16 მარც.), ჩხრუხუდი ანუ ძგხაკრუდი (20 მარც.).

შელექსე. შოთა 20, 21, 22, 25.

შაირი, ლექსი ოთხმუხლედი (საბა). შოთა. 29: გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის, შაირია ამაღ კარგი.

შაირება პირველადვე სიბრძნისაა ერთი დარგი (შოთა 19).

შაირ-სიტყვა. შაირ-სიტყვითა მესტვირემ ღმერთი მალალი ახსენა (არსენას ლექსი).

მშაირე არა ჰქვიან თუ საღმე სთქვას ერთი, ორი.

მშაირება. შოთა 21: მაშინ-ღა ჰნახეთ მეღექსე და მისი მოშაირობა: რა ველარ მიჰხვდის ქართულსა, დაუწყოს ლექსმან ძვირობა, არ შეამოკლოს ქართული, არა ჰქმნას სიტყვა-მცირობა. ხელმარჯვედ სცემდეს ჩოვანსა, იხმაროს დიდი გმრობა.

გაშაირება, ორთა შორის პაექრობა ლექსების გამოთქმით.

ამბობენ, შაირი არისო გარმიანული სიტყვა. შეიძლება. მაგრამ ისიც შეიძლება, რომ ქარმოვებულ იყოს ქართულ ფესვიდამ იმ თავსართით ლა=სა=შა. შეადარე: სვან. ჯაირ წიგნი, ჯაირ წერი-

ლი, ჯიჯრა წერა. არის ქართულში ლარვა შექსოვა. გვიწვევს ცთუნება აზრის მხრივ დაფუკავშიროთ სიტყვები ლარვა, ლექსი, ლაირი, შაირი.

მესუნი. ბერძნულში ფესვიდამ ხარ წარმოების სიტყვები ხარია (ცეკვა, ფერხვა, მხიარულება, ხარკეფ (სამია, ფერხული, საერთო სიმხიარულე...), ხარეს (ხორო, მგალობელთ გუნდი, მძობარი. ფერხვა სიმღერით). იგივეა ჩვენშიაც: ინგ. ხარხარა=მძობარი ЛИКОВАНИЕ, დოგახორხორა, გაგვამძობარა, გაგვახარ-ავამეტყველა (ДАТЬ ВОЗЛИКОВАТЬ). (ქართ. ხარხარი, ხარება ხომ არის იგივე ბერძნ. „ხარა“=სიხარული, РАДОСТЬ. აქედან სახარება). და რადგანაც უწინ ჟ-ს მაგიერობას ეწეოდა ზ (ოფალი=უფალი, ორი=ური, სასწორი=სასწური და სხ.), ამიტომ ბერძნ. ხორია ანუ ხოროს ჩვენში შემოვიდოდა ხოროდ, ხური-დ და ვაკეთდებოდა მეხური ანუ გალობა მეხოროე, მეხორი, ე. ი. ხოროს შესასრულებელი (სძლის პირი, გალობა). ესეთი ჩვენი განმარტება საესებით ეთანხმება მ. კეკელიძის მოწმობას, რომ მეხურ საგალობლებიანი ქართული წიგნები უდრიანო აწინდელ დროის საგალობელ კრებულებს, ნოტებით სამღერლებს (იერუს. კანონარი, გვ. 333).

გ. რაიც შეეხება სამუსიკო საკრავებს, მათში ზოგი სიმინია, ზოგი შთასაბერი, ზოგი რტყმით დასაკრავი. მათი სახელები გვხვდება ძველის-ძველ წიგნებში, განსაკუთრებით კი დაბადებაში.

1 ნეშტი, 15—16—28:

დადგინენით მგალობელნი ფსალმუნითა, ფსტვირითა და საგალობელითა ნესტვითა და ფანდურითა და წინწილითა ხმითა მალ-ლითა და ხმითა სიხარულითა... და ხმი-

თა სოფერითა და სჟევირითა და წინწილი-თა ხმასა სცემდეს ნესტვითა ებნითა და სტვირითა... იაბეღითა..., დაპბერონ ნესტუსა მას რქისსა (ისუ, 6, 3—4).

ფსალ. 150:
აქებლით ღმერთსა ხმითა ნესტვისაჲთა, აქებლით მას ფსალმუნითა და ებნითა, აქებლით ბაბღნითა და მწეობრითა, აქებლით მას ძნაბითა და რადანაჲთა, აქებლით მას სიტყვითა ტკბილითა, აქებლით წინწილითა ლალადებისაჲთა..., ათაჲდითა საესალმუნისაჲთა. (ფს. 32, 2).

იერემ. ლოცვა 15:
გარდაიქცა გლოად მწყობრი ჩვენი.

2 ნეშტი, 29—26:
დადგეს ფსტვირითა და ნესტვითა. იწყეს გალობად... საყვირნი სტვირთა თანა..., გალობდეს და ნესტუებსა სცემდეს. გამოსლ. 15—20: მოილო მარიამ წინასწარმეტყველმან დაჰან აპრონისამან ეხანი კელითა მისითა, და განვიდეს ყოველნი დედანი შედგომად მისსა ბაბღნუბისა თანა და მწყობრებისა (ხელნაწ. № 51).

იგივე დაბეჭდილში (ტფილისის 1884 წლ. გამოცემა): ... ბობღანი კელითა თვისითა და განვიდოდეს ყოველნი დედანი მისთანა ბაბღნებითა და მძნაბრითა.

რუსულშია: ВЪ РУКУ ТИМПАНЪ... СЪ ТИМПАНАМИ И ЛИКОВАНИЕМЪ (=სლაგ-ლიკი).

ბერძნულშია: „... ტუმპანონ ენ ტი ხირი... მეტა ტუმპანონ კე ხორონ“.

ვურთავ აქ საკრავების სიას, რომელიც შევადგინეთ ჩვენის ქართულ-რუსულ ლექსიკონისთვის 1915 წელს.

1. ავიღი=ავღი. ესაია 5, 12; იერ. 48—36: ვითარცა ავლი ოხრიდეს გული ჩემი..., ვითარცა ავლმან იოხროს. სლა-

გურშია: ЯКО ЦѢВНИЦА ЗВЯПАТИ. საბათი:

„ავილი ანუ ავლი ნესტვია ერთი“. ბერძნულში იქვე (ესაია 5—12) აგრეთვე ავლოს-ია, ხოლო ἀνάξω ლექსიკონით ნიშნავს ფლოეტას, სტივრს, ხან ნესტესაც. (1 კორინთ. 14—7). იხ. ნესტვი.

2. ათძალი (ფს. 32—2; ფს. 91—4: ათძალითა საფსალმუნისათა. რუსულშია на десятиструнномъ и псалтири; ბერძნულშია: „ენ დეკახორდო ფსალტირიოა“. საბას ათ ალყად განუმარტია, მაგრამ „დეკა-ხორდოს“ ათ-სიმიანს მოასწავებს. თამარიანი 37: შენსა სასმენსა ათძალი ჰქონდეს ქნარ სიტყვა რეკად. შავთ. 15: ათძალითა ორღანო უძნონ ებან ებნითა.

ამისგან: მეთაძლე (გამოცხ. 18—22).
3. ბარბათი მულნი ЛЮТНИ. ვეფხ. ტყ. 178, 472.

4. ბობლანი. გამოსლ. 15—20: ბობლანი—ТИМПАНЪ—ბერძნ. ტემპანონ; ფს. 32—2, 42—4: ბობლანი—ГУСЛИ—ბერძ. კითარა—კითარას უდრის გიტარას, ციტრას, რუსულს გუსლი.

5. ბუკი, ლათინ. ბუკკა=ბუჩინა ლაშქრის ანუ ერის თავმოსაყრელად დასაყვირებელი დიდი საკრავი. ლათინურ. bucinator—მებუკე, რუს. РОЖОКЪ, НАБАТЬ. შოთა: 46, 405.

6. გუდასტვირი, ჰიმონი, მესტვირული გულა სტვირითურთ, ВОЛЫНКА.

7. დაბაბი—დაბდაფი—დაფდაფი, დაფი ბარაბანჲ. საბა: დაფი, ესე არს გრკალი; ცალთა მხარეთა ეტრათი აკრავს საცემელად მროკიელთათვის, რომელსა სპარსნი დაირას უწოდენ, ხოლო დაფდაფთა ორსა მხარესა ეტრადი აქვს, რომელსა დაულს უწოდებენ“. შოთა 1390. დარეჯ. 21. შავთ. 58.

8. დაჩა, ერთგვარი დაფი БУБНЫ, ЯНЫЧАРСКОЙ ТАБЪ. გურამიშ. 225.

9. დაუდი (იხ. დაბდაბი).

10. დაფი (იხ. დაბდაბი).

11. დიშხიპიტა. მცირე ნალარა РУЧНОЙ БАРАБАНЪ. ჩუბინაშვილით, დიშხლიპიპო, მცირე დაფი БУБЕНЪ.

12. დოდი, დაფდაფი ბარაბანჲ.

13. დუღუკი. დუღუღულასაგან გაკეთებული სალამური—ДУДКА, СВИРЬЛЬ.

14. დუმბუჭა, მცირე ნალარა. ქ. ცხ. 224: ხმოზა ბუკთა და დუმბულთა. არჩილ. 143: დაჰკრეს ბუკსა და დუმბულსა, ისმოდა ხმა სიავისა.

15. ებანი, დაფი (საბა). დაბ. 4—22: ებანი—СВИРЬЛЬ—ბერძნ. კითარა. 1 ნეშტი 15—28: ებანი—ბერძნ. კინურა, ათსიმიანი საკრავი მწუხარე ხმების გამოცემი. ფს. 67—26: შეებნე ბერძნულშია მეტვიმპანე, რუსულში сЪ ТИМПАНОМЪ. ფს. 56—8: ებანი—ГУСЛИ—ბერძნ. კითარა. ასევეა ფს. 70—22-ში, 150—3-ში და სხ. შავთელი 15: ათძალითა ორღანო უძნონ ებან ებნითა. შოთა 1100; ქილილა 346; გურამიშ. 110; კორინთ. 14—7.

ამისგან წარმოსდგება ზმნა ებანა ანუ ებანი. შავთ. 1: მწადს აქ ებანი; 1 კორინთ. 14—7: საცნაურ იქმნეს სტვინვაჲ იგი ანუ ებანა (=ბერძნ. „ავლუმენონა“, „კითარიზომენონ“).

16. ეფენი, საქლარუნებელი, საწყარუნებელი ПОГРЕМУШКА, გამოსლ. 28—33; შოთა 772; წყობ. 160.

17. ზრანაკუდი, საყვირია მომცრო (საბა). რუსულ. 214.

18. ზურნა სხვათა ენა, სტვირი ჰქვიან ქართულად (საბა).

19. ზურნაკი, მწყემსთ ნესტვი (საბა). არჩილ. 131: სცემენ ქოსსა და ზურნას ჰკვრენ, ჰგონებენ მათ სანაღაროსა.

20. თანი ერთგვარი სიმებიანი საკრავი. არჩილ. 48.

21. იობელი, იობელისნი. საბას გან-
მარტებით „იობელისნი საყვირია მოკე-
ცილი“. აქ საბა იმოწმებს 1 ნეშტის
მე-15 თავის მე-28 მუხლს. მაგრამ ამ
მუხლში (ხელნ. დაბად. № 51) სოფე-
რია (=ბერძნ. სოფერ, სომხ. ჰობელეან,
რუს. роѣ), და მართლაც ებრაული ჰო-
ბელ ნიშნავს რქას. ამ ჰობელისაგან წარ-
მოებულა ლათინ. jubilum. ებრაელნი
განტევენის წელიწადს (annus jubileus)
აყვირებდნენ იობელს—რქას.

22. მესტვირული გულა ანუ გულასტვი-
რი (იხ.).

23. მულნი, ბარბითი (იხ.). ქართ. ბეჭ-
დურში 1. მეფ. 10—5: მულნი.

24. მულნი, საღრიალებელი საყვირი
труба музык. (ჩუბინ.).

25. მძნობნი, მწყობრი (იხ.).

26. მწყობნი. გამოსლ. 15—20; მწყობ-
რი—რუს. ликование—ბერძნ. ხორას
მსაჯ. 11—34: მძნობრითა—ЛИКАМИ—
ბერძნ. ხორის. (χορας, ხორო, მგალო-
ბელ-მომღერალთა დასი ანუ გუნდი, ხმა-
შემწყობილობა, ხმაშემწყობილობით ფერ-
ხვა) ფსალ. 150—4: აქებლით მათ ბობ-
ლნითა (სѢ ТИМПАНОМЪ) და მწყობრითა
(сѢ ЛИКАМИ). ბერძნულშია „ენ ტუმბანო
კე ხორო“.

აკადემიური ლექსიკონი: ЛИКЪ: ეკლე-
სიური: მგალობელთა დასი. მრავლო-
ბითი ЛИКИ ანუ ЛИКОВАНИЕ—მწყობრი
(გამოს. 15—20), განცხრომაჲ—ЛИКОВА-
НИЕ (ლუკა 15—25).

27. ნა (შოთა 178). თეიმურ. ნა, დი-
დი ხალამური.

28. ნაღრა—ნაღრაჲ (ინგ.) ჩხირებით
დასაკვრელი. ბარამჯ 59; გურამ. 53.—
მენადრე; ნაღარახანა.

29. ნესტვი—ნესუტი (2 მეფ. 2—28)
—ნესუტუსი (3 მეფ. 1—34)—ნესტუ

(რიცხ. 31—6). საბა: „რაიცა საკრავი
განხვრეტილნი არიან, ნესტვად ითქმიან.
ნესუტუსი დაბერეთ (3 მეფ. 1—34)
затрубите трубою; ნესტუები უწყვბი-
საჲ (რიცხ. 31—6) трубы для тревоги.

შეადარე კიდევ: ნესტვი ცხვირისა,
ნესტვი ფირტვისაჲ, ნესტვი წყაროჲსაჲ
(подземная струя, каналъ), ნესტვი
გასავალთაჲ. „გულისაგან გამოვლენან
ნესტუნი მრავალნი და განეზავების სუ-
ლი ცხოველი მათ მიერ ყოველსა გზასა“
(აღვადგინე, გვ. 100).

ნესტო—სევან. სტურარ (ნესტვები;
ნესტრები (!)). ნე—ნა: ნეკენჩხალი—
ნაკენჩხალი; ნე-დლი—ლა-დირი; ნემსი—
ფშ. ნევსი—მეგრ. ლეში—ლეფსი—ლი-
ში (ფესვ. ს-ობა). ნესტვი—ნესუტი ფესვ.
სუტვა. ნასტავი ანუ ნესტავი წყლის
სადინებელი აუზი.

30. ნობა, დიდი საყვირი. შოთა: 405:
ჰკარით ბუკსა და ნობასა; 1170: იცემს
ნობასა; 1390: იკრეს ნობსა და დაბ-
დაბსა.

31. ორღანო. ფს. 150: აქებლით მის
ძნობითა (на струнахъ) და ორღანოთა
(и органъ); ბერძნ. „ხორდაის კე ორ-
განო“. შავთ. 15: „ათაღლითა ორღანო
ლძნონ ებან ებნითა“.

32. ჟღარუნა, ეყვანი, რაცა ჟღერს, აჟ-
ღარუნებს.

33. რქა. საკრავი რქისაგან. ფს. 97—
6: ხმისა ნესტვისა რქისათა (рога, ბერძ.
კერატინეს).

34. სჯამუჩი—ინგ. სარამული ყანის
ჩალისაგან გაკეთებული სტვირი СВИРѢЛЬ
(საბათი: ზურნაკი).

35. სამვიკი—ბერძნ. „სამვიკი“ (დან.
3—5—7—15) ЦѢВНИЦА.

36. სამუსი, საკრავია ძაღვებიანი (საბა).
ქილილ. 537; წყობილს. 205 სამუსო.

მმუსი—მმუსიკობი: წყობილს. »მმუსი ტკბილად«, »ტკბილად მმუსიკობი».

37. სანთური, ებანი, ქნარი ან ჩანგი გუსლი (ჩუბ.)

38. სასტვინგედი, свирѣль (დან. 3—5—7—15).

38. საფსაფუნე. დაბ. 4—22: ბერძნ. ფსალტირიონ, გუსლი; დან. 3—5 რუს. симфонія.

40. საყვირი. საბა: საყვირნი მრავალგვარნი არიან მალღ-მალღობითა: ბუკი, იობელისანი, ყვიროსტვირი, ზროხაკუდა და სხ. 1 ნეშტი 15—28: საყვირითა трубъ; დანიელ. 3—7: ესმოდის ერთა ხმისა საყვირისა (трубы), მათე 24—31: საყვირითა ხმისა დიდისათა съ трубою громогласною. წმ. ნინოს ცხ. 20: ხვალისაგან იყო ხმამ ოხრისამ და საყვირისამ. ბალავ. 21.

ამისგან: მესაყვირე (გამოცხ. 18—22).

41. საავი. სპილენძის ქვაბი საკრავად. არჩილ. 143. იხ. დუმბული.

42. სოფერი. 1 ნეშტი 15—28: სოფერი—ბერძნ. სოფერ, რუს. роги.

43. სპალენძჭური. დიდი ნალარა, ჭურის მსგავსი. სპილენძისა. იხ. სიავი. ქართლ. ცხ. 278: ჰკრეს (თამარ მეფის დაგვირგვინების დღეს) სპილენძ-ჭურთა.

44. სტვირი, სასტვინავი (საბა) свирѣль, дудка. ბალავ. 78.

ამისგან: მესტვირე (გამოცხ. 18, 22).

45. ტაბლაკი, მცირე ნალარა (საბა), литавра (ჩუბინ.). შოთა 435: სცემდეს ტაბლაკსა; 1156: ჰკრეს ტაბლაკსა; 1484: ტაბლაკსა ჰკრეს.

46. ტაბდი, საქორე ნალარა (საბა), рожокъ. ქილ. 92: აკეთებენ ხის ქერქისა და ტყავისაგან.

47. ფანდური ანუ ფანტური ანუ ბანდური, бандура.

1 ნეშტი 15—16. ეს სიმებიანი საკრავი გავრცელებულიყო ძველათგანვე. იტალიელთ ბანდოლა 10 სიმინია. მცირე რუსთა ბანდურას ჰქვიან კობზა; ამგვარივე ბანდურა პოლონელთა, ფანდიროსებისა; 12 სიმინი ბანდორა მოიგონა ლონდონელ ჯონ-როსმა 1561 წელს.

48. ფსტვირი, სტვირი (საბა). 1 ნეშტი 15—16: ფსტვირი цитра.

49. ქანკი 1 მეფ. 10—5: ქანკით ნესტვი და ბობდანი. რუსულშია ტიმპანი, ბერძნ. ტუმბან, ქართულ ბექდურში ქნარი.

50. ქნკი, ჩანგი (საბა). ბერძნულშია კითარა, რუსულში ციტრა (ესაია 5—12). წმ. ნინოს საგალობელში ქნარი რუსულად თარგმნილია пѣвница-დ. საზოგადოდ კი ნიშნავს არფას.

51. ქახი, ჩხირებით სამღერელი (საბა). ქ. ცხოვ. 178: ჰკრეს სპილენძჭურთა, ბუკთა, ქოსთა და წინწილთა (თამარის გამეფების ზეიმში). არჩ. 131: სცემენ ქოსსა და ზურნას ჰკრენ. ვისრ. 28

52. ქახნაჯა, ქოსი (იხ.)

53. ღორბტობა, დიდი საყვირი труба.

54. უვირბსტვირი, მომცრო საყვირი (საბა) кларнетъ (ჩუბ.), ვისრ. 28: დანიწყეს ცემა ქოსთა, ყვირილი ბუკთა და ყვიროსტვირთა ხმა იყო,

55. ჩანგი, მოღრეკილი საკრავი (საბა), лира (ჩუბ.). შოთა 101, 120, 472, 704: ვისრ. 208: ბალავ. 78, გურ. 225.

56. ჩანგური ანუ ჩონგური (იხ.).

57. ჩანგური, სიმებიანი საკრავი бандула.

58. ჩანჯა, სიმებიანი საკრავი, кастанетка. ქილ. 69: სიმღერას ისმენდნენ ჩანგისა და ჩალანის პირით. შოთა 704: ხმას სცემს ჩანგი ჩალანასა.

59. ძაღი, სიმი. ხუთძალი, ხუთ-სიმიანი საკრავი. წყობილსიტ. 70: ქნარსა ზედა განქიმულ იყვნენ ძალნი ჟღერად იხ. ათძალი.

60. ძნობა, ა) შეწყობილი ხმა, ძნობით შეწყობილი ხმით დაკვრა-დამღერა. ბ) ძალი, სიმი: ფს. 150—4: ძნობა—струна—ბერძნ. ხორდი. შავთელი 1: მეფისა ძნობად.

61. წინწიღი, ტკბილი საკრავი (საბა), ЖИМВАЛЪ. ლითონის ორის თეფშის შემოკვრით საამო საეღარუნებელი. 1 მეფ. 10 5; ქ. ცხ. 278. ფს. 150—5; 1 კორინთ. 13—1: შოთა 46, 1100.

მისგან მეწინწილგ (გამოცხ. 18—22).

62. ჭიანჭური, მუცლიანი საკრავი, СКРИШКА, ქამანჩით დასაკვრელი.

63. მეჭიანჭურე СКРИПАЧЪ.

64. ჭიშხანი, გუდასტვირი (საბა), ВО-ЛЫНКА.

65. ხუთძალი, ხუთსიმიანი საკრავი, იხ. ძალი.

აქ სათანადო იყო აღგვენიშნა აწინდელი დროის ქართული ხალხური სასიმღერო კილოებიც—ურბული, ნადური, ხეური (თუ მეხური?), ფერხული და სხ., მაგრამ ამის შესრულებას დავუთმობ პატივცემულ სპეციალისტებს, კარბელაშვილებს, კარგარეთელს, ჩხიკვაძეს, კავსაძეს, ფოცხვერაშვილს, არაყიშვილს და სხ. გამოჩენილ მოღვაწეთ.

საქართველო იმ თავით ამ თავამდე მშვენიერების ქვეყანად ითვლება, ხოლო

შვენიერება ხომ თავით პოეზიაა, უაღრესი მუსიკა. საცა ასეთი სამუსიკო ნიადავია, იქ მუსიკობს არათუ მარტო შოთა, დავითი, ბესიკი, ნიკო, ილია, აკაკი, ვაჟა, არამედ თავით ერიც საზოგადოდ. აქ ყოველ ფეხის გადადგმაზე სიკეკლუცვა, მომხიბლავი ჰარმონია, ლამაზი ცხოვრება, საოცნებო შეწყობილობა სახეობათა, ფერადობათა. ქართველობას შესისხლხორცებული აქვს ეს მუსიკა, რომელსაც იგი გამოსთქვამს თავის უამრავ ლექსებითა, საგალობლებით, ლილინით, დიად ლეგენდებითა და ვადმოცემით. აქ მგოსანია ქალი, ვაჟი, ყრმა და ბერი. აგერ ზის ბერიძის შვენიერი ასული, მგოსანი, მუთაქაზე და სწერს თავის ლექსს გრაგნილზე. აგერ მის დროის (1640 წლ.) სახელოვანი პოეტი სულხან აფთანდილისძე. რამდენი სხვები იყვნენ კიდევ არჩილის, დავ. გურამიშვილის და მომდევნო დროებში! 1448 წელს კეისრის ამაღამ რომ გამოიარა საქართველოს მეფის ქალის დასანიშნავად ბერძენთ სადედოფლოდ, მათ მუსიკის სასმენად გამოდიოდა მთელი ქართველობა დიდის ცნობიერებით. ჰარმონია, მუსიკა აკეთილშობილებს კაცს და ამასთანავე გმირულ სულს უღვამს.

დიდბუნებავანობა და მასთან ენა-მუსიკობა ერთად მოთავსებულია არათუ შოთა-თეიმურაზ-არჩილში, არამედ ყოველს ქართველშიც.

მ. ჯანაშვილი

ილია ჭავჭავაძე

(მოგონება)

საუბარი ილიასთან.

ილია სასიამოვნო მოსაუბრე იყო, მაგრამ არა მოუღალავი მოლაპარაკე. მისი საუბრის სიმშვენიერე ლამაზ ფრაზებში კი არ გამოიხატებოდა, არამედ ლამაზსა და მახვილს აზრებში. როცა ილიას ვისმესთან მოუხდებოდა ლაპარაკი, დამშვიდებით ისმენდა მოსაუბრის აზრს და როცა იგი გაათავებდა თავისას, ილიასაც მზად ჰქონდა მოკლედ მოჭრილი პასუხი. თავის საუბარს ილია ხშირად შეაზავებდა იუმორით, ხუმრობით და ზოგჯერ ნაკვესებსაც ჩაურთავდა ხოლმე. ბევრი ქართველის მიერ საყვარელი იუმორი ყოველთვის დიდს სიამოვნებას ჰგვრიდა ილიას და ხალისითაც ისმენდა სახუმარო ლაპარაკს, თვითონაც უყვარდა ხუმრობა არა მარტო გასართობად, არამედ სულის მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, დასასვენებლად მძიმე გონებრივი მუშაობის შემდეგ.

ხშირად, როცა ილია ძლიერ გართული იყო ბანკის საქმეებში ან სწერდა რამე სტატიას «ივერიისათვის», შევიდოდი მის სამუშაო ოთახში, ავიღებდი ვაზეთს ან წიგნს, მივჯდებოდა კუთხეში და ვიწყებდი ჩუმად კითხვას, რომ მუშაობისათვის ხელი არ შემეშალა, ილია მაშინვე დადებდა კალამს და ღიმილით

მოჰყვებოდა ლაპარაკს, სახე გაუბრწყინდებოდა, და, ჩვეულებრივის მოსაღმების შემდეგ, ხშირად გავმართავდით საუბარს. დაღლილობა და ნაღვლიანობა უცბად ჰქრებოდა იმის სახეზე, ისვენებდა და რამდენადაც უფრო შეგებმოდით რომელიმე სასიამოვნო საკითხისა ან საგნის გამო ლაპარაკში, იმდენად ორნივე სულიერ სიამოვნებასა ვგრძობდით. ილიას ძლიერ უყვარდა ეს საუბრები და რის შესახებაც არ გვისაუბრია მრავალი წლის განმავლობაში! რასაკვირველია ქართული და საზოგადო მწერლობა უფრო გვიზიდავდა ორივეს, მაგრამ ისტორია და სხვა და სხვა ერთა ცხოვრებაც ხშირად იყო ჩვენი საუბრის საგნად. მეც და ილიასაც ძლიერ გვიყვარდა, მოგზაურობის აწერილობანი, უფრო მაშინ თუ ამა თუ იმ აწერილობის ავტორი მართლაც დაკვირვებული ინტელიგენტი იყო, და რადგანაც მე მოგზაურთა აწერილობის კითხვის გარდა ხშირად მრავალ საინტერესო ქვეყნებიც მომივლია კიდევ, ამ დარგში ყოველთვის გამოულოცელი სასაუბრო მასალა გვქონდა. ილია ძლიერ სწუხდა, რომ თავის სიცოცხლეში მას ძლიერ ცოტა ემოგზავრნა. მართლაც, ილიას ყმაწვილობის დროს საზოგადოდ ქართვე-

34036371
2025/01/23

ლები იშვიათად მიესწრაფებოდნენ უცხოეთში, რასაც ენის უცოდინრობაც ხელს უშლიდათ. ამ ნაკლს ილია ჰხედავდა თავის თავზე და კიდევ შურით უყურებდა მათ, ვინც უცხო ენები იცოდნენ. „ენაო, იტყოდა ილია, ხალხის გონებრივი და ზნეობრივი საუნჯის გასაღებია და რომელიმე უცხო ერის შესწავლა მხოლოდ იმას შეუძლიან, ვინც მისი ენა იცისო“. ილიას ძლიერ იზიდავდა აგრეთვე ენების ფსიხოლოგია და ხშირად იტყოდა ქართულად სიტყვებსა და ანდაზებს, რომელშიაც ისახებოდა ქართული ხასიათი და ხალხის სული. გლეხების უბრალო საუბარში ილია ჰხედავდა ხალხის ფსიხოლოგიას და მის მსოფლმხედველობას. ამიტომაც უყვარდა ილიას გლეხებთან საუბარი, იგი საგურამოში მთელი საათობით ესაუბრებოდა გლეხებს და ალტაცებული რჩებოდა მათი სურათოვანი ენით. საზოგადოთ ილიას გლეხთა ცხოვრება პოეტურ წარმოდგენათა და მოსაზრებათა საღაროდ მიაჩნდა და დიდის ხალისითაც კითხულობდა ყველაფერს, რაც კი ამ წყაროდან გამომდინარეობდა მაგ. რ. ერისთავის, ვაჟაფშაველას, ბაჩანას, თედო რაზიკაშვილის ლექსებს, ნიკო ხიზანაშვილის მიერ შეკრებილ სახალხო ლექსებს, პეტრე უმიკაშვილის მიერ გამოცემულს სახალხო ანდაზა-გამოცანებს და სხ. ვაჟაფშაველას ლექსებს ილია ალტაცებაში მოჰყავდა და როცა კი ვაჟა გამოუგზავნიდა დასაბეჭდად რამე ახალ ლექსს, მაშინვე ილია მიზიარებდა თავის ალტაცებას და მაცნობდა ფშაველ მგოსნის ახალ მარგალიტს.

ბაჩანასაც დიდ ალტაცებაში მოჰყავდა ილია. მახსოვს ერთხელ შაბათ დღეს მგონია 1886 წ. ილია შემხვდა თავის სამუშაო ოთახის კარებთან ბრწყინვალე

სახით და მისალმების ნაცვლად შითხრა, რომ ეხლავე წაგიკითხავ ორს მშვენიერს ლექსსაო. ეს იყო „მუხა“ და „სალამო მთაში“ ბაჩანასი.

ვაჟაფშაველაში ილია ჰხედავდა ძველი დროის მთიელ ქართველების ყველა პანთეისტიური რწმენისა და შეხედულობის განხორციელებას. ილიას აკვირვებდა აგრეთვე ვაჟას ბუნებისადმი ძლიერი გრძნობა, რის მიღწევაც ილიამ ვერ შესძლო, თუმცა ბუნება ილიასაც ძლიერ უყვარდა და ცდილობდა მისი ცხოვრებით განმსჭვალულიყო.

ერთხელ, როცა საგურამოში ვაპირებდით წასვლას, ილიამ შითხრა, თან მომყავს მესამე ამხანაგი, რომელიც ძლიერ გაგვართობსო. ეს მესამე ამხანაგი აღმოჩნდა გერმანული წიგნის თარგმანი „ბიზე—ბუნების გრძნობის განვითარების ისტორია“, რომელშიაც ავტორი ძველი ბერძენებიდან და რომაელებიდან დაწყებული მოგვითხრობს და გვიმტკიცებს თუ როგორის ნელის ნაბიჯით ვითარდებოდა ადამიანში ბუნებისადმი გრძნობა, როგორ ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ ძველი თაობანი ბუნების სიმშვენიერეს და ამ გრძნობას მოკლებულნი რამდენს სიამოვნებას ჰკარგავდნენ. ამ მშვენიერს წიგნს მე და ილია ვკითხულობდით საგურამოში, ამ საუცხოვო კუთხეში, სადაც ბუნება მდიდარია, სადაც ტყე და მთა ალერსით ჰხიზლავენ თვალს. ეს იყო გაზაფხულზე საღამოობით, როცა ბაღებიდან და ტყიდან ბუღბუღოთა მშვენიერი სტვენა საამოდ ეფინებოდა არემარეს.

— „არა, ამ ძველ ხალხს არ განუცდიდა ნამდვილი ბედნიერება!“—სთქვა ერთხელ ილიამ ამ წიგნის კითხვას დროს—რამდენ მაღალ სიამოვნებას აძლევს ადამიანს ბუნების ცხოვრება და მისი სურა-

თის მშვენიერება და ყველა ეს ჩვენი წინაპრებისათვის არაფერი იყო და მათს უფლს ბუნებასთან საუბარი არ შეეძლო!»

დიად, ილიას უყვარდა ბუნებასთან საუბარი, უყვარდა ოცნება, როცა მის სიმშვენიერეს შეჰყურებდა და ამაში იმდენს ბედნიერებას ჰპოულობდა, რომ ძლიერ უხალისოდ შორდებოდა ამ პასიურ საქმეს.

აღმოსავლეთის მცხოვრებთა მიდრეკილება სიცოცხლის ჰერეტაში ილიაში ძლიერ იყო, ძლიერი იყო მასში აგრეთვე სიზარმაცეც, რომელსაც მიჰყავს ადამიანი ბუნების უქმად ჰერეტისკენ. ამ თავის მიდრეკილების შესახებ ილია ხშირად მელაპარაკებოდა ხოლმე, იგი მიაჩნდა მას აღმოსავლეთ ერების საერთო თვისებად და უარჰყოფდა მათში საფილოსოფოსო აზროვნებას.

ამ ნიადაგზე ხშირად მოგვდიოდა კამათი და ილიაც მუდამ იმას ამტკიცებდა, რომ აღმოსავლეთს ყოველთვის ჰყავდა და ეყოლება მხოლოდ სახალხო ბრძენი და არა ფილოსოფოსები, რომლებიც სისტემატიურად ავითარებენ კაცთა შეხედულობას ქვეყნიერებასა და ცხოვრებაზე. ასეთივე აზრისა იყო ილია რომანთა მოღვმის ხალხზე, რომელიც მისი შეხედულობით ძლიერ ნიჭიერი არიან შემოქმედებაში, მწერლობაში და ხელოვნებაში, მაგრამ ფილოსოფიურ აზროვნებაში კი არაა. მდიდარ გერმანულ ფილოსოფიას დიდს მნიშვნელობას აძლევდა, მაგრამ ნიტშესა და შოპენჰაუერის გარდა ცოტა ჰქონდა წაკითხული და უპირატესობას გერმანელების პოეზიასა და მეცნიერებას აძლევდა.

ილია ღრმა მოხუცებამდის ბევრსა კითხულობდა არა მარტო სალიტერატურო თხზულებებს, აგრეთვე სამეცნიერო ნაშ-

რომებსაც, ასე რომ მისი ცოდნის საღარო ძლიერ მდიდარი და სხვა და სხვა გვარო იყო. ამ მხრით აკაკისა და ილიას შორის დიდი განსხვავება იყო, აკაკის ნაკლები ცოდნა ჰქონდა, ილიას ცნობის მოყვარეობა დიდი ჰქონდა და ცოტა იყო ისეთი საგანი, რომელიც კაცობრიობას ეხებოდა და ილიასთვის კი საინტერესო არ ყოფილიყო. ხანდახან ილია ქებას უძღვნიდა გიოტეს უნივერსალურ ცოდნას, რადგანაც თვითონაც ეწაფებოდა ასეთს ცოდნას, მაგრამ დაბრკოლებას ევროპიულ ენების უცოდინრობაში და ცხოვრების განსაზღვრულობასა და წვრილმანობაშია ჰხედავდა. ერთსაც და მეორესაც ერთგვარად უჩივოდა, მაგრამ ილიამ მის თანამედროვე ქართველებზე მეტი მაინც იცოდა და სხვანაირი ცხოვრებაც მის ღროს არ შეიძლებოდა. თავის თანამედროვეებს ილია კარგად იცნობდა და ხშირადაც ახასიათებდა მათ, ილიამ იცოდა მათი მისწრაფებანი და სისუსტე, რაც მის თვისებასაც შეადგენდა. თავის ჩვეულებით ილია მცირედ განიჩქევოდა უმრავლეს მაშინდელ თავდაზნაურთაგან, მაგრამ ცოდნით კი მას ვერავინ შეედრებოდა. ჩვეულების გამო, თუმცა იგი ხანდახან უკულტურობის მიზეზიც იყო, ილია გულახდილად აღიარებდა, რომ მას დასაბამი აქვს ატავიზმში ე. ი. მემკვიდრეობით მომდინარეობს და მხოლოდ ნელ-ნელა და თანდათან გაჰქრებაო. თავესებურობას და ზოგიერთ პირველყოფილებას ყველა ერში აფასებდა ილია და იგი რაოდენადმე დედაბოძადაც მიაჩნდა. ამ აზრის მიხედვით ილიას ყველაფერი უყვარდა რაც კი სიძველეს შეიცავდა და ხილისიდაც კითხულობდა მის შესახებ თხზულებებს. ოთხმოციან წლებში პეტრე უმიკაშვილი ტფილისის

უძველეს ნაწილში ანჩისხატის ტაძრის მახლობლად ცხოვრობდა და ამ სიძველეთა სიყვარულის გამო ილია ხშირად აქებდა უმიკაშვილს. ილია ნიკო ხიზანაშვილსაც აგრეთვე პატივსაც სცემდა იმ შრომის გამო, რომელიც საქართველოს სიძველეთა გამოკვლევას ეხებოდა, თუმცა ნიკო ხიზანაშვილი ილიას თავის ხუმრობითაც ხშირად ართობდა ხოლმე და ამ ხუმრობაში ილიასაც ზოგჯერ მწვავედ ჰხვდებოდა. როგორც ყველამ იცის, ნიკო ხიზანაშვილი მღვდლის შვილი იყო და ამით თავი მოჰქონდა, რადგანაც იმ დროს მღვდლის შვილებიდან წარმოღვა მთელი რიგი საზოგადო მოღვაწეებისა, მაშინ როცა მრავალი თავად-აზნაურობა იმ დროს ძლიერ მცირე მოღვაწეებს იძლეოდა. ეს გარემოება ისარგებლა ნიკო ხიზანაშვილმა და ხშირად აღიზიანებდა ილიას ფეოდალის სახელით. ყველა ამ ხუმრობაზე ილიაც ღიმილით და ხუმრობითვე უპასუხებდა და არ მახსოვს არც ერთი შემთხვევა, რომ ილიას ოდესმე გული მოსლოდეს, ნიკო ხიზანაშვილის მწვავე ხუმრობაზედაც კი.

ილიას მაინც და მაინც არ უყვარდა ზოგი ახალი რამ კულტურულ ცხოვრებისა და უპირატესობას აძლევდა ძველის უხერხულობას და ნაკლსაც, თუ კი მას რამე სიმშვენიერე ჰქონდა და წინაპართა ცხოვრებასაც მოაგონებდა.

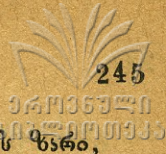
მაგალითად ეტლით სიარული მას უფრო მოსწონდა, ვიდრე რკინის გზით და როცა თავისუფალი დრო ჰქონდა, ტფილისიდან საგურამოში მუდამ საკუთარის ეტლით დადიოდა. ღლია ეტლში, ზომიერი სიარულის დროს, მთელი არე-მარე და ბუნების სურათები სხვაგვარად გეშლება თვალწინ, ვიდრე რკინის გზის ვაგონიდანაო, ბევრჯერ იტყოდა ხოლმე ილია

ჩვენი ხშირი მგზავრობის დროს საგურამოში.

შემდეგ ილიას გზაზე მოსწონდა სხვა და სხვა სანახავეები და სურათები და მუდამ კმაყოფილი იყო, როცა მისი ოთხი თეთრი ცხენი წყნარის ნაბიჯით მიგოგავდა წინ მზიან გზაზე; ილიას ამდროს სიამოვნებას ჰგვრიდა მცხეთის არე-მარე, ზედაძნის მთები, შევერცხლილი არაგვი და საგურამოს მთები. ილიას ძლიერ უყვარდა ეს საისტორიო ადგილები, აკვანი საქართველოს ქრისტიანობისა და თითქმის ყოველთვის ჩვენი რამდენისამე წლის განმავლობაში მოგზაურობის დროს, მიამბობდა ხოლმე ამ ადგილებთან დაკავშირებულს რამე ისტორიულ ამბებსა ან ლეგენდებს.

პოეზიისა და სიტყვაკაზმულ მწერლობის სიყვარულმა მთლად შეიპყრო ილია, ასე რომ დრამატული ხელოვნებისა, მუსიკისა და სხვა ხელოვნებისათვის მას არა რჩებოდა რა. ცოდნაც ამ დარგებში მას შედარებით მცირე ჰქონდა, თუმცა ამ სამი ხელოვნების დარგის შესახებაც ჰკითხულობდა თხზულებებს, თუკი ნიჭიერად იყო დაწერილი.

დიდებული დრამატურგების შექსპირისა და შილლერის წაკითხვას უპირატესობას აძლევდა, ვიდრე მათი ნაწარმოების სცენაზე ხილვას. თეატრებშიაც ხშირად არ დადიოდა და ქართულ თეატრშიაც იშვიათად ნახავდით, მაგრამ სიამოვნებით ისმენდა ყოველს ლაპარაკს ქართული თეატრის შესახებ, განსაკუთრებით, თუკი პიესა ქართული ყოფა-ცხოვრების გამომხატველი იყო. ილიას აინტერესებდა უფრო სასცენო ტიპები, მაგრამ, შეიძლება ვსთქვათ, მის ყურადღებას უფრო ყოფაცხოვრების გამომხატველი ტიპური მხარე იზიდავდა, ვიდრე

თვითონ ხელოვნება.

ილია უფრო ნაკლებ იცნობდა მხატვრობას, თუმცა ხალისიანად ჰკითხულობდა ღიღბული მხატვრების ბიოგრაფიებს და ხანდახან მათ ქმნილებაზედაც ჩამოაგდებდა ხოლმე ლაპარაკს. ამ მცირე ცოდნის მიუხედავად, ილიას მაინც უყვარდა ლამაზი სურათები, რომლითაც დამშვენებული იყო მისი სამუშაო კაბინეტი თავის დის ელისაბედის სახლში. ეს ქართული ისტორიული სურათები ილიამ საგანგებოდ დაახატინა მხატვარს გიგო გაბაშვილს. ილია ხშირად ერთობოდა ამ სურათების ცქერით და ქებით იხსენიებდა გიგო გაბაშვილის, ამ თავისებურ ნაყოფიერ მხატვრის ნიქს. არ იცოდა ილიამ მაშინ, რომ გიგო გაბაშვილი ილიას გარდაცვალების შემდეგ დახატავდა ილიას სურათს, რომლის დახატვას მის სიცოცხლეშივე ცდილობდა გიგო, მაგრამ მაინც ვერ მოახერხა.

დავგრჩა კიდევ ხელოვნება—მუსიკა, რომელსაც ილია ყველაზე ნაკლებ იცნობდა და რომელიც მას უცხოდ მიაჩნდა. რაზე იშვიათად დადიოდა, ფორტოპიანოს ხმას, ან კონცერტს გულდაუდებლად ისმენდა, მაგრამ უყვარდა ხალხური სიმღერები და როცა საგურამოში თავისი სახლის აივანზე ჩამოჯდებოდა, სიამოვნებით უგდებდა ყურს ბაღში მომუშავე გლეხების გუგუნს. რომ ილია მართლა ძლიერ გრძნობდა ხალხური სიმღერების სიმშვენიერეს, სჩანს, სხვათა შორის. იმ მომხიბლველ ლექსში, რომელშიაც აწერილია ალაზნის ველი, სადაც ურემი

„მიჭრათაჲებსა, გზას ადგაძებსა და ნადვლიანად მასზე მუქრზე მწუნასს სიმღერას დადუღუნებსა. დუღუნა აგი ჩამჩენია გუღს,

მწუნასკე არის, ვით გლეგვის ზნაძი, მაგრამ თუ ნადვლს მოჭებნს დაჩაგრულს, უკუ ჰქრის კიდევ ვით ღრუბელის ქაძი“.

თვითონ ილია არა დროს არ მღეროდა, ძლიერ იშვიათად მინახავს, რომელიმე საყვარელი ჰანგი დაბალი ხმითაც ემღეროს, როგორც ამას შერება ბევრი, მაგრამ ილიას მაინც უყვარდა ზოგიერთი ჰანგები, რომელსაც მოუწყენლად ისმენდა. 80 წლებში პროფესორმა ოქრო-მკედლიშვილმა აჩუქა ილიას ლამაზი ავტომატიურად მოსაწყობი საკრავი. ეს საკრავი ყოველ ზაფხულს მიჰქონდა ილიას საგურამოში და მთელი საათობით ისმენდა საკრავის ხმას. ბოლოს თავისი სიცოცხლის მიწურულში შეუყვარდა ერთი ქართული სიმღერა, რომლის დაკვრას გრამოფონზე ხშირად თხოულობდა. ეს სიმღერა იწყება ასე:

„სული მიწუხს.
გული მასთან ღონდება,
თვალს ავახელ,
ცრემლები არ მშორდება. და სხ.

ამ სიმღერის მოწყენილი კილო, რაც მეც ძლიერ მომწონდა, ისე გაუჯდებოდა გულში ილიას, რომ რამდენჯერმე უნდა რიგ-რიგად გაემოერებინათ. როცა ილია ამ სიმღერას ისმენდა, ან იჯდა, ან ჩაფიქრებული იდგა და მის სახეზე რაღაც იდუმალი მწუხარება იხატება, რომ ილია, ხანგრძლივი ბედნიერი ცხოვრების შემდეგ, სამარის კარს მისული, ისმენდა მას და გრძნობდა ტკივილს, რომ საამქვეყნო სიცოცხლე მთელის თავის მშვენიერებით დასასრულს უახლოვდებოდა.

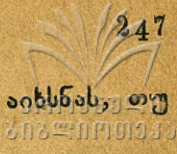
ერთს შემოდგომის კვირას, ნასადილევის ჩვენ ორნივე ვისხედით ბინდით მოკულ ოთახში, ჩემმა მოწაფემ დავითმა მომარ-

თა გრამოფონი საყვარელი სიმღერის „სულს მიწუხს“ დასაკრავად. ილიამ უცბად მითხრა: „ჩვენ ორსავე ერთნაირად გვიყვარს ეს მშვენიერი ჰანგი, იგი ორივეს ძვალბილში გაგვიჯდა და ამიტომ შეიძლება ეს ჰანგი გახდეს შენთვის საუკეთესო საშუალებად ჩემდა მოსაგონებლად. ჩემი სიკვდილის შემდეგ ხშირად იმდერეთ ეს ჰანგი და მაშინ უეჭველია მოიგონებთ თქვენს მეგობარს და მშვენიერ დღეებს, რომელიც ერთად გაგვიტარებია“. ილიას მოსაგონებლად, რასაკვირველია, ეს ჰანგი ჩემთვის არ არის საჭირო. მაგრამ ილიას გარდაცვალების შემდეგ თითქმის ყოველ დღე რამდენჯერმე დაბალის ხმით ვიმღერი და მასთან ერთად ვიგონებ ილიას სამწუხარო სიტყვებსაც.

მახსოვს კიდევ სხვა სიტყვებიც, რომელიც თითქოს სიკვდილის მოახლოების წინაგრძნობას მოასწავებდეს. ილიას გარდაცვალების ერთი კვირის წინად საგურამოში ვიყავი, სადაც მაშინდელი ილიას მეფუტკრე ბალოსნობასაც მისდევდა და სწორედ იმ დღეებში დაემყნო მთელი რიგი ხეხილებისა. ერთ დილას მეფუტკრემ სთხოვა ილიას ენახა დამყნო ხეები და ჩვენც წავედით ბაღში. მეფუტკრემ გვიჩვენა სათითაოდ თვითოეული ნამყენი და თან გვიხსნიდა თუ რა ჯიშის მსხალი ან ვაშლი დაემყნო, აქებდა ხილის კარგ ღირსებას. როცა ბალოს გაათავა, ილიამ გაიღიმა და უთხრა: „გყველაფერი კარგი, მაგრამ ნუ თუ თქვენ გგონიათ, რომ ამ ნამყენების ნაყოფს მოვესწრობიო?“ როცა ცოტა მოვშორდით, ილიამ ჩუმად მითხრა: „საკვირველი კაცია! ის რ ფიქრობს იმაზე, რომ მე ცოტა ხნის სიცოცხლე დამრჩენია“.

ეს სიტყვები ილიამ ნელისა და მწუხარე ხმით წარმოთქვა. მე შევხედე, მისი სახე მართლა მწუხარებას გამოხატავდა, არაოდეს მოხუცებულობის დალი ისე არ დასტყობია მას, როგორც იმ დილას, როცა შემოდგომის მზე ბრწყინვალედ დაჰყურებდა მის სახეს და მისი სევდიანი თვალებიც მოწყენილად გაყურებდნ ზედაძნის შემოდგომის სუსხით გაყვითლებულს ტყეს. ამის შემდეგ მაწუხებდა რაღაც მძიმე წინაგრძნობა. ოთხი დღე კიდევ დავრჩი საგურამოში, მაგრამ ძილი არ მეკარებოდა და დილამდის უძილოდ ვიყავი. ილია ამ დროს ძლიერ დაღვრემილი იყო, რასაც მე ვაბრალებდი ოჯახურ უსიამოვნებას მეურნეობაში, მაგრამ შემდეგი ფაქტი, რომელიც გადმომცა ილიას მოკვლის რამდენისამე თვის შემდეგ მისმა საცოლავემა მეუღლემ ოლღამ, ამტკიცებს, რომ ილიას აღშფოთებული წინაგრძნობა ჰქონდა. იმ საბედისწერო ხუთშაბათს, როცა ილია ტფილისიდან საგურამოში ბრუნდებოდა, ჩვეულებისამებრ უბრძანა მეეტლეს წიწამურში გაჩერება და ცხენებისთვის წყლის დაღვევინება. ამას მოუნდა სულ ათი წუთი, მეეტლე შეჯდა კოფოზე და უცდიდა ბრძანებას წასულიყო, მაგრამ ილია ჩუმად დადიოდა აქეთ-იქით ჩაფიქრებული და არ აპირებდა წასვლას. კნენა ოღლა მარწმუნებდა, რომ ილია მთელი საათი ასე დადიოდა, შემდეგ ჩუმად ჩაჯდა ეტლში, ეტლიც გაეკანა საგურამოსკენ და თხუთმეტი წუთის შემდეგ ილია მოკლულ იქმნა. რა გრძნობა აკავებდა მას ასე დიდხანს წიწამურში?

დიად, არის ისეთი რამ ცასა და ქვეყანაზედ, რომელიც სიზმრადაც არ მოლანდებიათ ჩვენს ფილოსოფოსებსო,

სთქვა შექსპირმა. ილიას თვითონ არა სჯეროდა რა წინაგონებისა, არც ცრუმორწმუნოებისა სწამდა რა. მაგრამ არც ეს ფაქტი და არც მისი სამწუხარო ნაღვლიანობა უკანასკნელად საგურამოში,

არ შეიძლება სხვა რითიმე აიხსნას, თუ არა წინაგონებით.

არტურ ლეისტი.

(შემდეგ იწება)

იღვია და პირველება

ადამიანი ყოველთვის იღებს მის გარემო არსებულ ბუნებისაგან მრავალგვარ შთაბეჭდილებას. ამ შთაბეჭდილებათა შორის ისინი, რომელნიც მოიბოვებენ ძალას და მიიქცევენ თავისზედ პიროვნების ყურადღებას, აღიბეჭდებიან გონებაში, როგორც ნიშანი ანუ ნასახნი იმ ნივთთა, თვისებათა და მოძრაობათა, რომლებმაც წარმოშობეს იგი შთაბეჭდილებანი. ადამიანის სულში ამგვარად ჩასახულ შთაბეჭდილებისაგან წარმოიშობებიან ჯერ მარტივი შეცნობები საგნებისა, თვისებებისა და მოძრაობებისა, ხოლო შერამე ეს პირველსახე შეცნობები უფრო განსაზღვრულ იერს იღებენ, გარდქმნიებიან მკაფიო წარმოდგენად და მაშინ უკვე უდრიან იმ კერძო საგნებს, თვისებებს თუ მოძრაობათ, რომელთა ზედგავლენა განუცდია სულს; იგინი არიან იმ საგანთა ხატებანი.

შერამე, ადამიანის განვითარების შემდეგ ხანებში, ხსენებულ კერძო წარმოდგენებიდან ანუ სახეებიდან თანდათან დამუშავდებიან განყენებული ცნებები, რომელნი უფრო რთულნი არიან და უდრიან არა მხოლოდ ერთს რომელსამე განკერძოებულ საგანს, თვისებას თუ მოძრაობას, არამედ მთელ ჯგუფს ერთგვარ

საგნებისა, თვისებათა და მოძრაობათა; იგინი შეიქმნიებიან საზოგადო სახეებად ურიცხვ ერთგვარ საგანთა, თვისებათა თუ მოქმედებათა. ტადარი ალავერდისა— ეს განსაზღვრული წარმოდგენაა იმ ერთი საგნისა, რომელი აღბეჭდილია გონებაში თვისი განკერძოებული სახით; ტადარი—ეს უკვე განყენებული ცნებაა, რადგან ამ სიტყვის შინაარსს აქვს უკვე ზოგადი ხასიათი და აღნიშნავს მთელ წყობას ერთგვარი საგნებისას. პირველ შემთხვევაში ჩვენს გონებაში აღვადგენთ ნახულ საგანს სწორედ იმ სახით, როგორც მიუღია ის ჩვენს შეგონებას; მეორე შემთხვევაში სიტყვის შინაარსში უკვე ცხადლა სჩანს ზედგავლენა გონების შემოქმედებითი ძალისა, რომელს ერთისა და იმავე საგნის მაგვან სახეებიდან შეუქმნია ერთი საზოგადო სახე, არა თანაბარი რომელიმე განკერძოებულ ცალისა, არამედ მექონი მთელი ჯგუფის საზოგადო ძირითად თვისებებისა; პირველი არის საგნის წარმოდგენა, მხატვრული მისი აჩრდილი, მეორე კი მხოლოდ აზრთა ძალით არის შესაგნებელი; პირველი ერთი განცალკევებული საგნის დამსახველი წარმოდგენა, ხოლო მეორე არის ფართე ცნება ყველა ერთგვა-

რი საგნების აღმნიშვნელი და იპყრობს პირველს, როგორც თვის შემადგენელ ნაწილს.

აზრთა სამფლობელოში თანდათან მრავლდება ამგვარი განსაზოვადოებული სახეები ნივთთა, თვისებათა თუ მოქმედებათა და ეს განყენებული ცნებები ანუ იდეები უკავშირდებიან ერთმანეთს მრავალგვარად: თვისი შინაარსის მსგავსებით ან განსხვავებით, საერთო ადგილის მექონობით, საერთო დროის მექონობით და სხ.; ექსოვებიან იგინი ერთმანერთს, მწყობრად ლაგდებიან დასდასად დაკავშირებულნი, რომ შესთხზიან აზრთა რამბადე მრავალგვარი, გარდაიფურჩქონ თვალთწარმტაც სამყაროდ იდეურად და ადამიანის სულში დაენაცვლონ პიროვნობის გარეშე არსებულ ნივთიერ მსოფლიოს როგორც მისი ანარეკლი. შემთხვევითი თვისებებიდან უკვე განწმედლი და განსაზოვადოებული, როგორც მისი სახება წარმავალ თვისებათაგან გაძრცივილი და მით სრულქმნილი და გარღუვალი.

გარდა ამ განყენებული ცნებებისა ანუ იდეებისა, რომელნი ადამიანისაგან არიან შექმნილ-დამუშავებულნი და რომელნი წარმოადგენენ საზოგადო სახეებს არსებულ საგანთა, ვითარებათა და მოქმედებათა, ადიჰიანის სულში არიან ისეთი საყოველთაო თუ საერთო აუცილებელი იდეები, რომელთ გარეშე ვერ შეიძლება აზროვნება და მოქმედება პიროვნებისა, ვერც თუ წარმოდგენა და დახატვა რეალურ, თუნდ ქიმერიულ, არსთა. ესენი არიან: იდეა არსებობისა, რაოდენობისა, ურთიერთობისა, სივრცისა, დროისა, მიზნისა, მიზნისა; ამავე იდეების დასს ეკუთვნის: იდეა ქეშმარიტებისა, სიკეთისა, სიმშვენიერისა და, დასასრულ,

იდეა შეუზღუდელის თვითარსისა, რომელი არის პირველმიზეზი ყოვლისავე ქმნილებისა. ეს უკვე მეტად რთული იდეებია. ესენი განსაზღვრილ მიმართულებას და სახეს აძლევენ ადამიანის განყენებულ ცნებათა, წარმოდგენათა და შეცნობათა უამრავ სიმრავლეს, რომელიმე წესი შეაქვს მათში, დასდასად ალაგებენ მათ და მწყობრად ამოქმედებენ. ხოლო აქ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს უმწვერვალეს იდეას განუსაზღვრელისას: რა სახითაც აღიარებს პიროვნობა ამ მიუწომელ შემოქმედ ძალას, მისი მსოფლმხედველობა იღებს იმნაირ სახეს. იგი განუსაზღვრელი შეიძლება დაისახოს, როგორც თვითარსი პიროვანი და შემოქმედ-განმგებელი მსოფლიოსი; როგორც თვითარსი პიროვანი და შემოქმედი, გარნა აწ უკვე მსოფლიოს გარეშე მდგარი; როგორც რაიმე გარეშემოუწერილი ძალა თანაარსი თვით მსოფლიოსი, რომელი განვითარდება, საცნაურ იქნება და ხორციელდება ქმნილებებში; როგორც თვითარსი ნივთიერება, რომლის ატომთა თუ ნაწილაკთა დაუსრულებული მოძრაობა და მრავალსახე ურთიერთობა ჰქმნის მთელს მსოფლიოს; როგორც თვით მოქმედი ნებისყოფა შეუსაზღვრელი, რომელი ისწრაფის საცნაურ იქმნას ქმნილებებში და სხვა.

ესეთია შინაარსი ადამიანის ცნობიერებისა და ეს შინაარსი შექმნილია სულის იმ ძალისაგან, რომელი მიმართულია მსოფლიოს შეგნებისადმი, არსთა ღმათ მოძრაობათა განჭვრეტისადმი.

გარნა პიროვნობაში არის არა მხოლოდ ძალა არსთა განმქრეტელი და

შემგნებელი, არამედ ძალაც მოქმედი; ადამიანს მინიჭებული აქვს სული არამხოლოდ მეცნიერი, არამედ სული შემოქმედიც; თვისი შინაარსის განმანხორციელებელი მის გარეშე მყოფ ნივთიერებაში თუ ცხოვრებაში. ეს შემოქმედებისაკენ მიმსწრაფი ძალა არის ადამიანის ნებისყოფა თავისუფალი და გონიერი.

ადამიანის სული ჰქმნის მეთქი განყენებულ სახეებს არსებულ ნივთთა, თვისებათა და მოძრაობათა და ამ განსაზოგადოებულ ხატებათაგან სთხზავს მთლიან იდეურ მსოფლიოს. გარნა ეს იდიური მსოფლიო ცალმხრივია, იგი არის მხოლოდ ისახვა გონების გარეშე არსებულ ქვეყნიერებისა და არსებობს მხოლოდ ფიქრთა სამფლობელოში, ჰაზრდა სამეფოშია იგი დატყვევებული და განუხორციელებელი, ცნობიერებს გარეშე, მეორე მხრივ, სდგას რეალური მსოფლიოს. ის შექმნილია მიიმე და უსახო ნივთიერებისაგან, რომელში მოქმედობს მრავალი შეუღნებელი ძალა, რის გამოც ის რეალური არსებები ვერ არიან სრულნი, უნაკლონი და ვერ წარმოადგენენ მთლიან განხორციელებას უებრო იდეებისას; მათში საფსებით საცნაურ ვერ იქმნებიან ის სრული და მშვენიერი იდეები, რომელნიც ცხადქმნილან გონების თვალ წინ ღ ჰხიზლავენ მას თავის დამთავრებული სახით. ამ ორ არსებულ მსოფლიოთა შორის, იდეურ და რეალურ ქვეყნიერებათა შორის, არ არის სრული შეფარდება და მთლიანი შეთანხმება. გონების ძალით განსპეტაკებულს და უხინჯოდ ჩანაქვთილს იდეებს, რომელთ ჩამოკლილი აქვსთ ყოველგვარი შემთხვევითი თვისებები, ვერ უდრიან ნივთიერი არსებობანი, როგორც მექონნი შემთხვევითი თუ გარდამავალ თვისებებისა. და აი ამ ორ გათავ-

თავადებულ მსოფლიოთა შორის მსდგას ძლიერი ძალა თავისუფალის ნებისყოფისა, რომელი დაუცხრომლად ისწრაფის განხორციელოს თვისი დამთავრებული და ჰაეროვანი იდეები მის გარეშე არსებულ ნივთიერ ქვეყნიერებაში თუ რეალურ ცხოვრებაში; ნებისყოფა ისწრაფის თავისებურად გარდაქმნას ნივთიერნი არსნი და მათი ურთიერთობა, გარდააკეთოს ნაძღვილი ცხოვრება ისე, რომ იგი მთლად შეეფერებოდეს იმ უმანკო სახეებს და ფორმებს, რომელნი ნათლად დაჰხატვიან მას ჰაზრთა ფარგალში.

ამ სახით იდეები უძრავად კი არა სდგანან ადამიანის სულში, გარინდებულნი, როგორც რამ მოჯადოებული ქმნილებები გაქვავებულ სამფლობელოში, არამედ მარად ისწრაფიან ჩაისახნენ ნივთიერებაში, საცნაურ იქმნენ რეალურ არსებებაში თუ ნამდვილ ცხოვრებაში მთელი თვისის სისრულით და მომზიზღელ სიმშვენიერით, აი ეს განუყოფელი და დამთავრებული შედუღება იდეისა ნივთიერებასთან, როდესაც იდეა უკლებლივ ჩაიხატება ნივთში, ხოლო ნივთიერება შესძლებს უნაკლოდ განხორციელოს იდეა, არის ის ოცნება, რომლისადმი დაუცხრომლად მიიღტვის ადამიანის გონიერი ნებისყოფა ყოველ დარგში თვისის მოქმედებისა, როგორც უბრალო საყოველღეო შრომის დროს, ისე თვის მალალ და საზოგადო მისწრაფებათა ჟამს.

* *

ესეთი არის აგებულობა ცალკე ადამიანის ანუ პიროვნების სულისა, მისწრაფება მისის მოქმედი ნებისყოფისა და უნარი შემოქმედებისა; ესეთივეა აგებულობა მთელი ერის სულისა, მისწრაფება მისი

მოქმედი ნებისა და უნარი შემოქმედებისა: ხალხი არის იგივე პიროვნობა, გარნა პიროვნობა შემკრებლობითი, კოლექტიური. განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ ერის სულის შინაარსი უფრო ფართეა, ღრმა და ნათელი, რადგან კოლექტიური პიროვნობა ხალხისა უფრო ფართეა, ღრმა და განსხივოსნებული; ერის შემოქმედებითი პიროვნობაც უფრო ძლიერია და შეუკავებელი, რადგან ხალხის შემკრებლობითი პიროვნობაც უფრო ძლიერია და თვის მისწრაფებაში უფრო შეუსაზღვრელი,

ესე: იდეები არიან პირველსახეები ადამიანის მოქმედებისა. იდეათა შორის ის, რომელიც შეიმოსავს მეტს ძალას და ამოქმედებს ადამიანის ნებისყოფას, რომ განხორციელდეს სინამდვილეში, საცნაურ იქმნას ნივთიერ ცხოვრებაში, არის სამოქმედო იდეალი პიროვნობისა. იდეალი არის სანიმუშო ანუ ტიპიური სახე რომელიმე სისრულისა, რომელი ისწრაფის ცხადიქმნას ნივთიერებაში; ხოლო განხორციელება ამ იდეისა არის შეგნებული მისწრაფება სისრულისადმი, უკვე ცხადქმნილი რეალობაში და, როგორც ესეთი, უნდა იყოს უსათუოდ მთლად შეფერებულ-შეფარდებული როგორც სულიერი ცხოვრების ძირითად წესებთან, ისე ნივთიერი არსებობის უმთავრეს კანონებთან, და არა ქიმერიული, მსოფლიო კანონების გარეშე და მათი უარმყოფელ-დამარღვეველი.

აქედან ცხადია, რომ ავტორისა თუ ხალხის ნაწარმოებში ჩახატულ სანიმუშო ანუ ტიპიურ პირთა შესაგნებლად და მათ ღირეულობის დასაფასებლად, აუცილებელივ საჭიროა გამოკვევა იმ უმთავ-

რეს სამოქმედო იდეისა, რომელი ცხადქმნილა შესაფასებლად აღებულ პიროვნობაში და რომლის დასახატავად შექმნილია ესე თუ ის ნაწარმოები; თანაც აღნიშნული და დახასიათებული უნდა იყოს იმ სამოქმედო იდეის დამოკიდებულობა სანიმუშო პიროვნობის მთელ მსოფლმხედველობასთან, ნაწარმოებში რომ არის რაღაცა საჯკუნო თუ გარდუვალი, რომელი ჟამთა მსვლელობაში არა ჰკარგავს თავის ფასს და მიმზიდველობას, არის უპირველესად იგი უებრო იდეა საუკუნო, რომელს განსკვრეტს ავტორი და განიცდის, როგორც უკვე ხორცხმულ სინამდვილეს.

(გაკვეთილთაგანი).

კანსპექტი: 1, ადამიანს მინიჭებული აქვს ძალა მგრძობელი, შემგნებელი და დამსახველი, ესე იგი მას მინიჭებული აქვს სული მეცნიერი; 2, ადამიანს მინიჭებული აქვს ძალა თვისის სულიერის შინაარსის განმახორციელებელი მის გარეშე არსებულ მსოფლიოში, ე. ი. ადამიანს მინიჭებულ აქვს სული შემოქმედი; 3, მისწრაფება ადამიანისა განხორციელებისადმი თვისის იდეურის მსოფლმხედველობისა რეალობაში; 4, უმთავრესი საზომი სანიმუშო ანუ ტიპიურის პიროვნობისა არის სამოქმედო იდეალი, რომლის მატარებელი არის ის და რომლის განხორციელებას ისწრაფის ცხოვრებაში.

თქმა: შეფასება ნაწარმოებში გამოყვანილ გმირისა, როგორც იდეის მატარებლისა და განმახორციელებისა (მასწავლებელი და უსახელებს ნაწარმოებს და გმირს).

ვ. ბარნოვი

3. ბ ე ნ ე ა ე ლ ი

ხალხის განათლება, მისი მნიშვნელობა, მიზანი და საშუალება.

(თარგმანი).

ღრმადი საუკუნე უკვლასათვის ცნობილია, როგორც საუკუნე ორთქლისა და ელექტრონისა. ამ გვარი განმარტება საკმარისი იქნებოდა, რომ ამ დინებისთან ცოტადღენი ნაკლებუფანებაც არა ჰქონდეს, იმიტომ რომ ფიზიკური აღმოჩენანი, რითაც სამართლიანად შეუძლიან თავი მოიწონეს მე-19 საუკუნეში, შეადგენს ნაწილს იმ წარმატებისა, რაც გააკეთა კაცობრიობამ ამ ხნის განმავლობაში საზოგადოთ მთელს მეცნიერებაში. ამისათვის ჩვენ უფრო სამართლიანად მაგვანია განმარტება საფრანგეთის ცნობილ ეკონომისტ—ლეფასერისა, რომელმაც მე-19 საუკუნეს სკოლისა და მასთან სახალხო სკოლის საუკუნე უწოდა.

ამ გვარი განმარტება ერთი ორად შართალია. მართალია ერთის მხრივ იმიტომ, რომ ხალხს ჯერ კიდევ არადრის ასე ფართოდ ორთქლისა და ელექტრონის წყალობით მეცნიერება ასე არ შეუისიხლებფრცები. არადრის ჯერ კიდევ კაცობრიობას ასე ღრმად და სავრძობებულად არ უგრძობია სხვა და სხვა სწავლა-ცოდნის საჭიროება და ნათელი: არადრის მას ასეთ უმაღლეს კულტურულ განვითარებაში არ მიუხწევია, როგორც ამ უკანასკნელს 100 წლის განმავლობაში. მეორე მხრივ, არადრის ასე ნათლად და გარკვევით

კულტურულ კაცობრიობას არ უგრძობია მეცნიერების და ცოდნის შექმნის საჭიროება; არა ღრმად კაცობრიობას ასე შეგნებული სურვილი არ ჰქონებია გადაეტანა აუცილებელი მეცნიერული ცოდნა სხვა ხალხშიაც, როგორც ამ უკანასკნელ ასი წლის განმავლობაში. ეს მოხდა უცბად კი არა, არამედ თანდათანობით, გარკვეულ ფაქტორთა ზედ გავლენით. როგორც მაგალითად სწავლის სურვილი და საჭიროება შექტნდათ საზოგადოების ფართე მასაში.

სკოლა, როგორც ჩვენ ქვემოთ დაფინანსებ წმინდა არისტოკრატიული დაწესებულება იყო. რადენიმე ათი საუკუნე, ბევრი სულიერი, განებრივი და ბევრჯულ მატერიალურის მხრივ შევიწროვება იყო საჭირო, რომ კაცობრიობას საბოლოოთ შეეგნა და გაეთვალისწინებინა არამც თუ უკვლას უფლება, არამედ თვითთუელის ვადლებულება ესწავლნათ საზოგადოების მდგომარეობის დამოუკიდებელი. ამ ხანით სკოლამ თანდათან ასლი დემოკრატიული ხასიათი მიიღო და გახდა, როგორც იტუვიან, სრულიად სახალხო.

როგორც ზემოთაც ვსტქვი, დიდი შრომა იყო საჭირო, რომ კაცობრიობას საბოლოოთ შეეგნა საყოველთაო და სავადლებული სწავლის საჭიროება. დიდი მასწავლებელი კაც-

ბრიობისა თვით ცნობრებასა თავის მოხუცდ-
 ნელ—ცუკლიდებებით, რომელიც სძირად და-
 მოკიდებულთა სხვა უფრო ძალოვან მასწავლე-
 ბელზე, ისტორიისზე, რაინც ნათლად გავსუ-
 ნებს განათლების საჭიროებასა და დამკვიდრე-
 ბას. „ზრუსიამ დაამარცხა ავსტრია 1866 წ.,
 გერმანიამ საფრანგეთი 1871 წ. ეს ისტო-
 რიული მომენტი დიდხანია ხალხისგან გა-
 დასხვანობურებულია ამ გვარად: „ავსტრია 1866
 წ., საფრანგეთი 1871 წ. დაამარცხეს არა
 ზრუსიის და გერმანიის ჯარებმა, არამედ
 გერმანიელთა სკოლის სახალხო მასწავლებ-
 ლებმა“.

ეს აზრი ანდაზად გვი გადაიქცა, რაინც
 ზედ გამოტრიალია საუბედურით რუსეთისაგან
 დასახარისთან გამტრხადებულ ომზე. შუგდების
 და ტრესიის მსგავსი გაგებითდები, რომელ-
 საც ბევრი უდანაშაულო მსხვერპლი შეეწინა,
 კაცობრიობისთვის უბრალოდ არ ხაივლის.
 განათლებულ-გაწრთნილ მოწინააღმდისაგან
 ურცხვად დამარცხებულმა უზარმაზარმა რუსეთ-
 ში, რომელიც უგულას უძღვევით და სძიმათ
 ეწინებოდა და ნახევრათ ვი შეუტნებელია
 და უგულტერო, მხოლოდ დღეს ისწავლა ტკუ-
 და იწუბოს განათლებულს ცნობრებას.

უგულამ საკმარისად შეიგნო, რომ რუსეთის
 განსახლებლად საჭიროა მოჭრდეს ფართე სა-
 ხელმწიფოებრივი რეფორმები, არამც თუ სა-
 ზოგადო, არამედ კერძო პირთათვისაც. ამ
 გვარი აზრი და შესდრელება ხალხში ვი დამ-
 ბადა რუსეთის ჯგანასხვებმა ომმა. უგულამ
 უტბად შეეგნო, რომ დასავსებული რუსეთი
 ამ მოკლე ხანში უნდა განახლდეს, იწუოს
 ახალი ცნობრება და დადგეს ახალ გზას.

განათლების შეტანა უგულს სიფრთში,—
 აი საზოგადოთ ხალხდელი დეკიზი. თვით
 სიტყვა განახლებას ოფლოლოგიურად კავშირი
 აქვს განათლებასთან. აი რა გვინდა ჩვენ პირ-
 ვულ უფლისა, აი რა არა გვქონდა აქნობამ-
 დის და აი რისთვის უნდა ვიბრძოლოთ: გა-

ნათლება, ხალხის ფართე განათლება, ვი
 ხათ მაინც რა არის ხალხის განათლება და
 ან რა უნდა გვესმოდეს ამ ტერმინათ? ვიდრე
 მე ამას სრულს განმარტებას მივტევიდე, სა-
 ინტერესა ვიფრდეთ თუ ამ ტერმინათ ძველს
 დროს რას გულისხმობდნენ.

საბუთები, რომლებსაც ქვემოთ დავასახე-
 ლებ, ნათლად დამტკიცებენ, რომ განათლე-
 ბა და სკოლა უტბად ვი არ განდა დემოკრა-
 ტიული, არამედ პირველად იყო წოდებრივი
 და არისტოკრატიული.

სულ უძველეს დროს დღეიდან მათსო
 წლის წინად ტიკრის, ეგერატის, ნილასისა და
 განგას ნაპირებზე განათლება მარტო ამოწ-
 ჩეულ პირთა, კერძო თავუგანის შტემელთა სა-
 მდრელოების და მეომართა ხვედრს შეადგენ-
 და იმდენად, რომ ამგვარ ცოდნით შეუფები
 გამოსულიყვნენ. ბაბილონში, ეგვიპტეში და
 ინდოეთში სკოლა ვმასხურეკოდა მხოლოდ
 საწმუშნობებს *).

ინდოეთში საქმე იქამდისაც ვი მიდიოდა,
 რომ დაბალ წოდების ხალხს აკრძალული
 ჰქონდა წმინდა სადრთო ტექსტების კითხვის-
 თვის უური ეტლო. იმათის აზრით წერაკით-
 ხვის ცოდნა დედაკატებს ჰტრენიდა და, წერა-
 კათხვის შესწავლის ნებას ამის გამე აძლე-
 ნენს მხოლოდ გამტრენილ მოთამაშე, მომდე-
 რად და მკოსნ ქალებს.

* არხეოლოგიური გამოკვლევანი, რომელიც
 მოხდა მე-18 საუკუნეში მესოპოტამიაში და
 ეგვიპტეში მოწმობენ იმას, რომ ბაბილონელები
 არამც თუ კულტურულის განვითარებით
 მიღლა მდგარან, არამედ სარდანაპალის დროს
 იმათ შორის წერაკითხვის უცოდინარი ვრთიც
 არა ყოფილა. იმგვარი მოვლენა აღინიშნება
 მხოლოდ ბაბილონის ეპოქის აღყვავებაზე და
 მის დაბოლოვებაზე. ეგვიპტეში ვი წერის სამ
 გვარ სისტემის არსებობა: პეროგლიფური, გიერა-
 ტიული და დემოტიკური გვითითებს წერის
 წმინდა საწმუშნობების სასიათზე.

არც უძველესი ებრაელები იყვნენ წერ-კითხვის მცოდნენი და განათლებულები; გამონაკლისს ამთში შეადგენდა მხოლოდ სამღვდელთების და ლეგიონის ჩამომავლობანი. ჩინეთში თვით წერის სისტემა, რომელიც, როგორც უველასაც მოეხსენება, წარმადგენს ცალკე ჰერეოგლიფურს, ცალკე აზრის აღსანიშნავად და გამოსატყუელად, რის შესწავლად შრომის მოთხოვნს და ძნელიცაა ცოტადღნი მანც რომ შეისწავლო, ამის გამომავს სწავლობდნენ ისინი, ვისაც გადაწვეტილი ჰქონდა თავი შეეწინა სახელმწიფოს სამსახურისთვის. უძველეს დროის სახალხო სკოლა წმინდა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის იყო; სკოლის გარეშე სტოპებდნენ ბერძენთა დარბ ხალხთა კლასს, და რომელთა მონებს, რომელთათვისაც თვით ღვთისმეტყველება ამ მხრივ შესაფერისი თანასწორი უფლება ვერ მოუბოვებოდა ამთ სხვა დანარჩენ ხალხთან. პირიქით სმარტანელებს, ათინელებს და რომაელებს ის უფლება და მისწრაფება ჰქონდათ, რომ აღეზარდათ სახელმწიფოსთვის ნამდვილი შესმენილი მოქალაქენი.

იმ დროის ცნობილმა მ. ტულოა ციცერონმა სთქვა: „ჩვენ უნდა შევისწავლოთ მხოლოდ ის ხელოვნება, რომლის საშუალებითაც შეგვიძლება სარგებლობა მოუტანოთ ჩვენს სახელმწიფოსაც“. სახელმწიფოებრივი აღზრდითი ხასიათი სმარტანელებს ანდაზადაც კი გადაექცათ. ათინელები კი, როგორც სჩანს, განათლებას და აღზრდას უფრო დრმად და ფართოდ უყურებდნენ, რომელთა უპირველეს შეტადინებას შეადგენდა ის, რომ სახელმწიფოსთვის ნამდვილი კაცური კაცი და შესმენილი მოქალაქე აღეზარდათ. ამისთან ერთხელ თუ არისტოტელმა გაკვრით საყოველთაო სწავლის აუცილებლობასე წარმოსთქვა აზრი, იმას მხედველობაში ჰქონდა ამავე დროს უკლასს უფლებრივ გათანასწორება და არა უბრალო ხალხისნობა და მონობა როგორც ესლას.

ამ გვარად უველა უძველეს ხალხისთვის (გარდა სმარტანელებისა, რომელთა სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობა სულ მოკლე ხანში დაჰკარგა), როგორც ჩვენ ვხედავთ განათლება და მისი გამავრცელებელი სკოლა მათის აზრით ხალხის ამორჩეულთა ხვედრი და არისტოტელის დარწმუნებულება უოფიდა. მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც ძველ დახვედრულს ქვეყანასე მეტნიერების ახალმა სხაუმამოსაშუქა, რომელიც თავმომწონე მეფეთა და მონათა ერთ ერთ სიყვარულს ქადაგობდა, ამ სწორედ ამ დასიდან იწყება ხანა დემოკრატიულ სწავლა განათლებისა.

თვით ქრისტეც ადამიანის გონებას კი არ მიჰმართავდა ხოლმე, არამედ გულს და რამდენადაც ამგვარი მიმართვა გულწრფელი იყო, იმდენად უფრო უკეთესი იყო. არც იესო ხაზარეველი, არც მომეტებული ხაწილი იმის მოწაფეებისა არამც თუ მეტნიერები არ იყვნენ, არამედ დრმად განათლებაც კი აკლდათ.

აქნობამდის ჯერ კიდევ საღაო საკითხთაა გადაქცეული ის, იცოდნენ იმათ უბრალო წერაკითვა მანც თუ არა?

იმათ მერ ძველი აღთქმის წიგნების შესწავლა და მასთან ტალმუდისა, რომელიც მე-2 საუკუნეში ქრისტეს შემდეგ დაიწერა და ამ დროამდის კი „ზეპირ გადმოცემით“ ისწავლეოდა, ნყოფი უნდა იყოს იმისა, რომ ისინი გულდასმით ისმენდნენ ამ მოძღვრების ტექსტებს ტაძრებში, ებრაელთა სამლოცველოებში.

განათლების შექმნა შემდგომ ეკლესიის მსამსახურეთა აუცილებლობასაც კი შეადგენდა, რომელთაც ცოტადღნი წერაკითხვა მანც უნდა სცოდნოდათ. მართლაც შუა საუკუნეების განმავლობაში წერაკითხვის შესწავლას ჩვენ მხოლოდ მონასტრებში ვხედავთ, რაც წმინდა სარწმუნოებრივი ხასიათისა იყო, და შუა საუკუნეების სხალასტიკები, რომელთაც არისტოტელის სწავლა არაბების და ებრაელთა

ბის დახმარებით შეისწავლეს, თამამთ სცხ-
დებდნენ: philosophia ancilla theologiae est
(ფილოსოფია ღვთის მეტყველებას ხელაქვეყ-
ნითა). ამით ნათლად ირკვევა მაშინდელი გა-
ნათლების მნიშვნელობა, რომელიც განსაკუთ-
რებით ეკლესიას ემსახურებოდა. თვით სიტ-
ყვა მირიანი (laicus, laique) წარმოსდგება
ბერძნულ სიტყვა laos (ხალხი, უბრალო
ხალხისნობა) ე. ი. ჰნიშნავს დაბალს წოდებ-
ბას, არა არისტოკრატიულს.

ახალი ეპოქა რომ დადგა, მაშინაც კი ხალ-
ხი სკოლას ისევ ძველებურად უყურებდა, და
სწავლას ხალხის ამორჩეულთა და არისტოკრა-
ტთა ხვედრს შეადგენდა. არც რეიხლინს,
არც ერასმუს, რომელიც დაიწყო და არც უფროს
ფონტანეს არ მოეხდინათ თავში ის აზრი,
რომ მიუპართნათ ხალხისთვის, რომ სწავლის
შეძენა და სკოლა მათთვისაც ხელ მისაწოდში
ყოფილიყო და არა მარტო გამჩენილ, არის-
ტოკრატთა ხვედრი. არც დანტეს, არც ბო-
კახიოს და ბეტრაკის თავიანთ თხზულებებში
ხმაღ არ ამოუღიანთ იმის შესახებ, რომ საჭი-
როა ფართო განვითარება და ღრდნის შეძენა
უბრალო ხალხისთვის.

ამ ზემოთ დასახელებულ იტალიის პე-
ტებს მაინც დიდი ღვაწლი მიუძღვით ხალხის
წინაშე იმათ, რომ ხალხის გასაგებ ენაზე
სწერდნენ.

ამ მხრივ იმათ აჭარბებს რეფორმაციის
ღედა ბოძი და მოციქული იმის მარტინ ლიუ-
ტერი. ეს შოკანმჭვრეტელი მოაზროვნე სწრა-
ფად დაწმუნდა და ერთად ერთ საადვილო
მოსახერხებელ საშუალებათ კატოლიციზმის წი-
ნადმდეგ საფუძვლიან საბრძოლველათ ხალ-
ხის შეგნებული ბრძოლა აღიარა საწმუნოების
საკითხებზე. კათოლიკეთა სამღვდლოების
მიზანს და მისწრაფებას შეადგენდა ის, რომ
მას ხალხი მთლად უფიცი და გაუნათლებელი
ქედილდა, რომ ამ გზით უფრო მეტი ებ-
რატონათ და მეტი ექსპლუატაცია (გაყვლება)

მოკედინათ მათზე. პირიქით, ამის საწინააღ-
მდეგოთ ლიუტერმა მოითხოვა, რომ ყველას
შეძლება ჰქონოდა წაკითხნა სამღვდლო-წერი-
ლი, გამოეთქვა თავისი აზრი და შეხედულე-
ბა თანხმად ლიუტერის მიერ შედგენილ „სა-
ხარების“ მსგავს კატეხიზმში ნათქვამ კა-
ნონებისა. ხალხში ამ გვარ კომიფიციაციის
გატარებამ, რომელიც დაკავშირებული იყო
საწმუნოების და საღვთო წერილის ტექსტუ-
რის საფუძვლიანთ შესწავლასზე, ამ აზრების
მიმდევარ პროტესტანტებისთვის სავალდებუ-
ლო გახდა წერა-კითხვის შესწავლა. უკანასკ-
ნელები დიდის სიამოვნებით დათანხმდნენ
გაცხსნათ მათთვის რადენიმე სკოლა სოფლად
და ქალაქად; წინათ კი კათოლიკეთა სამღვდ-
ლოება უფულ ამგვარ დაწესებულებას იდეიუ-
რათ ებრძოდა და ეწინააღმდეგებოდა, მიუხე-
დავად იმისა, რომ ხალხში სწავლის სურვილს
ჟერ კიდე საშუალო საუყუნოების მეორე ნა-
ხევარში, განახლების ეპოქის იდეების წყა-
ლობით, ნიადგი ჰქონდა მომზადებული. სა-
ინტერესოა ვიცოდეთ პროტესტანტთა ეს სკო-
ლები არსებითად საუფულოთა განათლების
ხასიათის სკოლა იყო თუ არა?

ამ საკითხზე საწინააღმდეგო პასუხი გვიხ-
დება ვსთქვათ. მოგუსმინათ თვით ლიუტერს
რას ამბობს ის ბავშვების სწავლა-აღზრდაზე:
„სულთა და გულთ ეცადე, ამბობს ის,
რომ შენმა ემწვიდმა სასულიერო საგნები
შეისწავლეს, რომ ჟერ ღმერთი შეიუკარონ
და შემდეგ საქვეურო საქმეებს შესწირონ თა-
ვილ“.

„ჩემის აზრით *) საჭიროა ბავშვები უფ-
ულ დღე ერთი ან ორი საათი ჰგზავნათ
იმ სკოლებში, რომელიც მე აზრათა მაქვს
გაცხსნა და დახარჩენი დრო იმუშაონ და ში-
ნაურ საქმეებს დაუბრუნდნენ“. ჟერ კიდე წი-

*) მიწერილობა ბურგომისტრებთან და გერ-
მანიის სამოქალაქო საბჭოს წევრებთან.

ნეთ, როდესაც რეფორმაციონულმა მოძრაობამ გრანდიოზული (საძიში) ხასიათი მიიღო, რასაც თვით ლიუტერი არ მოელოდა და წინააღმდეგე იყო იმისა, რომ სარწმუნოებაზე ატყეხილი ბრძოლა სისხლის მღვრელ ომით გარდაიქცა, რასაც კი ნამდვილათ სარწმუნოებასთან არაფერი საერთო კავშირი არა ჰქონდა, ამის შემუშავებელმა სულაძემ ილაშქრა უწყობლობა და წინააღმდეგე იყო ამისი, რის გამოც, როგორც ჩვენ ქვემოთ დავინახავთ, იმან სხვა მიზანი და საშუალება გამოიკვან ხალხის განათლებისთვის.

„თუნდაც რომ არც სული, არც ტა, არც ჯოჯოხეთი არა უფიქროვს ქვეყნათ და მთელი ჩვენი არსება საერთო—სახელმწიფოს მოთხოვნილებებისათვის შეგვეწირა, განაცხადი არ არის, რომ მაშინაც ამგვარივე სახელმწიფოს ინტერესები მოითხოვენ ხალხისათვის უფრო კარგს სკოლებს, და უფრო კარგ ნაწავალ ხალხს, ვიდრე ჩვენი მეცადინეობა მოწმენეთა სულის სარგებლად“. თავის „მოძღვრებაში იმაზე, რომ გაიგზავნოს ემანციპაციები სკოლაში“ ლიუტერი ამბობს—„თუ კი მთავრობას შეუძლიან აიძულოს თავისი ქვეშევრდომნი შეარადოს ხშირებით და თხოვებით და სამომხატ გამოიყვანოს, განა ის უფრო კარგი არ აქნებოდა, რომ მთავრობამ ასევე აიძულოს თავისი ქვეშევრდომნი, აწავალონ თავიანთ შვილებს სკოლებში“.

ლიუტერის აზრი სკოლის მნიშვნელობაზე პირველათ განხორციელდა ცხოვრებაში იოაკიმ ბუგენბაკენმა, რომელმაც ჩრდილოეთ გერმანიის ზოგიერთ ოლქებისათვის შეადგინა სპეციალი „საკლეისი და სასკოლო წესდება“. თუ რა ძნელი შეიქმნა ცხოვრებაში ამ წესდების სრულიად განხორციელება, ამაზე ჩვენ აქ, ადგილის უქონლობის გამო ვერ შევძლებთ და დავკმაყოფილებით მხოლოდ სახალხო განათლების საქმის უმხლობელეს რე-

ფორმაციონულ მოძრაობის ზოგიერთი შედეგების ჩვენებით. ეგნატე ლიოლის საზოგადოების წარმოშობის შემდეგ გაიხსნა ბევრი სკოლება იესუიტთა კემოზე მოწყობილი, რომელსაც მიზნათა ჰქონდა დასახული ნახევრად უსწავლელი პროტესტანტთა მოწინააღმდეგეთ საკმარისათ განათლებული და კატოლიციზმის მომხრე მებრძოლი ჰქოლოდა. უკვლასათვის ცხადია, რომ იესუიტთა სკოლებს განსაკუთრებით საომარი მიზანი ჰქონდა და სწორეთ ამის გამო წმინდა საღვთისმეტყველო ხასიათისაც უნდა უფიქროვო. ამ სახით, ხალხის საუფიქროლო განათლების საქმე ხელ შეკრეთ სარწმუნოებრივ ნიადაგზე გადავიდა, სკოლამ მიზნად ისევ ვიწრო—სპეციალური მიმართულება მიიღო და ცდილობდა ხალხში განსაკუთრებით სარწმუნოების დამკვიდრებას. ლიუტერის დროს სკოლა თანდათანობით დემოკრატიული გახდა, შემდეგ კი ისევ კლასობრივ ინტერესებს ემსახურებოდა, ვიდრე საზოგადოებრივს. ოცდაათი წლის ომის საშემდეგ, რომელიც დაბოლოვდა პროტესტანტიზმის ბრწინვალე გამარჯვებით, საბოლოოდ შეარქა ხალხის განათლების საქმე და დიდხნობამდის შეაყენა საზოგადოთ ხალხის განათლება. დასასრული მე-17 და დასაწყისი მე-18 საუკუნეებისა დღესასწაულობს საზოგადოებრიულ და კონებრივ მიმდინარეობაში სარწმუნოების საკითხთა ინტერესების დაცვას, რომლის სამკურნო ადგილი პოლიტიკურ ხასიათის საკითხმა დაიჭირა. მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში განათლების შესახებ მომხდარმა მოძრაობამ ხელშეკრეთ ადრე ინტერესი ხალხის განათლებაზე და გაათავართვა სახალხო სკოლების პროგრამა დასავლეთ მხარეს. იმ ხანებში სკოლა იქ მანინ არ სწობდა ესწავლებინა მართლმადიდებლურ და მდიდარ მშობელთა შვილებისათვის.

დამონავიგებული, უფიქროლო მასა თავისდა

საუბედუროდ შეუძლებლების გამო სკოლას უფრო მდიდარ კლასთა ხელმისაწვდომთ ქნდოდა. თუ ამ მხრივ მაგალითად რამდენად ცუდათ იყო სწავლა დაეებუელი საფრანგეთში, ამას ჩვენ გხვდებით ე. ლუვასიერის შემდეგ სიტყვებიდან, „ბევრ სკოლაში საბატო ხარისხს მწერლებისას, მთხზულებისას (Писателей) აქმევენ იმ ყმაწვილებს, რომელთაც ცოტადენი ცოდნა შესწევდათ მხოლოდ წერისა“).

ყოველივე ეს კი ხდებოდა იმ დროს, როდესაც ევროპაში დიდებული რეფორმაციის გაუქმების გამო, უკვე ას წელიწადზე მეტს არსებობდა სახელმწიფოების პირველი დადგენილებანი სსწავლებლების მოწყობის შესახებ, რის გამოც ამ ხნის განმავლობაში გამოჩენილ გენიოსების, როგორც მაგალითად: რატონი, იან-ამოს კომენიუსი, ლოკი, მონტენი, ფენელსონი, როდენი და რუსო მთელს თავიანთის ძალდებით და ცოდნით ცდილობდნენ გაეფართოებინათ და რიგინად მოეწყოთ ხალხის განათლება. ამ მეზობელთა ჭეშმარიტებაზე და სიამართლეზე ჭადაგებამ ნაყოფი მხოლოდ საფრანგეთის დიდებულ რეფორმაციის ხანებში გამოიღო. 1789 წ., აგვისტოში, როდესაც ხალხისაგან მოწონებულ და მიღებულ „დეკლარაციაში“ აღმინანის და მოქალაქის უფლებები“ მოთავსებული ერთი მუხლი, რომელიც ამ გვარი შინაარსისა: „ხალხის განათლება ისე ორგანიზაციულათ უნდა მოეწოს, რომ სწავლა ეგვლისათვის საყოველთაო და უფასო იყოს. ამ მხრივ რომ ასწავლიდნენ ხალხს მხოლოდ იმას, რაც მისთვის ეგვალზე აუცილებელია“. ეს იყო დიდებული სამსახური რეფორმაციის მოღვაწეებისა. მაგრამ სიტუკა და საქმე ერთ-

მანეთზე სავმარისათ შორი-შორს იყვნენ მოკვდილი რეფორმაციის მოღვაწეებს დრო არა ქქონდათ ამ გვარი საკეთილთ თეორეტიული მოსაზრებანი ცხოვრებაში პრაქტიკულათ განებრციელებინათ. მაგრამ თვით ხალხის განათლების ასე იდეალურად დაწვებისათვის უკვლავ ქვეყნიმთ თავი. აღორკდ რამბო ვიტონი საფრანგეთის ცივილიზაციის შესანიშნავ ისტორიის სწერს: კონვენტის მოღვაწეთა ერთ უდიდეს სამახურათ თავიანთ შესანიშნავ იდელებით ის უნდა ჩაითვალოს, რომ ისინი ერთგულათ ეკიდებოდნენ ხალხის განათლების საქმეს, სხალხთა მასწავლებელთა მდგომარეობას და ელემენტარულ სკოლების პრაგმატას.

მაგრამ საუბედურათ ამ გვარი იდელები ბევრით მადლა იდგა იმ ხარჯებზე, რაც განზრახვა ქქონდა კონვენტს სკოლებზე დაუხარჯნა. მას აქეთ თითქმის აწ არსებულ რესპუბლიკამდის არც ერთს სახელმწიფოს არ დაუსახია მიზნად სხალხთა სკოლის იდეალურად მოწყობა, ვიდრე ეს თავს არ იდგათვით კონვენტმა. ამ გვართ, მართალია კონვენტმა ის თავის მოვალეობა, რაც მან საიდულოდ მიზნად დაისახა, ცხოვრებაში ვერ განხორციელა, მაგრამ იმან მაინც გზა უჩვენა სხვებს, რომ მოვალეები ვარ მივიწირათოდეთ ხალხის განათლების საქმის ორგანიზაციულად მოწყობისთვის და შევიმუშავოთ პრინციპი ამ გვარ ორგანიზაციისათვისა“).

დ. იოლას წიგნში „ხალხის განათლება ევროპის სხვა და სხვა სახელმწიფოებში“, თარგმანი რუსულად ა. სანინისა, გვ. 129) ვკითხილობთ: „რეფორმაცია, მართალია, დიდის ინტერესით ეკიდებოდა საზოგადოების დაბალ კლასთა სულიერ განვითარების საქმეს, მაგრამ პრაქტიკულად ვერაფერ შედეგებს ვერ მოახწია“. ეს სრულებით მართალი არ არის: შედეგი, და ისიც უმთავრესად პრაქტიკული,

*) Срав. П. Мижуевъ, „Элементарное образование“ въ 80 полут. „Энциклоп. сл.“ Брок. Ефрона, ст. 621.

*) П. Мижуевъ, 1, с., р. 621.

მდგომარეობდა იმაში, რომ თვით ფაქტიურად აღეარებინა ხალხის საყოველთაო სავალდებულო სწავლა, თორემ ისე რა იქნებოდა. დღიდან საფრანგეთის რეპოლიუციისა, ეს საკითხი ხალხის განათლებისა პრინციპიალურად მიღებულ იქნა სახელდობრ სახალხოდ და, სკოლა, მართალია პირველ ხანებში თეორიულად არისტოკრატიულათადაც აღარ იწოდებოდა, რის შემდეგ სკოლა გახდა წმინდა დემოკრატიულ სასიათის დაწესებულებათ.

შემდეგ განმარტებაში ჩვენ მოკლედ გავიყინებით იმ დაბრკოლებებს, რასაც კულტურული სახელმწიფოები განიცდიდნენ წინათ, ვიდრე ისინი შეიკნებდნენ სამართლიანს დემოკრატიზაციას სკოლისას, ისიც პირველ დაწვეებისას. ამ გვარი საქმე ისე უცბათ აჩვეებოდა, მხოლოდ იმიტომ, რომ ევროპაში აქნობადის არსებობენ იმგვარი სახელმწიფოები, რომლებიც ჯერ კიდევ შორს არიან და უარს ჰყოფენ საყოველთაო სავალდებულო სწავლის პრინციპიალურად განხორციელებას, რომელთა რიცხვს სამწუხაროთ უზარმაზარი რუსეთიც ეკუთვნის.

ამგვართ ჩვენ ვხედავთ, რომ ხალხის განათლების მიზანი და თვით ხასიათი იმისი სხვა დროს, სხვა და სხვა ხალხს სხვა და სხვა ჰქონდა. მასთან თვით მისი მნიშვნელობა ევკლავს და მუდმივ ერთგვარად რადი ესმოდათ? მაგალითად სამღვდელთების სკოლები ინდოეთში, ეკვატორში და საზოგადო სასწავლებლები სპარტანელებისა და მასთან რომისა, იმდენად არ ასწავლიდნენ, რამდენადაც ჰზრდიდნენ ბავშვებს იმგვართ, რომ ისინი ან მღვდლები და ან სახელმწიფოს მოხელეები გაეხადნათ (მაგალითად ჩინეთში). თვით ათინელები, ეს დედა ბოძი და ცენტრი უძველეს სახელმწიფოთა განათლებისა, ისე-

ნიც კი თავიანთ განმანათლებელ დაწესებულებებში, ემაწვილებს იმდენად განათლებას არ აძლევენ, რამდენადაც განსაზღვრულს სისტემატიურს აღზრდას. საშუალო საუკუნეებშიაც ხალხის განათლებასთან ერთად სარწმუნოების წმინდა ფუქსავატურ მიზანს მიზღვევენ. მხოლოდ შემდეგ რომ ხალხს შეეგნო განათლების მნიშვნელობა და გაეტარებინა სწავლა-აღზრდის სურვილი ხალხის ფართე მასში, ამგვარი სამსახური ეკუთვნის მხოლოდ ახალ დროს. ესლას სავმარისათას გასაცები ის, რომ სწავლება და აღზრდა არსებითად ერთი და იგივეა.

გამოჩენილ სტრასტურგის უნივერსიტუტის პრეფესორის ტუბალდა ციგლერის აზრით „აღზრდა“ ეს არის შოფიქრებული და სისტემატიურად სწავლა-ცოდნის ხელშეწყობითი შეთანხმება, რის შემწეობითაც გაციხდება იმათ, რაც ის თავის ღირსებით და დანიშნულებით უნდა გამხდარიყო, ე. ი. გაცი, ამ სიტყვის მთელი მნიშვნელობით. (სხვა სიტყვებით რომ ვსთქვათ აღზრდა და სწავლება გაციას ჰნიშნავს იმას, რომ მასში განავითაროთ ყოველივე მშვენიერება, ჩავაქროთ ყოველივე გარყვნილება, რომ ის შეიქმნეს და გახდეს ფაქიზ ზნეობის მატარებელ არსებობათ.

ცხადია, თუ ამგვარ შემდეგს მივასწავებთ, მაშინ სკოლა თავის წმინდა დანიშნულებას შეასრულებს.

მაგრამ შესძლებს კი სკოლა განხორციელოს ეს; ან განა ამგვარი მიზანი უტომიური არ იქნება? განა ფართე არ არის მისი ამგვარი საკითხი? შეუძლიან ან კი ამას გაუძღვენ მთელის თავის შეძლებით? სამწუხაროდ ყოველ ამ საკითხებზე უკუთქმით უნდა ვუზასუხოთ.

კოტე ხენნიაშვილი
(შემდეგი იქნება).

დიმიტრი ჯანაშვილი

(გაგრაძეობა)

II

მწერლობაში დიმიტრი იყო უშიშარი, გამბედავი მამხილებელი, გატაცებული მქადაგებელი, ხან დინჯი მოაზრე, ხან მქუხარი მქვერმეტყვი, ხან ისტორიკოსი, ხან დამრიგებელი, პედაგოგი, პროპაგანდის გამწევი, ყოველთვის გულწრფელი მეგობარი თავის ერისა, ყოველთვის მეძიებელი ქეშმარიტებისა.

პირველი და ღირსშესანიშნავი თხზულება დიმიტრი ჯანაშვილს დაუწერია საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ 1863 წელში, როდესაც ჯერ ისევ სემინარიაში სწავლობდა. ამ თხზულებას სახელად ჰქვიან: »საჭიროა ამ ჟამად თხზულებანი იწერებოდენ ქართულს ენაზე თუ არა?« ეს წერილი მას დაუბეჭდია ჟურნალ »ცისკრის« ივნისის №-ში 1865 წლისა (გვ. 39—58). წერილი ღრმა ფილოსოფურია, დაწერილი სხარტული მდიდრულ ენით, დიდის ერუდიციით. იგი იმ დროისთვის, ისიც მოსწავლის სემინარჯლისთვის, ფრიად თვალსაჩინოა. წერილი ისეთია, რომ შეჰფერის რომელიმე გამოჩენილი მწერლის კალამს და არა სემინარიის კურს გაელილისას. სწორედ ვკვირობთ, სად და როგორ შეიძინა ავქსონმა ასეთი და ამდენი ცოდნა, სად და როგორ შესძლო საინგილოდამ გადმოვარდნილობა სულ 20 წლის ჯაბუკმა

ასეთი მორკმით წერა, ასეთ ცეცხლებრენით მხილება ქართველ მოწინავე საზოგადოებისა, რომელშიაც გაისმოდა ხმა: »რათ გვინდა ქართული წიგნები, როდესაც თვით ქართულიც საჭირო აღარ არისო, ათიოდე წლის შემდეგ გადავარდება, მოისპობაო«, როდესაც მთელი რიგი უმაღლეს სწავლა მიღებულებისა თურმე მტრობდა ქართულს ღვიძლს ენას და უკვე სწერდა რუსულად. ავქსონი ჰქუხს ამისთანების წინააღმდეგ. ვინ ხართ თქვენ, თქვენ ქართველ საზოგადოების შვილები ხართო, ქართველ საზოგადოებაში ტრიალებთო, ქართველი საზოგადოება სულს გიდგამთო. თქვენგან რა ბელინსკი იქნებაო რუსებისათვის. თქვენსას ისინი ვერ გაიგებენო, თქვენ ივინი ვერ შეგიფერებენო. ღვიძლი ერის ლათინთვის თქვენ სასტიკად დაისჯებითო, სწორედ ისრე, როგორც დაისჯა კრილოვის უგუნური ყვაგი, რომელმაც ფარშევანგის ფრთები გაიკეთა და მით სურდა თავი მოეწონებინა, მაგრამ ფარშევანგებმა იცნეს, ააქოჩრეს, საკუთარი ბუმბულიც გამოკორტნეს და გააგდეს. საწყალი მივიდა თავისსავე მოგვარებთან, მაგრამ იმათაც დაიფრინეს ეს უცნაური მოჩვენება. აქ იგონებს ავქსონი რუსთველის სიტყვებს:

„რაცა ვისა ბედმა მისცეს,
დასჯერდეს და მსახურებდეს:
მუშა მიწყვი მუშაკობდეს,
მეომარი გულოვნებდეს!“

ძალიან საქებურიაო, რომ კაცი ემსახურებოდეს მთელს კაცობრიობას, მაგრამ ჩვენ საღ შევძლებთო ამას, ჩვენ ჯერ საკუთარი ქირ-ვარამი გვაქვსო, ჩვენ ჩვენს ხალხს უნდა მივხედოთო, მას ვემსახუროთო, ხალხი უწიგნოთ დარჩენილაო. თუშები, ერწოელები, მაწაფენი წერაკითხვის მკოდნენი, თუ არიან საღმე, ყველანი ქართულ წიგნს თხოულობენო, მეტადრე იმერლები, რომელთაც ჩამოკყავთ ღვიძლი შვილები და მსახურად აღლევენ და აღებისაგან იმის მეტს არ თხოულობენ, რომ მათ შვილს წერაკითხვა შეასწავლონ. უწიგნობისა გამო მინახავს ბევრნი, რომ სწავლობენ რუსულს და ნელ-ნელა რყვნიან თავიანთ ღვიძლს ენას. ჩქარა შველა უნდაო საქმეს, ჩქარა ხელი უნდა მოვკიდოთ ქართული წიგნების ბეჭდვა-გამოცემას. თითოეული გვარტომი მოსათმენიაო სოფლად და თითოეულისთვის სამსახური იგივე კაცობრიობისათვის სამსახური არისო. ყოველმა იზრუნოს თავისთვის და ამ თავისთვის ზრუნვით შესდგებოთ კაცობრიობისთვის ზრუნვა.

მაშ ბეჭდეთ ქართული წიგნები, მიეცით ხალხს წიგნის სწავლის სახსარიო. ამ წერილს დღევანდლამდე შეუნახავს თვისი სიახლე.

ამაზედ უმეტეს რიხითა და გაბედულეობით დაწერილია ავქსონის მიერ წერილი „მასე“, რომელიც დაბეჭდილია 1865 წელს, როდესაც სემინარია დაასრულა („ცისკარი“ ნომერის №). ავქსონი შეეხება თანამედროვე ქირ-ვარამს, ყრუ ბრძოლას, ატეხილს ახალგაზდა და ძველ

საქართველოელებ შორის. წერილის დაწერილის საბაზად გამხდარა ბ-ნ ღვიძლის მღურვა, რომ ჩუბინაშვილს თავის ქრისტომატიაში არ შეუტანია ილია ჭავჭავაძის და ან აკაკის ნაწერთაგან რაიმე და იმავე დროს თავისი წიგნი აუვისია ძველ ნაწერების ნიმუშებით, იმ ძველებისა, რომელთაც „გაჩაღებული ლიტერატურა არ დაგვიტოვესო“. აი ამას ვერ ეთანხმება ავქსონი, აი ეს აღებინებს ხელში კალამს, რომ დასწეროს უბადლო ჩვენში ფილიპიკები, დიდ გაბედულობით მორტყმულად გამონასკვილი. ავქსონი იწინამძღვრებს დ. გურამიშვილის სიტყვებს: „პირს ფერობა, უკან ზრახვა არა თქმულა საფარსაგო, სჯობს ტყუილით ქვე ყოფასა, ზე სიმართლით ავიბარგო.“ (აღმანდ) ვახის მრგველთან ის არ ვაქო, ვინც მის ნაცვლად ძეძვი დარგო“.

გული ჰკრთისო, განაგრძობს ავქსონი, როდესაც წარმოიდგენ, რომ ჩვენი კურთხეული საზოგადოება ნელ-ნელა იღვიძებს, გიხარიან კაცს, რომ გამოჩნდნენ საქართველოშიაც ისეთი კაცები, რომელთაც წრფელის გულით ჰსურთ საქართველოს წინ წაწევა, განათლება და გაბედნიერება. მაგრამ სამწუხაროდ, ამ სურვილს იგინი აცხადებენ მხოლოდ სიტყვით, საქმისთვის კი ხელს არ ანძრევენ, არაფერს არ აკეთებენ, იმათი თვისება მარტო ქუხილია და არა წვიმაც. იმ ანდაზისა არ იყოს, როგორც ჰქუხან, ისე რომ აწვიმონ, იგინი, ჯერ კიდევ მძინარე საზოგადოებაში, ემსგავსებოდნენ ციციანათელას, ღამის სიბნელეში მანათობელს. მაგრამ გვიხარიან კიდევ, რომ საიმედო სიტყვებით იხარჯებიან, ეგების ამას ზედ საქმეც მოჰყვეს.

სამწუხაროდ მათ სჭირთ ცუდი ზნე:

ისე არ დაიწყებენ ლაპარაკს, რომ მამა-პაპა არ გამოგვილანძღონ, თავისი ქუჩკი მამა-პაპას არ მოახვიონ. აი მაგალითებრ, ვილაც ღვიმელი თავის სტატიაში "ჩვენი დროების მწერლება" ("ცისკარი" 1866 წ. ივნ.) ძლიერ უწყობდა ჩვენს მამაპაპათ იმისთვის, რომ იმათ გაჩაღებული ლიტერატურა არ დაუტოვეს მის ბრწყინვალეობას, ლანძღავს და თვითონ კი არიან მიხეზნი ჩვენი ერის დამცირებისა და გაუქმებისა. ლანძღავენ მამაპაპას, სეირნობენ მახე როგორც სურთ და თავიანთ ქება-დიდებას მოსთქვამენ. ძველი შთამომავლობა ასვენია უკვე სამარეში. სახსარი აღარა აქვს, რომ თავი დაიცვას, უღონოა, რომ ღონიერს პასუხი გასცეს. ხოლო ღონიერთან—ნათქვამია—ყოველთვის უღონო დამნაშავეა. ის კი ავიწყდება ამ თავმომწონე ახალთაობას, რომ ძველი საქართველო თითქმის მარად თავისუფლების დაცვაში იყო ჩაბმული, თუმცა არა სცალოდა მწიგნობრობისთვის, მაგრამ მაინც დედებს ავალებდა შეილთა შორის წერაკითხვის გავრცელებას, მაგრამ მაინც შეიძლო თავისუფლება მოეზურიალებინა ჩვენი საუკუნის კარამდე, ჩვენთვის მოეცა ნიჭი არსებობისა, სიცოცხლისა. სულ ტყუილად იგდებენ ძველ დროს. იქ ჩანან იგეთი მწერლები, ვით შოთა, გურამაშვილი, ვახუშტი, საბა და სხ. წარწყმდეს ის ღღე, რომელშიაც ჩვენ ნაყოფს არ მოვიტანთო". ეს იყო სწრაფვა იმ ძველებისა, მაგ. ისტორიკოს ვახუშტისა. მართლის თქმა მათი უდიდესი ღირსება იყო.

„მართალს ვიტყვი, შევიქნები ტყუილისა მოამბე რად? მე თუ გინდა თავიც მომჭრან,

ტანი გახდეს გასაბერად,— ვინც არა ჰგავს კახაბერსა, მე ვერ ვიტყვი კახაბერად“.

რა ვყოფილვართ და რა ვართ ღღეს. ყველგან ჩვენი ენის დამბუნება მოსჩანს. თვით კრიტიკოს ღვიმელის ნაწერებშიაც კი ასეთი უმართლო გამოთქმებია: „ამხელილი“, „ნამყოფი“, „სამძრავი“, „გამომკვლევა“ და სხ. ძველ ტერმინის მჭევრმეტყველობის უცოდინარობისა გამო ახალ მწერლობაში დიდხანს იხმარებოდა „წითელსიტყვაობა“. საჭიროა ძველი ნიმუშების შესწავლა და იქიდან აწინდელ ენის გამდიდრება. ჩვენი მამაპაპა დამნაშავე არ არის, რომ ჩვენ სკოლებში არ ვსწავლობთ ღვიძლს ენას, რომ მაზე წერას არ ვეტანებით, არ ვბეჭდავთ ქართულს წიგნებს, უცხო შერეულ ენაზე ტირტირით ვკობტაობთ, ბრძნად მოგვაქვს თავი. ეს არის და ეს. არა კმარა ცარელ სიტყვით ყვირილი: „ჩვენ უნდა ვშობოთ ჩვენი მყობადი, ჩვენ უნდა მივსკეთ მომავალი ხალხს“: ამისთანა სიტყვები უსაქმოდ მკვდარ არს. მამაპაპათ ქირღვა ვერას გვიშველის. იმათ მაინც უღონიათო, გვეტყვიან, აბა თქვენ რა გაგიკეთებიათო? მეცხრამეტე საუყუნე ჯერ ისევ ბურანშია და ქშენას ვერ ასვლია, ახალგაზღობას არ მიეტეგება უსაქმობა, ცუდათ ყოფნა, ტრაბახობა. კაცს უნდა ჰქონდეს სიტყვა საქმიანი და საქმე სიტყვიანი. გულზე ხელდაკრეფილი ჯდომა აღარ შეგვფერის. დროა სიტყვა საქმედ ვაქციოთ. ჩვენს დროში ყველა ერი ნამეტან შრომას ეწევა, იღვწის, წინ მიდის. ჩვენც მათ მივბაძოთ. საკმაო არ არის, რომ ვიძახოთ, ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი გენიოსები არიანო. მათი გენიოსობა ქურნალ გაზეთებს არ გასცილებია. მათ საქმეს ხალხამდის ვერ

მიუღწევია. რატომ „გენიოსი“ ჰქვავაძე
 ცალკე არ დაბეჭდავს თავის შვენიერ
 „კაცია-ადამიანს“, „გლახის ნაამბობს“ და
 ხალხში არ გავრცელებს, რომ ეგების
 ეშველოს ამ ხალხს რამე კარგი შეიგნოს.
 მისი „საქართველოს მოამბეს“ ნომერი
 რომ გამოვიდა, გვეგონა ჩვენი მზე ახლა
 ამოვიდა—გამობრწყინდაო, მაგრამ მოვ-
 სტყუვდით—წლის თავზე იგი მზე კვლავ
 ჩავიდა „საქართველოს მოამბესთან“ ერ-
 თად. რათ მოსპო ჟურნალი, რატომ არ
 განაგრძო საქმე! კაი მწერალი ხალხის-
 თვის დიდი რამ არის. კაი მწერალს შე-
 უძლიან ხალხს სული ჩაუდგას, ფრთები
 გამოასხას, გაიტაცოს. მაგან „პოეტში“
 საუცხოვოდ დამღერა. გამოსცეს თავის
 თხზულებანი და თუ იგინი „მოსწმენდენ
 ხალხს ტანჯვის ცრემლსა და წარუძღვე-
 ზიან წინა ერსა“, მაშინ ვიტყვი, რომ
 იმან სარგებლობა მოუტანა ხალხს და
 დიდი გენიოსი პოეტიც არისო. მინდა
 „ხალხის მოძმედ ვიყო ქმუნვასა და სი-
 ხარულშიო“, „ვიმღეროო არა როგორც
 გარეგანმა ფრინველმა“. საქმით დაამტკი-
 ცეს? ვხედავ, ჩვენს ახალთაობას „კმაყო-
 ფის გზა დახლართვია“, სურვილი გულს
 შერჩომია. ის მარტო მისთვის მღერის,

რომ იმღეროს. ის ცარიელ სიტყვად არის
 გადაქცეული, საქმით არაფერი სჩანს.
 ბევრი კარგი მოსწონს, მაგრამ, რაც
 მოსწონს, იმას არ ასრულებს. ცარიელი
 მოწონება ხომ არ არის საქმე! სასახლოო
 ის არის, რაც მოგწონდეს, რასაც პირით
 ამბობდე, იმას საქმითაც ასრულებდე.
 ახორციელებდეო. კაციც ის არის და
 ქულიც იმას ხურავს, ვინც ახორციელებს
 თავის სიტყვას. თორემ ახლა ჩვენში ბე-
 ვრნი არიან, რომელნიც განუწყვეტლივ
 იმეორებენ უკვდავ რუსთაველის სიტყ-
 ვებს: „სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა სი-
 კვდილი სახელოვანი“. ვინაა ამის ამსრუ-
 ლებელი? ბევრიც რომ ჭირი ჰმალვით,
 არ დაიძალებს. გურამიშვილისა არ იყოს,
 „ფარვა სიავისა ქვეყანას არ მოუხდებ-
 ბის...“ „ამას ვსწყინობ, ავნი ავსა თვით
 იქმენ და სხვას კი ძრახვენ“. სიტყვით
 აექსონი ამბობს, მამულს გულწრფელი
 თავდამღები და მსახური ესაქიროება და
 არა მარტო მომღერალი და მსტვინავიო.
 მისი გაბედული მხილება სწორედ ჯო-
 ჯოხეთურად უღმობელია.

მ. ჯანაშვილი

(შედეგი იქნება)

ნაწყობები წერილებითგან „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ.

ვახტანგის გამოცემული „ვეფხისტყაოსნის“-ის რედაქცია

ვახტანგის გამოცემას რომ აღარებ ვეფხ.-ტყ. არსებულ ხელთნაწერებს, უპირველესად ყოვლისა ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: ერთის მხრით, იგი, როგორც რედაქცია, ყველა თავისი ჩანართით, შეურყენელობით და სიმოკლით ძველი რედაქციის სახეს ატარებს, მეორე მხრით,—რასაც კიდევ არა ნაკლები მნიშვნელობა აქვს,—ამ გამოცემაში ხანათა რიგი სულ სხვაა, მე-17 საუკ. ხელთნაწერებთან შედარებით. ამ უკანასკნელებში ხანათა რიგის მხრით, მას ემხრობა მხოლოდ ორი ხელთნაწერი: ერთი აგრეთ წოდებული არტანუჯისეული და მეორეც ვრცელი 5006 № ი ხელთნაწერი, რომლებიც, ზედმეტი ჩანართებით, აშკარაა, ამ ხელნაწერის გავითარების შემდეგს საფეხურს წარმოგვიდგენს.

ეს აღნიშნული ხანათა რიგი განასხვავებს ვახტანგის გამოცემასა და იმისავე მსგავს არტანუჯულსა და 5006 № № ხელთნაწერებს ყველა ვრცელისა და მოკლე მე-17 საუკუნის ხელთნაწერისაგან და გვაძლევს ნათელ წარმოდგენას იმ ორის სხვა და სხვა რედაქციის შესახებ, რომლებიგანაც წარმოიშვა, ერთის მხრით, ვახტანგის გამოცემა და ის ხელნაწერები, რომლებიც, ხანათა რიგის მიხედვით,

სრულიად ემხრობა ამ გამოცემას, და, მეორე მხრით, ყველა ვრცელი და მოკლე მე-17 საუკუნის პირველისა და მეორე ნახევრის ხელთნაწერები.

თუ გამოვყოფთ ამ უკანასკნელების შესავალში მოთავსებულ ყველა, ვახტანგის გამოცემის შესავალთან შედარებით, ზედმეტ ხანას, რომლებიც, როგორც სტილის, ისე შინაარსის მიხედვით, ჩანართად მისაღებია, და შეუდარებთ ერთმანერთს ვახტანგის გამოცემისა და ამ მისგან განსხვავებული რედაქციების შესავალს, აშკარად დავრწმუნდებით, რომ ვახტანგის გამოცემის შესავალის ხანები მს. რედაქტორს დიდის თვითნებობით გადაუსვ-გადმოუსვამს, რადგან დანარჩენს მისგან განსხვავებულ რედაქციებში, უძველესის 599 №-ნ (1646 წლის ხელნაწერი) დაწყებული *), ხანათა რიგი ბევრად უფრო მისაღებია: ამ უკანასკნელებში ყველა ხანა თავის დარგშია მოთავსებული, წინააღმდეგ ვახტანგისეუ-

* ამ უძველეს ხელნაწერს ხანების ერთი შესამედი თავში ან აკლია, ან სხვა ხელით აქვს ჩამატებული, მაგრამ, რაც ნამდვილია, მოწმობს, რომ ხანათა რიგი ამ ხელნაწერის შესავალში იმგვარივე უფიქრია, რაც ყველა ვახტანგის გამოცემისგან განსხვავებული რედაქციებში.

ლის გამოცემისა. (შეად. ჩვენი გამოცემის შესავალი ვახტანგის გამოცემისას, რომელსაც მისდევდა ყველა დღემდის ცნობილი გამოცემა ჩუბინაშვილის, ქართველიშვილის, ბროსესი და სხვა). რას უნდა მიეწეროს ის გარემოება, რომ ამ ყველაზე მოკლე და სარწმუნო რედაქციაში ხანები არეულ-დარეულია, წინააღმდეგ ვრცელისა და ჩანართების მხრით უფრო მეტად შერყენილის რედაქციებისა?...

ამის პასუხად, ჩვენი აზრით, მხოლოდ ერთი შეიძლება ითქვას, სახელდობრ ის, რომ ვახტანგის გამოცემა არის პირი იმ რედაქციისა, რომელშიც, გადაკეთების იმ თავითვე, სწორეთ ეს საგრძნობი ცვლილება, ე. ი. წინასიტყვაობის ხანათა შეუწყნარებელის თვითნებობით გადასმ-გადმოსმა მოუხდენიათ. ამგვარ ცვლილებას, რომელიც, პირველ შეხედვაზევე, უნდა ეგრძნო საქმის მკოდნე მწიგნობარსა და ბიბლიოფილს, უნდა გამოეწვია ამგვარი რედაქციისადმი საერთო უნდობლობა. რა თქმა უნდა, ეს აღნიშნული ცვლილება და ამ ცვლილებით გამოწვეული უნდობლობა უნდა ვამხდარიყო ნამდვილი მიზეზი ამ გამოცემის დედნის ჩანართი ხანების ავტორთაგან ხელუხლებლობისა, რადგან ეს რედაქტორები უმეტეს შემთხვევაში საგანგებოდ გამორჩეულ მწიგნობრებსა და ყველასაგან ცნობილ მეფის მდივნებს *) წარმოადგენდნენ.

ამგვარს ძირითადს ცვლილებასთან ერთად, რა თქმა უნდა, ეს თვითნებობის მექანი რედაქტორი, თავის ხელს დაატყობდა ტექსტის ამა თუ იმ ადგილს, რასაც შედეგად უნდა მოყოლოდა ნამ-

დვილის ადგილების საგრძნობლად შეცვლა და გადასხვაფერება, ანუ უკეთ წარყვანა. ვრცელისა და ფაქიზად შესრულებული რედაქციების როგორც შესავლის, ისე თვით პოემის ტექსტის, ვარიანტთა ვახტანგის გამოცემის ვარიანტთან შედარება მოწმობს, რომ პირველებს ბევრად უფრო წმინდად და ხელუხლებლად შემოუნახავთ, როგორც შესავლის, ისე თვით პოემის, ძირითადი ტექსტი.

ყველაფრიდან სჩანს, რომ ვახტანგის გამოცემის დედნის იმ თავითვე წარყვანის გამო, ვეფხის-ტყაოსნის შემდეგის დროის რედაქტორები ორ მთავარ ჯგუფად გაყოფილან: ერთი წყება, როგორც არიან, გიორგი მე-11-ის მდივანი პოეტი ბეგთაბეგ, ან აღმურაანთ ბაღდასარას შვილი მუშრიბი გასპარა, ან უძველესი 1646 წლის 599 №-ი ხელნაწერის, — რომელიც საისტ. და საეთნოგრაფიო საგანძურის საკუთრებას შეადგენს, — გადამწერელი მეფის მდივანი მამუკა, რომლებიც, ალბათ, კარგად იცნობდნენ ზემორე მოთხრობილ ფაქტს, იმ თავითვე აცხადებენ ვახტანგის გამოცემის დედნისადმი სრულს უნდობლობას და თავიანთი რედაქციებისათვის იღებენ ჯერ ისევ წმინდად შენახულს, იმ დროს არსებულ რედაქციას, მეორე წყება კი, როგორც არის 5006 №-ი ხელნაწერის რედაქტორი, ან თუნდა გ. თუმანიშვილისეული არტანუჯული ხელნაწერი, ირჩევენ ვახტანგის გამოცემის დედანს, რომელიც ზემორე დასახელებული მიზეზით, შესავლისა და საერთოდ პოემის ტექსტის შეცვლისა და წარყვანის იმ თავითვე, დაგმობილი და მივიწყებული ყოფილა.

ამ თვალთ თუ შევხედავთ საგანს, მაშინ სრულიად ადვილი ასახსნელია ჩვენთვის არტანუჯულის რედაქციის შესახებ

*) იხ. ამის შესახებ ჩემი შესწავლებანი და შენიშვნანი, 46 გვ.

პ. ლარაშის ცნობა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ დიდად გარყვნილიყო და გ. თუ-მანიშვილს მოეპოვა უძველესი არტანუჯული ხელნაწერი. ეს ამბავი, ე. ი. არტანუჯული რედაქციის მოპოება, მოხდა იმ დროს, როდესაც ვახტანგის რედაქციისაგან განსხვავებული უძველესი რედაქციები ყველა მეტის მეტად ვრცელი და ჩანართებისაგან წაღებული იყო და ვახტანგის გამოცემის დედანი, თუ კი იმ დროს კიდევ არსებობდა, თავისი გარეგნობით და სიძველით, რა თქმა უნდა, უფრო მწიგნობართა თვალში მეტნდობას გამოიწვევდა. ნამეტურ ფასი ექნებოდა ამ გარემოებას ვახტანგის კომისიისთვის, რომელმაც მიზნად დაისახა პოემის დასტამბვა. კომისიამ, მეფის ხელმძღვანელობით, რასაკვირველია, ამჯობინა ის რედაქცია, რომლის დასტამბვა ნაკლებ შრომას მოითხოვდა და არ საჭიროებდა გაწმენდას იმ ჩანართთაგან. რომლებიც უკვე საგრძნობლად მორეოდა პოემის ტექსტს: ეს ტექსტის ვაცხრილვაც ხომ მხოლოდ წმინდა მეცნიერულის კრიტიკის საქმე იყო.

ამნაირად, ჩვენის აზრით, ყოველ ექვს გარეშეა ის, რომ ჩვენამდე მოღწეული უძველეს რედაქციათა შემდგენლები, — რომლებიც სრულს უნდობლობიას უცხადებდნენ ყველაზე ადრე შერყენილ პოემის დედანს, რაც ვახტანგის გამოცემის დედნის რედაქტორის ნამოკმედარი იყო, — უფრო იცავენ პირველის წყაროს სახეს თავიანთი რედაქციების ძირითადს ტექსტში, ვიდრე ვახტანგის გამოცემა.

ამ ვრცელი რედაქციების რედაქტორებს, მხოლოდ ის საყვედური თუ ეთქმის, რომ მათთვის სულის წაუძღვეია და შეუტანიათ ბევრი ახალი ხანა, რომელთა შემჩნევა პოემის ტექსტში და ცალკე

გამოყოფა დიდ სიძნელეს არ წარმოადგენს, საკმაოა, სტილის მხრით შევეუდროთ ამ რედაქტორების ჩანართები და გაგრძელება პოემის ტექსტს, რომ დავრწმუნდეთ მათ სიყალბეში.

სწორედ ამ პრინციპით ხელმძღვანელობდით ჩვენ, ჩვენი 22-ე გამოცემის შემდგენის დროს. მცირეოდენი დაკვირვებაც კმარა, რომ ჩვენი გამოცემის წინასიტყვაობა, რომელიც წარმოადგენს ყველაზე ძველი ვრცელი რედაქციების შემცველი ხელნაწერებით დაცულ ხანათა რიგის ხელ-უხლებლად დაცვას, გაცილებით მაღლა სდგას ვახტანგის გამოცემით გავრცელებულის ტრადიციული შესავლის ტექსტზე.

მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა: საკმაოა შეუდაროთ ვარიანტების მხრით ჩვენი 22-ე და ვახტანგის გამოცემები ერთი მეორეს, რომ დარწმუნდეთ თუ რა თვითნებობა უხმარია ვახტანგის გამოცემის დედნის შემდგენელს უძველესის ვარიანტის პირის გადმოღების დროს.

რა თქმა უნდა, ვახტანგის რედაქციის დედანი, ვარიანტის მხრით, ბევრად მაღლა სდგას ყველა უფრო გვიან გადაწერილსა და ძალზე გავულგარებულ ბოლო დროინდელ რედაქციაზე, მაგრამ მისი შედარება მე-17 საუკ. უძველეს ვრცელ რედაქციებთან, — არტანუჯულსა და 500 წ. № რედაქციას გარდა, რომლებიც ვახტანგის გამოცემის დედნის გავითარებას წარმოადგენს, — აშკარად მოწმობს, რომ ამ რედაქციით ძალიან გადასხვაფერებულა პირვანდელის დედნის ტექსტი.

დავიწყეთ ამ სხვა და სხვა რედაქციის შესავლის ხანათა რიგის შედარებითგან: 22-ე გამოცემა წარმოადგენს ვახტანგის რედაქციისაგან განსხვავებული რედაქციის ხანათა იმ რიგს, რომელიც დაცუ-

ლია 599, 757 და 54 №№ ხელნაწერებში; ამიტომ ჩვენ აქ ვასახელებთ ამ ჩვენის რედაქციის ხანებსა და ტავებს.

ყველაზედ უწინ ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ამ რედაქციით შესავალის ხანები მეტის-მეტად სწორად არის დალაგებული, მაშინ როდესაც ვახტანგისა და მის მომდევნო არტანუჯულსა და წ. კ. საზ. საგანძურის 5006 № ხელნაწერებში ესევე ხანები დიდის თვითნებობით არის გადასმულ-გადმოსმული:

22-ე გამოცემაში, როგორც სათაურებიც მოწმობენ, 1-ლი ხანა წარმოადგენს წიგნის დასაწყისს, სადაც ლაპარაკია სამყაროს შემოქმედზე, — ცისა და ქვეყნის გამჩენზე, რომელსაც გაუჩენია ხელმწიფე — მისივე სახება (სახითა მისამიერითა).

ამას მისდევს პოეტის, ლოცვის სახით, მიმართვა ერთისა ღმრთისადმი, რომელმაც შექმნა სახე ყოვლისა ტანისა. იგი ევედრება ღმერთს, »შენ დამიფარე, მეც ძღვევა სატანის დასათრგუნავად, მომეც მიჯნურთა სურვილი, იმ მიჯნურთა, რომლებიც სიკვდილამდი ვრთმანერთის გამტანი უნდა იყვნენ და ცოდვათა შესუბუქებაო. შემდეგ, ლოცვაშივე, პოეტი აღიარებს, რომ მან არ იცის, რა ხობა უძღვნას ამ ლომებრ რაინდს, რომელიც განთქმულია შუბისა და ფარ-ხმლის ხმარებაში, — ვინც ღირსია მეფე-მზისა თამარისა დაწვ-ლალ-თმა-ვიშერისაო. ჭეშმარიტად მის მკვრეტლებზე იტყვიან, რომ ისინი არიან ღირსი, მიერთვას მათ ეს საკეთესო ყანდი (ე. ი, მეტ. მზეთ-უნახავის ბაგეები). თამარს ვაქებოეთ... მიბრძანეს მათდა საქებრად თ... ლექსებისა ტკბილისა, შენ მხოლოდ ღმერთო! აწ ენა მინდა გამოთქმად, გული და ხელოვანება, მომეც ძალი ა შეწვენა,

შენგანვე მონიჭებული ქუა-გონება (სიბრძნე), რომ მით შევეწივნეთ ტარიელსო და სხვა...

ლოცვას მისდევს ჩვენის წინასიტყვაობით ნაჩვენები სათაურების მიხედვით, თავ-თავის რიგზე დალაგებული ხანები: 1. ჰამბავთათვის (9—11), 2. მოშიარგთათვის (12—19), 3. მიჯნურთათვის (22—31).

როგორც ხედავთ, ამ შესავლით ყველაფერი თავის რიგზეა, სიმეტრიულად არის დალაგებული. როგორც ყოველი აღმოსავლეთური დიდი პოეტი, რუსთველიც ჯერ ვვაცნობს წიგნის დასაწყისს, შეად. ფირდოუსის წიგნის დასაწყისი აგაზი ქიტაბ), სადაც აგრეთვე ლაპარაკია სამყაროს შემოქმედზე, რომელმაც შექმნა ცანი და ქვეყანა და სხვა, რის შემდეგ პოეტი, რუსთველივით გადადის თვით ამბავზე (აგაზი დასტან — ანბ-ს დასაწყისი). შეადარე აგრეთვე ვისრამიანის სპარსული ორიგინალის შესავალი, სადაც აგრეთვე ლაპარაკია ცისა და ქვეყნისა და მნათობების შემოქმედზე, რომელმაც შექმნა ზედიზედ ატომებისაგან ელემენტები და შემდეგ ადამიანი, და დასასრულ გამოთქმულია იგივე აზრი, რაც ჩვენს პოეტს აქვს, სახელდობრ: რომ ჩვენ ადამიანებს გვიბოძა ხელქვეშ და დაგვიმორჩილა ყოველივე: ალემ, ჰაივან, გუჰარ (სერასერ, ადემი რა შუდ მასახ ხირ), — სამყარო, ცხოველები და ბუნება — ე. ი. ერთი სიტყვით მოგვცა ქვეყანა უთვალავი ფერთა ღ სხ. ჩვენ შესავალი რომ შეუდაროთ ვახტანგის გამოცემით დაკულ შესავალს, აშკარად დავინახავთ, რომ უკანასკნელი ხანები შეუწყნარებელი თვითნებობით არის გადასმულ-გადმოსმული: ვახტანგის გამოცემის დედნის რედაქტორს აუღია 23-ე

ხანიდან მე 19-ე სანამდე 6 ხანა, -- მიჯნურთათვის დაწერილი ხანებიდან და ჩაუჩხირავს მე 7-ე ხანის ბოლოში, ისე რომ ხანას: „მო დავსხდეთ ტარიელისთვის... მისდევს 6 ხანა, რომლებიც გადმოტანილია იმ განყოფილებიდან, რომელსაც ჩვენი რედაქციით სათაურად აქვს: „მიჯნურთათვის, რის გამო ვახტანგის გამოცემის შესავალში დომხალივით არის არეული პოეტის აზრები მისი ქმნილების შესახებ, რამაც საბუთი მისცა ბ. დ. კარიჭაშვილს სრულიად ხელი აეღო შესავალზე“ *).

მაგრამ მართო ამით როდი განისაზღვრება ვახტანგის გამოცემის დედნის რედაქტორის თვითნებობა. იგი ძალზე ასხვადფერებს და რყენის როგორც შესავალის, ისე თვით პოემის ტექსტის, მნიშვნელოვან ადგილებს. ამ მხრით სრულიად საკმარისია რამდენიმე თვალსაჩინო მაგალითი, რომელსაც აქვე წარმოვუდგენ დაინტერესებულთ.

ციტაციის დროს ჩვენი 22 ე გამოცე-

*) ბ. დ. კარიჭაშვილი, რომელსაც ვუფიქსიკაცონის შესავალი ვახტანგის გამოცემის მიხედვით აქვს წარმოდგენილი, შემდეგ აზრს გამოსთქვამს:

„მწიგნობრების ცდა, რომ წინასიტყვაობის და ბოლოსიტყვაობის ტაუბები ისე დაეაგებინათ და გაეცრილათ, რომ აზრანი კავშირი დამუარუბულიყო მათ შორის, ვერ გამოდგა ნაყოფიერი, რადგან ტაუბები სხვა და სხვა დრფს და მწიგნობრების შეთხზულები იუფენ. მათი დალაგება, ან გაწმენდა იმანი-რად, რომ ეველანი კაყოფილნი ყოფილიყვნენ, შეუძლებელი შეიქნა: ეველი მწიგნობარი თავის გემსა და აზრის მიხედვით ალაგება, აკლებდა და უმატებდა ტაუბსა“. მის უნაყოფოდ მიანიის შესავლის რედაქციის გამომუშავება. იხ. ვუფიქსიკაცონის შედგენილობა, 12 გვერ. ცალკე წიგნაკი, ამოღებული იყრ. „გახათლებიდან“.

მის შესავლის ხანები აღნიშნული გვაქვს რომაული ციფრებით, სწორედ ისევე, როგორც ჩვენს გამოცემაში; ხანების გვერდით მოთავსებული გვაქვს მძიმით გამოყოფილი ტაების აღნიშვნელი არაბული ციფრები. ჩვენის გამოცემისავე ტექსტის ნუმერაციის მიხედვით, გვექნება დასახელებული ტექსტის დანარჩენი მაგალითებიც. დავიწყით ჩვენისა და ვახტანგის გამოცემათა შესავლის ხანათა შედარებითვან.

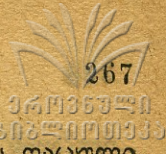
22 გამოცემა:
 3 და 4: მას, აზა ვიცი, შევკადრე შესხმა ხოტბისა შეჩისა, და მისთა მჭვრეტელთა უანდისა მირთმა კამს მართ მიშერისა.

ვანტ.:
 მას, აზა ვიცი, შევკადრე შესხმა ხოტბისა ხშირისა და მისთა მჭვრეტელთა უანდისა მირთმა კამს მართ მიშერისა.

მკოდნე პირის მკირეოდენი დაკვირვებაც საკმაოა, რომ დარწმუნდეს ვახტანგის გამოცემის წაკითხვის ძალზე წარყენილებაში. როგორც ზემორე გვაქვს განმარტებული, ეს ადგილი ნიშნავს შემდეგს:

„არ ვიცი, რა ქება ვუთხრა იმ ლომს, რომელიც განთქმულია შუბისა და ფარხმლის ხმარებით და ღირსია დაწვ-ბალახშთმა-გიშერა. მეფე-მზისა თამარისა. ქეშმა-რიტად სათქმელია მის მჭვრეტელებზე, რომ ისინი ღირსი არიან მიერთვას მათ ეს საუკეთესო ყანდი (ე. ი. მეტ. მზეთუნახავის ბაგები).

ვახტანგის გამოცემის დედნის რედაქტორს კი, რადგან მას ველარ გაუგია ძველი ხელნაწერებით დაცული წაკითხვა: „შესხმა ხოტბისა შერისა“, ან „ყანდისა მირთმა კამს მართ მიშერისა“, მე-3-ე

საქართველოს
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ტაეპის „შერისა“ გადაუკეთებია „ხშირი-
რისა“-დ, მეოთხე ტაეპის დამაბოლოებუ-
ლი აგრევე უცხო სიტყვა „მიშერისა“-კი
—მიშერისა“-დ.

მე-3-ე ტაეპის შერ—შერი არაბული
სიტყვაა და აღნიშნავს ლექსსა, შაირსა,
მე-4-ე ტაეპის „მი შერისა“-ში კი „მი“
არის მიმართულების მაჩვენებელი პრე-
ფიქსი, რომელიც წარმოადგენს მირთმა-ს
შემადგენლობაში არსებულის ამავე პრე-
ფიქსის „მი“-ს გამეორებას, შერი კი გა-
ვულგარებული არაბული შეპრეტ resp.
შეპრე, რომელიც აღნიშნავს საგანგებოს,
საუცხოვოს, განთქმულს რასმე, ასე რომ
მისთა მკვრეტელთა ყანდისა მირთმა გამს
მართ მი შერისა, ნიშნავს: მისთა მკვრე-
ტელთა (რალა ვკადროვო) ჭეშმარიტად
უნდა მიერთვას მათ საგანგებო ყანდი *)
(გამს ყანდისა მირთმა), (ან განთქმული,
საქებური რამ ყანდიო). პატივცემული
მეცნიერი ნ. მარტი ამ ადგილს თავ-ს
გემოზე ასხვაფერებს, თუმცა ეტყობა,
მისი შესწორებაც დამოკიდებულია 757
და 54 № № ხელნაწერების ვარიან-
ტების ცოდნაზე, შეად. Н. МаррЪ. ТР.
Кн. XII, Витязь въ Бар. Кожѣ, стр.
20—22: „ყანდისა მირთმა გამს მართ და
შერისა“ **) ამ ტაეპების რუსთველისთვის
მიკუთვნება ნამეტურ სამართლიანია იმი-

თაც, რომ აქ სავსებით არის დაცული
რუსთველისებური მეტრიული მხატვრობა:
მაგ., მე-3-ე ტაეპში ყურადღებას იპ-
ყრობს მარცვალი „შე“, რომლითაც იწ-
ყება ამ ტაეპის სიტყვათა უმეტესობა,
ხოლო მე-4-ე ტაეპში მარცვალი მი (ან
მ) მას, არა ვიცი, შეეკადრო შესხმა ხოტ-
ბისა შერისა. და მისთა მკვრეტელთა
ყანდისა მირთმა გამს მართ მიშერისა.

შეადარე ამ ადგილს ვისრამიანის შემ-
დეგი ადგილი, 257 გვ., მე-3-ე სტრიქ.,
ან სპარს. ტექსტის 239 გვ., მე-2 სტრ.
და მე-4-ე ლექსი: „ბავეთა მისთა სიმ-
ცროსა ზელა გემო ყანდისა ჰქონდა“.

22 გამოცემა:

13, 3.—მართ აგრეთვე მელექსესა სა-
უბართა ტკბილთა ფრქვევა.

ვანტ.:

20, 3.—მართ აგრევე მელექსეთა ლექ-
სთა გრძელთა თქმა და ხევა.
ვანტანვისეული ვარიანტის აზრი აშ-
კარად ეწინააღმდეგება პოეტის აზრს,
რომელიც გამოთქმულია 12, 4 ხანაში:
„გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის შაი-
რია ამაღ კარჯიო“, ამას გარდა სტილიც
მეტად მქისია და გაუგებარი, რადგან
„ლექსთა თქმა და ხევა“ კლასიკურის
ენისთვის შეუფერებელია: წერილთა ხევა
კიდევ შეიძლება, მაგრამ ლექსთა ხევა
კი არასოდეს. შეად. Н. МаррЪ. Ви-
тязь, Осаживъть поэтического коня,

*) აგრეთვე შესძლებელია ეს ადგილი წა-
ვიკითხოდ ასეც: „მირთმა გამს ყანდისა მართ
მისირასა“, ე. ი. ეგვიპტური სუკუთესო
ორჯელ განწმენდილი ყანდისი.

**) როგორც ამ ბოლო დროს დაწვრიუნ-
დი, არაბულ-სპარსულის მცოდნეს სიფრთხი-
ლე მართებს, რომ ის არ გაიტაცოს ნა-
მეტნავად არაბულ-სპარსულმა: ეოველთვის
სჯობს ხელნაწერების ტექსტი უცვლელად
დარჩეს, გაუგებარიც რომ იყოს. „შაჰ-ნაშე“-ს

ტექსტის შემუშავების დროს, მე თითქმის
ვეელჯან სსსტიკად დავმარცხდი, სადაც კი
შევაწოტე ტექსტი. იხ. 198, 3.—აბაიებ-
სისაღებზე ეგლო ხელასი მიღია, ან 1599, 4.
—და დარაკა ეელსა მეკიდა კუბო უაღმაგო
ტესრული“, სადაც უნდა იყოს: „დარაკა
ეელსა მეკიდა, კუბო ნაჭედი ტესრული“
იხ. საქართველო, 286 №-ი.

რომლის მიხედვით, ხევა ცხენის დახვეას უნდა ნიშნავდეს!..

22 — გამოცემა:

19, 4.—და მისი სახელი შეფარვით ქვემოთ მითქვამს მიქია.

ვახტ.:

26, 4.—და მისი სახელი შეფრქვევით ქვემოთ მითქვამს მიქია.

პირველი რედაქციით, პოეტს უნდა ვთქვა, რომ პოემაში, სადაც ერთი სიტყვაც კი არ არის ნათქვამი მის საქმეზე, შეფარვით არის ნათქვამი მისი სიტყვით უწყალო, ვითა ჯიქია“.

მეორე რედაქცია კი გულისხმობს შეფრქვევით ქებას. ვისაც არ უნდა ეკუთვნოდეს ეს ტაეპი. პირველ რედაქციას მეტი აზრი აქვს, რადგან ვისაც უნდოდა შეფრქვევით გამოეთქვა, ექო თავისი სატრფოს სახელი, მას კიდევ მოიხსენებდა სადმე, ქვემოთ. მაგრამ ამის შესახებ არსად ამ ხანის ქვემოთ ამ უწყალო ჯიქის *) სახელი არ მოიპოება, არც შესავალში, არც თვით პოემაში. აქედან თავის თავად ცხადია, რომ პირველი რედაქცია ვახტანგისზე ბევრად უფრო სარწმუნოა.

22-ე გამოცემა:

20, 4.—და ვინცა ეცდების, თმობამცა ჰქონდა მრავალთა წყენათა.

*) ჩვენის აზრით, შეუწყნარებელია ის აზრი, რომ აქ ჯიქი ჯიქეთის მცხოვრები იყო. იხ. Н. Марр, ТР. XII, стр. 24. განა ჩვენთვის უნდა იყოს პოეტის მიერ ვეფხისტყაოსნის, იგივე ჯიქის (ჯიქი ვეფხისტყაოსნის) საუკრავთან შედარება, იხ. „შაჰნამე“-ს ტექსტის წინასიტყვაობა, 32 გვ. იხ. აგრეთვე საბას ლექსიკონი, სადაც ჯიქი განმარტებულია სპარსული სიტყვით: ბაბრაბით, რაც ნიშნავს ვეფხის.

ვახტ.:

27, 4.—და ვინცა ეცდების თმობათა, ჰქონდეს მრავალთა წყენათა.

ცხადზე უცხადესია, რომ ეს მეორე რედაქცია დამახინჯებულია პირველთან შედარებით: პირველი რედაქციის ფორმა „თმობამცა ჰქონდა“, ჩვეულებრივი ძველი კლასიკური ფორმაა (შეად. ქვემოთ: რათამცადა ასახელა, 29, 3), მაშინ როდესაც „ჰქონდეს მრავალთა წყენათა“ ვერ არის მოხდენილი: მიხუდეს მრავალთა წყენათა და არა ჰქონდეს მრავალთა წყენათა, მაშასადამე, სრულიად უსაფუძვლოდ ემყარებიან ვახტანგის წაკითხვაზე პატივცემული ნ. მარრი და ტრადიციული ტექსტის ყველა მომხრე.

22-ე გამოცემა:

12, 4.—და კვლა ზოგთა ქვე უც ბუნება, კეკლუცთა ზედან ფრფენითა.

ვახტ.:

29, 7.—და კვლა ზოგთა ქვე უც ბუნება კეკლუცთა ზედან ფრენითა.

ცხადზე უცხადესია, რომ ამ შემთხვევაშიაც პირველ რედაქციას უნდა მიეცეს უპირატესობა, რადგან ფრფენა აღნიშნავს პებლის, ფარვანას, სანთლის, ან რისამე გარეშემო ფრენას; ასე რომ წაკითხვა „ფენითა“, თავის თავად ისპობა ამ 22-ე რედაქციით, შეად. Н. Марр, Витязь въ б. к., стр. 52, V, 1—4

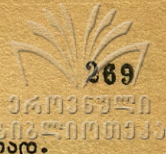
22-ე გამოცემა:

23, 2.—სიბრძნე, სიმდაბლე, სიუხვე, სიყმე და მოცალეობა.

ვახტ.:

სიბრძნე, სიმდიდრე, სიუხვე, სიყმე და მოცალეობა.

უძველეს 599 №-ი ხელნაწერში, რომელიც 1646 წელს არის გადაწერილი მეფის მდივნის მამუკას მიერ, „სიმდიდრე“-ს ნაცვლად არის „სიმდაბლე“.

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

რომელიც ძლიერ უხდება აზრს. მიჯნუ-
რის ერთი ყველაზე მოსაწონი თვისება-
თაგანი უნდა ყოფილიყო სიმდაბლე, თავ-
მდაბლობა, რაც ისე ამშვენებს ავთანდი-
ლისა და ტარიელის ხასიათს. ესეც რომ
არ იყოს, მეფეთა და დიდ-გვართა,—მე-
ფეთა ზრდილობით განთქმულთა, როგო-
რიც ტარიელ და ავთანდილ იყვნენ,—
ერთი საუკეთესო თვისებათაგანი, სითავ-
მდაბლე იყო. როსტევეანი, სიბრძნესა და
სიუხვესთან ერთად, გათქმული იყო
აგრეთვე თავისი სიმდაბლით. „იგი, პოე-
ტის აღწერილობით, იყო „მაღალი, უხ-
ვი, მდაბალი“ და სხვა. ავთანდილი თავის
მოგზაურობის დროს, ყველგან დიდს
სითავმდაბლეს იჩენს: მოვიგონოთ თუნ-
და მისი შეხვედრა ხატაელებთან ან პირ-
ველი მისი შეხვედრა ტარიელთან, ან
მოქარაფნე ვაჭრებთან; მას ყოველ შემ-
თხვევაში გამზადებული აქვს გული სა-
ძმოდ და სამონოდ. იგი მზათაა ყველა
დაჩაგრულსა და დევნილს ძმური სამსა-
ხური გაუწიოს. მეფესთან რიდი და კრძა-
ლვა, სითავმდაბლით ატანა ყოველ გვა-
რი წყრომისა ამ რაინდის ნიშანდობლივ
თვისებას შეადგენს. ამიტომ სრულიად
სამართლიანად მიგვაჩნია უძველესი ვა-
რიანტის წაკითხვა: „სიბრძნე, სიმდაბლე,
სიუხვე“. მიჯნურის სიმდიდრე, როგორც
მისი აუცილებლად საჭირო თვისება, ვი-
საც არ უნდა ეკუთნოდეს ეს სიბრძნე,
როგორღაც ჭკუაში ვერ მოდის; იგი
ყველაზე უწინ ფსიხოლოგიას ეწინააღ-
მდეგება: რაინდული სიყვარული ერ ემი-
ებს არაერთარ სიმდიდრესა და ნივთიერ
ღონისძიებას, რადგან ამგვარი სიყვარუ-
ლი უანგარო, წრფელი და სადა უნდა
იყოს, და ტარიელიც ხომ ხელს იღებს
ამ სოფლიურ სიმდიდრესა და დიდებაზე
და გამოქვაბულში იკეტება თავისი სატრ-

ფოს ნამოახლარ ასმათთან ერთად.
22-ე გამოცემა: „და დასთმოს წყრომა
მოყვრისაგან, მისი ჰქონდეს შიში, კრძა-
ლვა“.
ვახტ.: და დასთმოს წყრომა მეფეთა-
გან, მისი ჰქონდეს შიში კრძალვა.
ყოველ ექვს გარეშეა, რომ აქ ლაპა-
რაკია მოყვარეზე და არა მეფეზე:
საკმაოა გავიხსენოთ, თუ როგორ იხ-
რის თავს და რა სითავმდაბლით ითმენს
ტარიელ ავთანდილის საყვედურს იმის-
თვის, რომ იგი დანიშნულ ვადაზე ავ-
თანდილს შინ არ დაუხვდა და ამით პაე-
მანი არ გაუსრულა. ამნაირ რეცეპტს
უწერს მიჯნურს ვისრამიანიც, რასაც მა-
ლე დავინახავთ. ამ ჩვენთვის საინტერე-
სო ადგილსაც მეფე არაფერ შუაშია.
უფრო საფიქროა, რომ ეს ადგილი ვინ-
მე მეფის მდივანს, თავისი სურვილისა-
მებრ, გადაუკეთებია, მაგრამ,—„ფცი
მწამს, ბოლო მაკვირვებსო“—მას, მისდა
უნებურად, შეუსწორებლად დარჩენია
სიტყვა „მეფეთაგან“-ს შემდეგ მდგარი
სიტყვა „მისი“, რაც, ალბათ, მიეკუთ-
ნებოდა სიტყვას „მოყვრისაგან“, რომე-
ლიც აგრეთვე მხოლოობითს რიცხვში
სდგას. „მეფეთაგან“ კი, რომელიც მრავ-
ლობითს რიცხვშია, თხოულობს უკვე
მრავლობითს რიცხვსა და უნდა იყოს:
„და დასთმოს წყრომა მეფეთაგან, მათი
(ე. ი. მეფის) ჰქონდეს შიში, კრძალვა,
და არა მისი ჰქონდეს შიში, კრძალვა.
უამისოდ, ვასაოცარი და გაუგებარი
იქნებოდა იმგვარი მსჯელობა, როგორიც
ამ ტაეპშია გამოთქმული: „თავი და თავი
მიჯნურობაა ჰირთა მალვა, არ დარ-
ჩენა ჰირთა, გულის სატრფოს რომ თავის
წინა, ხალვათად მყოფი რომ იგო-
ნებდეს, შორით რომ იწვოდეს მისი სიყვა-
რულის ცეცხლში, რომ მისი შიში და

მორიდება გქონდესო, გვეუბნება პოეტი და ამავე დროს, სრულიად უადგილოდ, მეფეთაგან წყრომის დათმობას უღებს კანონად მიჯნურობას; ან კი რა აზრი აქვს იმის თქმას: მიჯნურობა ის არის, მეფეთაგან წყრომა დასთმოს მიჯნურმანო და მისიცი (ე. ი. საყვარლის,) შიში და კრძალვა ჰქონდესო!

ჩვენის აზრით, ბევრად უფრო ბუნებრივია და გასაგებიც ჩვენი მიღებული ვარიანტი, რომლითაც მიჯნურობის თვისებებთან, როგორცაა გულის სატრფოსთვის შორით და ჩუმიად დაგვა, ჭირთა არ დაჩენა და სხვა, მოხსენებულისა მიჯნურის მხრით მოყვრისაგან წყრომის დათმობა და მის წინაშე შიში და კრძალვა.

ამას გარდა ძალზე წარყვნილია ვახტანგის გამოცემით ბევრი ადგილი, სადაც ფრაზების გრამატიკული უკანონობა აშკარაა:

22-ე გამოცემა:

20, 4. — ვინცა ეცდების თმობამცა ჰქონდა მრავალთა წყენათა.

ვახტ. — ვინცა ეცდების თმობათა, ჰქონდეს მრავალთა წყენათა.

22-ე გამოცემა:

27, 2. — ნიადაგმცა ჰქონდა ხალვა, იხ. შესწ. და შენიშ. ვარიანტები:

ვახტ. — ნიადაგმცა ჰქონდეს ხალვა.

22 გამოცემა:

29, 2. — ამის მეტი რამცა ირგო, მას ავნოს...

ვახტ.: 29, 2. — ამის მეტი რამცა ირგოს,....

22 გამოცემა:

29, 3. — რათამცალა ასახელა, რა სიტყვითა მოაყივნოს.

ვახტ.: 29, 3. — რათამცალა ასახელოს, რა სიტყვითა მოაყივნოს.

ჩვენის 22-ე გამოცემის ვახტანგის გა-

მოცემასთან შედარება მოწმობს, რომ არავითარი საბუთი არ არის ხანების ისეთის თვითნებობით გადასმ-გადმოსმისა, როგორსაც ვხვდებით ბ. მარტის გამოცემაში, Т. Р. XII, Витязь въ бар. K., არც თუ შესწორებისა, მით უმეტეს, რომ თვით პატივცემული აკადემიკოსი ნაიდრევად და აჩქარებულად სთვლის ყოველგვარ შესწორებას, იმ შემთხვევაშიაც კი, როდესაც ამის საბუთს იძლევა ხელნაწერები *) (იხ. Витязь въ Б. K., § 4, стр. 16, пр. 3) და ამავე დროს თავის გემოზე ასწორებს საუკუნოებით ნაანდერძევი შესავლის იმ ადგილებს, რომელთა შესწორებას იმ სახით, რა სახითაც ბ. ნ. მარტს აქვს, არც ერთი ხელნაწერი არ აღდასტურებს. მართალია, მეცნიერს ბევრი მეტის-მეტად კარგი შესწორება შეაქვს საუკუნოების განმავლობაში წარყვნილი შესავლის ტექსტში, მაგრამ ამ შესწორებებს ზოგან მაინც კიდევ შესწორება და სხვა სახით გაშუქება სჭირია: ხშირად შესწორებაც მოხდენილია, მაგრამ თვით დასაბუთება, რომლის ძალითაც მეცნიერს შეაქვს მსგავსი შესწორება ვერ არის შესწორების შესაფერი, რასაც აშკარად დავინახავთ პირველისავე აქ მოტანილი მაგალითითგან.

22-ე გამოცემა:

მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მინა რხეული. აქ მინა რხეულის ნაცვლად ბ. მარტი ჰკითხულობს »ნაა

*) მაგ. მურგაზანშაჭრი ჩვენს საჩვენებო და, მაშასადამე, მიღებული გვექონდა ჩვენს ლექსიკონში, იხ. ძვ. საქ. ტ. 1, მე-12 საუკ. ქართ. მწერდ. ხასიათი და რუსთ. ვეფხის-ტყე., ლექს., საკუთარ სახელებში. იხ. სახელები მუდღაზანი,

რხეული“-ს და საბუთად მოჰყავს შემდეგი პარალელიზმები, როგორც ვეფხის-ტყავოსნიდან ისე ჩაბრუნების თამარიანი-თვან, რომლებიც ვითომდა ადასტურებენ ამგვარ წაკითხვას:

„მოვშორდი ღვინისა ყველასა—ჩანგსა, ბარბითსა და ნასა“, სადაც ნა, როგორც მენიერი სამართლიანად შენიშნავს, „სალამური“-ს აზრით არის ხმარებული. „ნა“ ლერწამი ფორმით „ნაი“, სადაც ი-ნი ხმარებულია ხმოვანი საფუძვლის არსის სახელის დაბოლოებად, არსად არც ძველს, არც ახალ სალიტერატურო ძეგლებში არა გვხვდება. ბ. მარტის მოტანილი მაგალითები, როგ. სიტყვები ცოტაი, ერთაი, ყველაი, ყველაკაი, პაშტაი და სხვა, აქ არ გამოდგება, რადგან ყველა ეს მაგალითები წარმოგვიდგენენ რიცხვის სახლების ხალხურის ფორმით ხმარებას, რაც დღესაც შეინიშნება ხალხში საკუთარ ან რიცხვის სახელთა, და ხმოვან საფუძვლის სიტყვების სასაუბრო ენაში ხმარების დროს, ნამეტურ კითხვითს წინადადებებში ისეთი ფორმით, როგორცაა: გიგოი, პეტრეი, ივანეი, მოსიკელაი და სხვა. ცოტაი, რკოი, სკაი, ტურაი *) და სხვა.

ქართული სიტყვა ლერწამი კი რუს-

*) რუსთველი ანა თუ სხარსუფ სიტყვას ნაი-ს იხმარდა ამგვარ ქართულისთვის უხეუფლად ფორმით, გუფით ნასრფლს ვაი-საც კი (შეად. სამხუნი ვაი) უ:ინოდ ხმარებს. ეს მოფლენა მე აღნიშნული მაქვს ჩემი შრომის 125 გვერდზე, სადაც მოფლენილი მაქვს სიტყვა „ვა“. ბ. მარტი უეურადლებოდ სტოვებს ამ ჩვენ მაერ აღნიშნულ მოფლენას, შეად. II. C., 26., 5,3. მაშინ რადესაც იქვე ახსენებს E. C. Такайшვილ-ს ნარკვევს.

თველს მართლაც ხშირად აქვს ხმარებული, ისე, როგორც ყველა ძველის საერო მწერლობის წარმომადგენელს (ვისრ., მეხოტბეებს და სხვა), მაგრამ აქ ყურადღება უნდა მიექცეს იმასაც, თუ როდის და რა აზრით ხმარობს რუსთველი ლერწამს: პოეტი აღარებს ტანს მაშინ როდესაც მას ლამაზი ტანი, ტურთა ანაგები ადამიანი ყავს სახეში, როცა მას სურს ტურთა ტანის როინი, ან მიმორხევა დაგვიხატოს, ასე რომ ლერწამ-ტანი იგივეა, რაც კობტა ტანი, მქვერი ტანი, ანაგებით ტურთა ადამიანი და სხვა. ამიტომ მე უსაფუძვლოდ მიმაჩნია მეცნიერის მხრით იმგვარი პარალელიზმის მოწმად მოყვანა, როგორც არის რუსთველისავე შემდეგი ადგილი.

„კალმად გიკვეთ გაწყობილსა ტანსა წვრილსა ვით ლერწამსა“.

როგორც აღნიშნული მაქვს უკვე ჩემს 22-ე გამოცემის ლექსიკონში, ვახტანგის გამოცემის წაკითხვა ამ შემთხვევაშიაც შეუწყნარებელია, იხ. ლექს. „ლეელი“, ან შესწორებანი და შენიშვნანი, ვარიანტები 897,4, რომელიც მოთავსებულია 81-ე გვერდზე. ბ. მარტის წაკითხვა კიდევ უფრო დამახინჯებული სახით არის წარმოდგენილი, ვიდრე ვახტანგის ტექსტი. ვახტანგი ამ ადგილს ასე კითხულობს: კალმად გიკვეთ გაწლობილსა ტანსა წვრილსა ვით ლერწამსაო; მარტის წაკითხვა კი განმეორებაა მეუნარგიას თავმჯდომარეობით შემდგარი კომისიის მიერ შეტანილი შესწორების, რომელიც არის ნაყოფი ამ ადგილის უძველეს 599-ე ნომერ ხელნაწერზე (1646 წ.) შემოწმებისა ბ. მარტისა, რადგან უფრო უხდებოდა ლერწამს ამ გვარი ეპიტეტი, უპირატესობა მიუცია „გაწყობილი“-სათვის „გაწლობილი“-ს მიმართ.

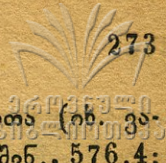
გაწლობილი კი ნიშნავს გალეულს, გამხდარს, გაწვლილებულს, რაც ლერწამს მაინცა და მაინც არაფრად უხდება. საქმე აქ ის არის, რომ ვახტანგის რედაქციის დედანზე ორს დამოუკიდებელს ხელნაწერში, რომლებზედაც ზევით ვთქვით, ეს ტაეპი ასე იკითხება: და კალმად გიკვეთ გაწლობილსა ტანსა წვრილსა ვითა თმასაო (იხ. 757 და 2829 №№-ები). აშკარად სჩანს, რომ ვავტანგის რედაქციის პირველი ნაწილი წმიდად დარჩენილა, რადგან „გაწვობილი“ სრულიად შეეფერება „თმა“-ს; „ტანსა გაწლობილსა, ვითა თმასა“ ნიშნავს თმასავით გალეულ ტანს. ცხადია ვახტანგის რედაქციით სიტყვა თმასა, რადგან ალბად არ მოსწონებიათ, შეუცვლიათ ლელწამსად. მეტია იმის თქმა, რომ ამ შემთხვევაში სრულიად უხერხულია გაწლობილის, ე. ი. მიმწლეულის, ან გალეულის, ტანის შედარება ლელწამთან. ცხადია, აქ იგულისხმება ავთანდილის ცრემლთა ტბა და მისივე თმასავით გალეული, გამხდარი, დამკლევებული ტანი სრულიად ანალოგიური ადგილი ნახეთ ვისრამიანში, 57 გვერდი, მე-11-ე სტრიქონი, ibid. 105 გვერდი, მე-11-ე სტრ., idid. 296 გვ., მე-16-ე სტრიქ., სადაც ყველგან მსგავსივე ფიგურაა: „ვისსა ტანი მისი თმისაებრ დასწლობოდა“. სიწლო, წლობა, ან დაწლობილი ჩვეულებრივია ვისრამიანში, იხ. თუნდა 105 გვ. მე-11-ე სტრიქ. და იგივეა მნიშვნელობით, რაც სიგამხდრე, გალეულობა, გალეული, გამხდარი და სხვა.

ამნაირად ბ. მარრის მოსახრება, ნაირხეულის შესახებ, რომელიც დამყარებულია მოტანილ პარალელიზმებზე, ძნელი გასამართლებელია. ჩვენ, რასაკვირველია, სრულიად ბუნებრივად ვთვლით

ამ გვარ ტაეპს: მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მინა რხეული, სადაც ლაპარაკია მზეთუნახავის შავ თვალებსა და ლერწამ-ტანის სიტურფეზე, მხოლოდ საქაროდ მიგვაჩნია „მინა“ შევასწოროთ „მე ნა“-დ არ ხვდება არც ერთი იმგვარი ხმოვანი საფუძვლის არსის სახელი, რომელსაც ი-ნი ერთოდეს ბოლოს, იმ რიცხვის სახელებს (ერთაი, პაშტაი, ყუალაი, ყვალაკაი და სხვ.) გარდა რომლებიც ზემორეც დავასახელიე, ხოლო კიდევ უფრო საგულისხმიეროა ის ფაქტი, რომ სამუსიკო საკრავის მნიშვნელობით ხმარებული ეს ჩვენთვის საინტერესო „ნაი“ ან „ნა“ რუსთველს უინოდ აქვს ნახმარი, იხ. „ჩანგსა ბერბითსა და ნასა, ან „ნა-ჩანგ-დაფენი“, დახე 22 გამოცემა, 134,4 და 1371,2. ამიტომ ჩვენის აზრით, უმჯობესი იქნება, ბატოცემულის მეცნიერის შესწორება კიდევ უფრო შესწორდეს და ეს ადგილი წაკითხულ იქნას ასე:

„მელნად ვიკმარე, გიშრის ტბა და კალმად მე ნა რხეული“.

აგრევე ვერ დავეთანხმებით მეცნიერს იმ შესწორებაში, რომელიც მას შეაქვს 26 ხანაში, იხ. მე-2-ე ტაეპი: „სთომობდეს გაყრისა თომობასა“-ს იგი ასწორებს ასე „სთომობდეს გაყრისა ლმობასა“-დ, იხ. 39 გვ., 16, 2, 7—8., მაშინ როდესაც ეს წმინდა რუსთველის ენის ერთი თვისებათაგანია, რაც ჩვენ არა ერთხელ გვაქვს აღნიშნული, იხ. თუნდა ჩვენი 22-ე გამოცემის 232 გვერდზე ტექსტის შესახები შენიშვნები, იხ. და შეადარე მარრისავე დასახელებული შრომის 33-ე გვერდზე წარმოდგენილი ხანა, სადაც აგრეთვე ვხვდებით ამგვარსავე სიტყვების განმეორებას იხ. ტაეპები 2 და 3: „შენ ხარ მომცემი მიჯნურთა მიჯნურობისა

სენისა, შენ გაქვს წამალი მისისი მოთმი-
ნებისა თმენისა, ამ უკანასკნელი ტაგვის
მოტანილ მაგალითთან მსგავსება აშკარაა.

22-ე გამოცემა:

94, 4.—და მერმე მოდი, ლომო, მზე-
სა-შეგეყრები-შემეყარე-
ვახტ.— და მერმე მოდი, ლომო, მზე-
სა შეგეყრები, შემეყარე.

თუ აქ მზე თინათინია და ლომი ავ-
თანდილ (ყმა), მაშინ ცხაღზე უცხადესია
ის, რომ ჩვენი რედაქცია უფრო სწო-
რია ვახტანგისაზე, რადგან მაშინ უნდა
ყოფილიყო „მზე შემეყარე“ და არა
მზესა „შემეყარე“-ო, იხ. ჩვენი შესწო-
რებანი და შენიშვნანი, ვარიანტები,
94, 4. შეად. H. Маррѣ. II. С. 12
стр.

22 გამოცემა, 118,3.—მე ნუთუმცა
შემოვბრუნდი (იხ. 757 №-ი), ვახტ.—
ნუთუმცა შემოვბრუნდე. (აგრეთვე სხვა
ხელნაწერებიც), შეად აგრეთვე 124,1.
—„ვისმცა უთხრა“ და „არა უთხრა“,
ვახტ.—ვისმცა უთხრა.

22 გამოცემა:

372,3.—„ხარგა დავდგი არ მაზრები“,
ვახტანგ—...„ხარგა დავდგი, არ მზი-
რები“.

22 გამოცემა:

396,4.—და არ ვბრძოლე, კარი ქა-
ლაქთა უომრად გავადებინე; ვახტ.—და
არ ვბრძოლე, კარი ქალაქთა უომრად
ავადებინე.

22-ე გამოცემა:

471,2.—„ცამცა მრისხავს მზისა შუ-
ქნი ჩემთვის ყოლე ნუ შუქნია“

ვახტ.—... ცამცა მრისხავს მზისა შუქ-
ნი ყველა ჩემთვის ნაშუქნია, იხ. შესწო-
რებანი და შენიშ., 471,2.

22-ე გამოცემა:

576,1.—ნუ თუ ღმერთმან ქნას გარ-

დაკდა მაგა ჭირთა და დავალთა იხ. ვა-
რიანტები, შესწორ. და შენიშვნ., 576,4;
ამგვარივე სწორი წაკითხვა შემოუნახავს
ჩვენთვის 2829 № ხელნაწერს შემდეგს
ადგილას, იხ. 305,4.—და მაშინ დავიწ-
ყე გარდაკდა მე საწუთროსა დავალთა,
რომელსაც ვახტანგის გამოცემა, სხვებ-
თან ერთად, ასე კითხულობს: და მაშინ
დავიწყე გარდაკდა სოფლისა ლხინთა და
ვალთაო. იხ. აგრეთვე შესწორებანი ოქტ-
ბერიანი, ვარიანტი 686,4 და შეად-
ვახტანგის გამოცემისა და 2829 დ 4499
№№-ების ვარიანტები, სადაც უკანასკ-
ნელთა რედაქციას, როგორც აზრით, ისე
ლექსისთვისაც, უნდა მიეცეს უპირატე-
სობა, იქვე, 723,1; შეადარე აგრეთვე
898,2—ჩვენი და ვახტანგისეული გამო-
ცემის რედაქციის წაკითხვანი.

იხ, აგრეთვე ვარიანტები 906,1 და
911,4.—სადაც 461 და 4499 №№ ხელ-
ნაწერებს უნდა მიეცეს აშკარა უპირატე-
სობა ვახტანგის გამოცემისა და სხვა ხელ-
ნაწერების რედაქციების წინაშე, რაც სა-
ბუთს გვაძლევს შევასწოროთ იმ სახით,
როგორც ეს ჩვენ გვქონდა ჩვენს შრო-
მაში, იხ. ძველი საქართველო, 1-ი ტ., 92
—93 გვ., იქვე ლექსიკ.—მულღაზარი,
მულღაზარზარი, ან ნურადინ ფრიდონ—
ის განმარტება 184 გვ.—მულღაზარზა-
რის ხელმწიფე და 977,4.—სადაც 599
№-ი ხელნაწერის ვარიანტს უნდა მიეცეს
უპირატესობა ვახტანგისა და სხვა რედა-
ქციების წინაშე: მართლად იტყვის მეც-
ნიერი: „შიში შეიქს სიყვარულსა (599).“

რასაკვირველია მარტო ამით როდი
განისაზღვრება ჩვენი 22-ე გამოცემის
ვახტანგის გამოცემის წინაშე უპირატე-
სობის მაჩვენებელ წაკითხვათა რიცხვი.
სამწუხაროდ, 22-ე გამოცემაში ვერ მო-
ვასწარი, საქმის სიჩქარის გამო, ბევრი

საყურადღებო ვარიანტის შეტანა, რომლებიც ასწორებენ ვახტანგის რედაქციის აშკარა შეცდომებს. ამ ვარიანტების მხრით, ყველაზე მეტს ნდობას იწვევს 2829 №-ი ხელნაწერი, სადაც საოცარი სისწორით შენახული უძველესი და აშკარა სწორი წაკითხვანი. ყველა ზემორე მოტანილ ვარიანტებს გარდა, რომლებსაც აშკარა შესწორებანი შეაქვთ ვახტანგის გამოცემის ტექსტში, აქ გვხვდება ისეთი სწორი წაკითხვა, რომელიც არ იცის არცერთმა ხელნაწერმა:

მაგ., მოვიტან 1255-ე ხანის მე-3 ე ტაეპს, სადაც ვახტანგისა და ყველა სხვა ხელნაწერთა წაკითხვა აშკარა უაზრობაა. დასახელებული ტაეპი ვახტანგის რედაქციით, და უყურადღებობის გამო, ჩვენი რედაქციითაც, ასე იკითხება: „ეტლის ცვალება მზისაგან, შეჯდომა საროს ტანისა“, რომელსაც 2829 №-ი ხელნაწერი ასე კითხულობს: „ეტლის ცვალება მზისა და შეჯდომა სარათანისა“, ეს უკანასკნელი წაკითხვა კი განსაცვიფრებელი სისწორით იცავს უძველესი და ჭეშმარიტი ვარიანტის სახეს. აქ „სარათანი“ ნიშნავს მაისის ზოდიაქოს, ანუ კირჩხიბს; მაშასადამე წაკითხვა „საროს ტანისა“, რომელსაც დღემლი მისდევდა ყველა არსებული გამოცემა, მტკნარ უაზრობად უნდა ჩაითვალოს.

„სარათანი“, როგორც ყველა სხვა ასტრონომიული სახელები ვეფხის-ტყაოსანში, არის წმინდა არაბულ „სარათან“ და აქვს სწორედ ეგვე ზემორე თქმული მნიშვნელობა.

რასაკვირველია, ვარიანტთა რიცხვი, რომლებსაც ვახტანგის გამოცემის წაკითხვის წინაშე უნდა მიეცეს უეჭველი უპირატესობა, სხვაც ბევრია, მაგრამ ამაზე ლაპარაკი ძალიან შორს წაგვიყვანდა,

რაც საგაზეთო წერილებს არ შევჭვრიტის. თუ სტამბის პირობები როგორმე გაუმჯობესდა, ჩვენ სულ მალე გამოვაქვეყნებთ ჩვენს 23-ე გამოცემას, სადაც შევსებულია ყველა ის ნაკლი, რომელიც 22-ე გამოცემას ჰქონდა, როგორც შემაღვენილობის, ისე ვარიანტების მხრით. ამას გარდა შევსებულია ჩვენს ბროშურაში შესწორებანი და შენიშვნანი მოთავსებული ვარიანტებიც და დართულია ვრცელი ლექსიკონიც, სადაც შედის ყველა დღემდის უცნობი და გაუგებარი სიტყვა.

მოტანილი ფაქტები, ჩვენი აზრით, აშკარად მოწმობს, რომ ვახტანგის გამოცემა პოემის ტექსტის აღსადგენად ყველაზე სანდო სრულიადაც არ არის, როგორც ამას ფიქრობენ ყველა ისინი ვინც უნდობლად ებყრობა მე-22-ე გამოცემას. ყველაფრიდან სჩანს, რომ ვახტანგის გამოცემაში რედაქტორის გემოზეა გადასმულ-გადმოსმული შესავლის ხანები და ამასთან შეცვლილი და წარყვნილია ბევრი ვარიანტი, რომელთა გასწორება სრულიად სხვა ხასიათს აძლევს პოემის ტექსტს.

აი ამ სახით წარმოგვიდგება ჩვენ ვახტანგის გამოცემის დედნის სახე, რომლის მიხედვითაც, შეგვიძლია გამოვარკვიოთ ის მნიშვნელობა, რომელიც მას აქვს.

დღემდის ვახტანგის გამოცემის შესახებ შემცთარი აზრი იყო გავრცელებული, ვითომ ვახტანგი ყოფილიყო იმ რედაქციის შემდგენელი, რომელსაც ეს გამოცემა წარმოგვიდგენს. ე. თაყაიშვილი ამბობს:

„Этот замѣчательный дѣятель на поприщѣ грузинской науки и литературы сумѣлъ очистить „Вепхись-

Ткаосяни“ отъ тѣхъ наслоеній, которыя образовались въ немъ въ XVII вѣкѣ“ *).

ეს აზრი რომ მართალი იყოს, მაშინ ვახტანგის გამოცემას ჩვენთვის მნიშვნელობა აღარ ექნებოდა, რადგან ხელოვნურად და სრულიად დაუსაბუთებლად შეკეთებული რედაქცია არავითარის ნდობის ღირსი აღარ იქნებოდა ვახტანგის გამოცემის ტექსტი კი ჩვენთვის სწორედ იმით არის დიდმნიშვნელოვანი, რომ იგი გადმობეჭდილია ისეთი ხელნაწერთგან, რომელსაც, რესტავრატორის მიერ შეკეთებისა და ხანათა გადასმ-გადმოსმის გამო, იმ თავითვე უნდობლობა გამოუწვევია, რის გამო უძველესი თავისი შემადგენლობით ხელნაწერი ხელუხლებელი დარჩენილა.

რომ ვახტანგს არ შეეძლო, შესაფერი ერუდიციის უქონლობის გამო, ტექსტის გაწმენდა იმ სახით, როგორც ამ გამოცემაშია, ამას საუკეთესოდ ამტკიცებს მისი გამოცემის ბოლოში დართული განმარტებანი, რომლებიც აშკარად ეწინააღმდეგება კომენტატორის მიერ პოემის სულისა და მიმართულების ცოდნას. ყველა შემორე თქმულიდანაც საკმაოდ ირკვევა ის, რომ ვახტანგის კომისიამ არჩია ერთ-ერთის უძველესი რესტავრატორის ნახელავი, რომელიც, გამომცემლის აზრით, თავისუფალი იყო იმ აშკარა ყალბებისაგან, რომლებიც გვხვდება ყველა მე-17-ე საუკუნის ხელნაწერებში. მაგრამ როგორ მოქცეულა რესტავრატორი?

ის, რასაკვირველია, დაკარგული ადგილების შესავსებლად მიმართავდა არა

საკუთარ ფანტაზიას, არამედ რომელსაშე სხვა ხელნაწერს და, იქ გადარჩენილი ადგილების მიხედვით, შეავსებდა მის მიერ მოპოვებული უძველესის ხელნაწერის ხარვეზებს. ძირითად ტექსტისთვის არჩეულ ხელნაწერს ეკლებოდა უფრო ხშირად თავი, ან ბოლო, და, როგორც ერთს, ისე მეორეს, რესტავრატორი ისესხებდა სხვა თუნდა უფრო დაზიანებული ხელნაწერისაგან, სადაც, შემთხვევით შეიძლება გადარჩენილი ყოფილიყო ის, რაც აკლდა მის მიერ არჩეულ ხელნაწერს.

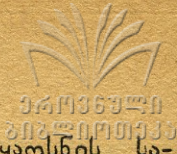
ამიტომ, ჩვენის აზრით, საგულგებნელია, რომ შესავალის ის ადგილები, რომლებიც ვახტანგის გამოცემაში შეცთომით იკითხება და საეჭვოა, როგორც სტილის, ისე ზოგიერთის უხამსი გამოთქმის მხრით, რესტავრატორმა ისესხა ისეთი დაზიანებული ხელნაწერთგან, სადაც ნახევრად იყო გადარჩენილი ეს ხანები.

რესტავრატორი, — რომელსაც ექნებოდა, თუნდა ისეთი ხელნაწერები, როგორიცაა 2829 და 461 №№-ები, რომლებიც თავი და ბოლო ეკლებოდათ, ან ძალზე დაზიანებული იქნებოდა, — შეავსებდა მათ ხარვეზებს სხვა უფრო დაზიანებული ხელნაწერის ნახევრად მაინც გადარჩენილი ადგილების მიხედვით.

იშვიათ შემთხვევაში, რასაკვირველია, რესტავრატორი მიმართავდა აგრეთვე ვისმე სანდო ბიბლიოფილს, რომელმაც ზეპირად იცოდა უკვე ხელნაწერებში მოსპობილი ხანები.

აი ამით აიხსნება ჩვენის აზრით, ის გარემოება, რომ ხანები, რომლებიც ვახტანგის გამოცემაში, როგორც ლექსის, ისე სტილის მხრით, სმენას ეწოთირება, არ მოიპოვება 2829 № ხელნაწერში. რომელიც ხშირად ერთად-ერთია, კარგად და სისწორით რომ იცავს ამა თუ იმ პო-

*) Е. Так., Опис. т. II, вып. III, стр. 581.

ემის წაკითხვას. ამასთან საყურადღებოა ისიც, რომ 599 და 757 №№-ები, ხელნაწერებში, რომლებიც, ვარიანტების მხრით, ბევრში ემხრობიან ვახტანგის გამოცემას, კიდევ უფრო ხშირად ადასტურებენ 2829 №-ი ხელნაწერის ვარიანტებს, რაც აგრეთვე მოწმობს ამ უკანასკნელის მეტ ნამდვილობას.

ამიტომაც ვახტანგის გამოცემას უნდა ვუტყუროდეთ ისე როგორც პირველის რესტავრატორის ნამუშევარს, რომელშიაც აღდგენილია ბევრი ძველის ძველსა და საუკეთესო დედანში დაკარგული, ან ძალზე დაზიანებული ადგილი. ამ თვალთუხავე შევხედავთ ვახტანგის რედაქციას, მაშინ მის შემადგენლობაც უნდა მიღებული იქნას, როგორც სხვაზე უფრო სარწმუნო, სადაც გადაურჩენიათ სამუდამო დაღუპვას ზოგიერთი ხანები, რომლებიც იმ დროის ხელნაწერების უმეტესობაში უკვე მოსპობილი უნდა ყოფილიყო.

ამისდამიხედვით, ჩვენ გადავწყვიტეთ ჩვენს ოცდა მესამე გამოცემაში დავიკვათ სავსებით ვახტანგის გამოცემის შემადგენლობა, და მისი ნუმერაციის მიხედვით დაფურთოთ მას ვარიანტები იმ სახით, როგორც ჩვენ ეს გვქონდა ჩვენს წიგნაკში "შესწორებანი და შენიშვნანი" და თანაც უფრო შევსებულად. ამნაირად ჩვენს 23-ე გამოცემას, რომლითაც დაცულია ვახტანგის გამოცემა სრულის მისი შემადგენლობით, დართული ექნება თითქმის ყველა არსებული ხელნაწერის ვარიანტები. ამით, რასაკვირველია, ჩვენ როდი ვსპობთ იმგვარი მუშაობის მნიშვნელობას, როგორც ჩვენ უკვე დაწყებული გვაქვს, და როგორცაა ვეფხისტყაოსნის კრიტიკულის ტექსტის სერიზულად სტამბვა. ამგვარი მუშაობა ჩვენ აუცილებელ საჭიროებად მიგვაჩნია,

რომ მივიღოთ ვეფხის ტყაოსნის საბოლოო კრიტიკული ტექსტი. კიდევ რომ მოგვიხდეს ამა თუ იმ ხანის ხელახლად შეტანა ძირითადს ტექსტში ამით არაფერი დაშავდება *).

მაგ., ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია ახლახან მოგონებული ფაქტის მიხედვით, დავაბრუნოთ ძირითადს ტექსტში მე-40-ე გვერდზე მოთავსებული მე-18-ე ხანა: „აჩინა კაცნი სადაცა“ და სხვა, რადგან სტილისა და ლექსის მხრით იგი გვაგონებს რუსთველისავე ხანას, იხ. და შეად. 1142 ხანას და ამასთან იგი ავსებს მის წინა ხანაში გამოთქმულ აზრს.

დღეს, როდესაც სპეციალისტთა გატაცებამ უკიდურესობამდის მიიღწია და მათმა უღმობელმა კრიტიკამ ლამის მოსპოს პოემის შესავალის ის ნაწილი, სადაც თამარის პიროვნებაზეა ლაპარაკი, განსაკუთრებით საჭიროა ვახტანგის გამოცემის შემადგენლობის დამცველი საბუთების გამოწახვა, და აქ საუკეთესო საშუალებაა თვით რუსთველის ლექსის დამახასიათებელ თვისებათა შესწავლა, რაც შეძლებას მოგვეცემს დავადასტუროთ ამა თუ იმ ხანის სინამდვილე. ავიღოთ თუნდა შესავალის მე-3-ე ხანა, რომელიც ჩვენ ზემოთ გავიხილეთ. როგორც ვთქვით, ამ ხანის მე-4-ე ტაეპი ასე იკითხება:

მისთა მკვრეტელთა ყანდისა მირთმა
კამს მართ მიშერისა,
სადაც მი არის განმეორება მიმაროულე-

*) ზოგიერთებს ჰგონიათ, რომ ამით რაიმე ვნება მიეცემა რუსთველის ქმნილებას, თუ რომელიმე რედაქტორმა გაბედა და შესწავლა პოემის ხანათა შემადგენლობის რიცხვი, ე. ი. თუ შეამცირა, ან გააღიდა. იხ. სს. გ. იმნაიშვილის ფელეტონი, სს. მე-16 №-ი.

საქართველოს
ხელნაწილების
სამეცნიერო ცენტრი

ბის მაჩვენებელი პრეფიქსისა, რომელიც მიერთვის სიტყვას მირთმა, ეს პრეფიქსი აქ წინაუძღვის ნასესხებ იშვიათ სიტყვას შერ-ს რომელიც ნიშნავს საგანგებოს, საუკეთესოს, მაშასადამე, ტაების აზრი ამგვარია: მისთა მქვრეტელთა?.. მათ კამს (უნდა, ეკუთნის, შეეფერება) მირთმა ამ მართლა და საგანგებო ყანდისა (მეტ. მზეთუნახავის ბაგეები).

სწორედ ამგვარივე რუსთველური არის მე-11-ე ხანის მეორე ტაეპი:

ავთანდილს მიხუდა სიამე ვსება სკირს მი სოქალისა,

სადაც აგრეთვე განმეორებულია პრეფიქსი მი, რომელიც შვდის ფორმაში მიხუდა, ანალოგია მით უფრო აშკარაა, რომ აქაც იგი ისე როგორც პირველ შემთხვევაში წინაუძღვის იშვიათ სიტყვას სოქალს, რომელიც ნიშნავს სიყვითლის სენს, სიყვითლეს, იხ. ჩემი ვფფხ. ტყაოსნის ლექსიკონში ნასესხები სიტყვები. რუსთველის ლექსის ეს თვისება, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან იგი არის რუსთველის ენის გასაგებად ერთგვარი გასაღები, ჩვენ აღმოვაჩინეთ ჯერ კიდევ ლიმნაზიაში ჩვენი მოწაფეობის დროს, იხ. ჩვენი 22-ე გამოცემის 232 გვერდზე ტექსტის შესახები შენიშვნები. ამ მე-3 ხანის რუსთველისთვის მიკუთვნება კიდევ უფრო ცხადი ხდება, თუ მას შესავალისა და პოემის სხვა ანალოგიურ ადგილებს შეუდარებთ:

მსგავსავე პრეფიქსებისა და მათივე სახის წინა მარცვლის განმეორებას ვხვდებით ამავე მესამე ხანის წინა ტაეპშიაც:

ვ, ვ.—მას, არა ვი... შევკადრო შესხმა ხი... ისა შერისა.

შეადარე ამათ აგრეთვე პოემის მე-1088-ე ხანის მე-3-ე ტაეპი:

„ღიაცსა წყენა შეატყო ყამამან შე- სვლითა შევითა..“

ან მე-1039-ე ხანის, მე-2-ე ტაეპი: დააგდე ჩემი მი-დამო სრულიად მი-კრიფე მირითა..

სწორედ ამგვარივე მაგალითი გვაქვს წინასიტყვაობის მე-19 ე ხანის მე-4-ე ტაეპში:

მისი სახელი შეფარვით ქვემორც მი-თქვამს, მი-ქია..

ამნაირად, ცხადია, ეს ზემორე მოტანილი მე-8-ე ხანა, სადაც დატულია წმიდა რუსთველისებური, — მხოლოდ და მხოლოდ რუსთველისებური, — თვისება პრეფიქსთა და ფორმით და გარეგნობით სრულიად მათივე სახის მარცვალთა ერთსა და იმავე ტაეპში განმეორება, რუსთველის კალამს უნდა ეკუთნოდეს.

ეს მაგალითი მჭევრმეტყველურად მოწმობს, რომ ჯერ კიდევ ბევრ პარადოქსალურ დასკვნას ექნება ადგილი მეცნიერულ ასპარეზზე მუშაობათა სფეროში, რადგან დღევანდელ სპეციალისტთა წარმოდგენა რუსთველის ქმნილებაზე არ გასცილებია ვახტანგის გამოცემის ცოდნის ფარგალს. ამიტომ ჯერ კიდევ დიდხანს დასჭირდება იმათ, ვინც ვახტანგის გამოცემის იქით ვერაფერს ხედავს, სრიალა ბილიკებითა და მოლიპული გზებით სიარული, — მანამდი, სანამ ჩვენთან ერთად არ გაიცნობენ ჩვენს საგანძურებში არსებულ საყურადღებო ხელნაწერებს.

ჩვენ მოგვეპოება ისეთი ხელნაწერები, როგორცაა 75,7 და 2829 №№-ები, რომლებიც თავიანთი ძირითადი ტექსტით აღასტურებენ ვახტანგის გამოცემის სტილს, — რომელიც, ვიმეორებთ, ვახტ. გამოცემის შესავლის იმ თავითვე წარყვნითგანვე, ხელუხლებელი დაუტოვეთ ბიათ, რის გამო ვახტანგის გამოცემის

სტილი ვაცილებით მალოა სდგას შემდეგში გამომუშავებული რედაქციების სტილზე, — მაგრამ ამავე დროს შესანიშნავად ასწორებენ და ნათელს ჰყენენ ბევრს დღემდის წარყვნილსა და გაუგებარ ადგილებს; და დასახელებულ ხელნაწერთა უპირატესობა ვახტანგის გამოცემის ტექსტის წინაშეც სწორედ იმაში გამოიხატება, რომ პოემაში ბევრი დღემდის სრულიად უცნობი ნასესხები და იშვიათი სიტყვა, რომლებიც, ვახტანგის გამოცემით სრულიად წარყვნილი, ან გაუგებარი იყო, როგორიცაა: „სოქალი“, „ღვალი“, (იხ. „შაჰ-ნამე“-ს ვერსიების ლექსიკონში: („ზავალი“, სარათანი (ან სარატანი) — კირჩხიბი, მუშაითი — არაბული-მუშაბიდი, რომელიც ნიშნავს „ჯამბაზ“-ს, „ფოკუსნიკ“-ს, თოკზე მოსიარულეს *), მზრა, გუპარი და სხვა, რომ-

ლებ-ც მოთავსებული გვექნება ჩვენს „ვეფხისტყაოსნ“-ის 23-ე გამოცემაში, წმინდად არის დაცული ამ ხელნაწერებში. ამას გარდა ამ ხელნაწერთა ვახტანგის გამოცემასთან შედარება აშკარად გვიჩვენებს მეცნიერის იმ ახლახან გამოქმული აზრის უსაფუძვლობას, რომლითაც ქართულ სამღვდლოებასა და ქრისტიანობას, თავიანთი შეხედულების მიხედვით, შეუცვლია პოემის ტექსტის ბევრი ადგილი, რასაც ჩვენ დავამტკიცებთ ჩვენი წერილის მეორე ნაწილში.

ი. აბულაძე

2 მარტი 1917 წ.

*) ამგვარი დამახინჯებული სახით სიტყვა გარეგანის მწიგნობრული საშვალებითაც შეიძლება შემოჭრილიყოს ჩვენს ენაში, უძველესი მწიგნობრობის გავითარების იმ თავითვე. ამგვარი შეტყუა მუშაბიდის მუშაითად აისხნება იმით, რომ ჩქარი წერის დროს სპარსულ არაბულ ხელნაწერებში გადაწერდები და ავტორებიც ხშირად არ იცნოდენ დიაკრიტულ ნიშნებს, რის გამოც ბ.ნ.ს იწად კითხულობდენ ის მთარგმნელები, რომელთათვისაც, არაბული ძნელი საკითხავი იყო. ხშირად, ტექსტის გაუგებრობის გამო, იწყებოდნ

ბევრი ორიგინალში სრულიად დვიდ გასაკები სიტყვები, იხ. შაჰ-ნამე, 25. ხშირად მთარგმნელი ან გადმომკეთებელი, თარგმნის სიძნელის გამო, თავის გემოზე ასხვაფერებდა ამა თუ იმ საინტერესო ადგილს: მაგ. „ბაბრბაბიან“-ს, ვეფხისტყაოსნის კაბას, რომელიც ირანელთა უძველესი თქმულებით, რუსტემის ხელით მოკლულის, საშინელი მხედის, ღომის მოსისხლე მტრის შინა შერხეს, ტყავს წარმოადგენდა, რომელში იტყვას არა მარტო რუსტემი, არამედ მისი შავა (ბაბუა) საამიც, რომელიც შავას ხანდერძებ საშინელს (იხ. „შაჰ-ნამე“-ს ვერსიები, 1974, 1 და 2-ე ტომი, 953 გვ.) „ბაბრბაბიან“-ის ნაცვლად ორიგინალში ვხვდებით სპარსულ „გაბრ“-ს, რომელიც ნიშნავს რკინის სამხელს, საჭურველს ამის დროს, იხ. Vullers, 270 გვ., 450a ლექსი.

ნ ა ტ ვ რ ა.

ნეტამც არ დაღამდებოდეს
ისევ დღე იდგეს მზიანი,
თუ მობრუნდება სიბნელე
დახვდეს მარცხი და ზიანი:
წინ წყალი—უკან მეწყერი,
თვალ ჩაუწვდენი გზიანი,
აღარ ეღირსოს ამოსვლა
არც ჩქარი, არცა გვიანი.

უფსკრულს ჩამხერხენ დედანი
კრულვას უთვლიდნენ წყეულსა,
ძირ-ფესვიანად მოსპობილს,
ერთის ძოქნევით ძღვეულსა,
ხელს აღარავინ აწვდიდეს
ძალ-ღონე გამოლევულსა,
ღვარძლის და ბორბუტების თესლს,
სისხლის სმისაგან სნეულსა.

ვინც მიშველება გაბედოს
საქე გაუტყდეს ნავზედა,
ელვამ დასთხაროს თვალგები,
ძარღვნი დააწყდეს მკლავზედა;
ცოცხალს ფლეთავდეს არწივი
ძვლებს ასაღებდეს სვაფზედა,
სისხლიან ნისკარტს იწმენდნენ
წასმა-წამოსმით ზვაფზედა...

ნეტავ არც დაბნელდებოდეს
ცა კაშკაშებდეს მზიანი,
ხარობდეს ჩემი წალკოტის
ვარემო ყვავილიანი.
მოვიდეს ტურფა ასული
შორს გამჭვრეტელი, ჭკვიანი,
სიცილით ეგებებოდნენ
სათნოს ვარდნი და იანი.

ხელში ეჭიროს ფანდური
გულ-ნათელ შემოსეულსა,
უმღერდეს გმირთა სხვანეს,
საფანეს შოთასეულსა.
აქებდეს მზისა სიგებსა
ყველასთვის უხვად ფრქვეულსა,
სხვათაც სამშობლოს სილაღეს,
სიკეთეს მოძმისეულსა.

თავგანწირულთა საქმენი
გულს სვეტად ჩამოსწეროდეს,
მათი გმირული სიკვდილი
ახლა სიცოცხლედ სჯეროდეს,
ჯალათის ციხის ნანგრევებს
ამაყად გადასცქეროდეს,
აკმევდეს წმინდა სიყვარულს
და საზეიმოდ მღეროდეს.

შიო მღვიმელი

ჩემი ქვეყანა.

მე არ ველტვი სხვა ქვეყანას,
არც ვის ძაღვს შექმნას იგი,
და შესცვალოს მტკიცე წესი
ბუნებისგან განარიგი.

ვითა ძალი იღუმალი—
შემომქმედი ქვეყნის—ღმერთი,
ვითა ღმერთი, თვით ქვეყანაც
არის ერთი, მხოლოდ ერთი!

მაგრამ სული თუ არ სცხრება
და გძიებს სხვა სამყოფელს,
ის ვერ იცნობს ამ ქვეყანას,
ეს ვერ იცნობს თვით ამ სოფელს.

და ძიების ცეცხლი მწვავე
დაუშრეტლად გულს რომ ღვივის,
ის მომავალ ნეტარების
ჯზის მანათობ ლამპრად მივის!..

მო, ვისაც ვსურთ სულით, გულით
შეება ჰპოვოთ და იხაროთ,

შვისწავლეთ თუ რა რიგად
ეს ქვეყანა მოიხმაროთ.

და მერწმუნეთ, იმ ქვეყანას,
დღეს ოცნებით თქვენ რომ სახავთ,
იმ ქვეყანას აქ იპოვით,
იმ სამოთხეს აქვე ნახავთ!..

მეც არ ველტვი სხვა ქვეყანას,
არც ვოცნებობ შექმნა იგი,
მხოლოდ-და მსურს ვსცნა წესები
ბუნებისგან განარიგი,

რომ მით ავხსნა-ცის და მიწის
საიდუმლო ამოცანა,
შევიგრძნო და შევისწავლო.
არსებული ეს ქვეყანა.

და გავიგო თუ ვით იგი
ვისარგებლო, მოვიხმარო,
რომ მეც ვპოვო სულის შეება,
ვიხარო და სხვაც ვახარო!..

ილ. გოგია

ჰეშმარიტს გზაზე

(შილქერ მისიჯიჯიკისა)

(გაგრძელება)

VIII

რედაქციის მდივანთან უსიამოვნო
ლაპარაკის შემდეგ ბინაზე რომ დავბრუნ-
დი, თავი საშინლად მტკიოდა. აქამდის
არ მიგრძენია მგზავრობისაგან დაღალვა,
რადგან აღელვებული ვიყავ, იმედებით
აღჭურვილი. ახლა კი სწრაფლ ისევ მოვ-
ლაჩრდი და იმ ნაირმა სულის მდგომე-
რობამ შემიბყრო, როგორც ტრიფო-
ნოვის ლხინში ვიგრძენ. მზად ვიყავ ავ-
ტირებულთაგან, დამეხუჭა თვალი საუკუ-
ნოდ, რომ აღარც დამენახა რამ, არც
გამეგონა. როდესაც შევეღმე იმ ბუნაგში,
სადაც დამე უნდა გამეთია, მომესმა
ხერხევა დაღუბულ ადამიანებისა: ეყარ-
ნენ გაწყობილ ფეცრებზე, ზოგი იატაკზე,
ზოგიც ფეცრების ქვეშ, მკვდრისებურ
ძილს მიცემულნი—დაკონკილ ტანისამო-
სით—სატახტო ქალაქის მაწანწალები.
ნახევრად ბნელოდა. არაყის სუნნი იდგა
თამბაქოს ბოლში არეული. გადავაბიჯე
ზოგიერთა მძინარეთ, იღბლით—ბინითა
და იქნება ხასიათითა და განვითარები-
თაც ჩემს თანამოძმეთ. და მოვთავსდი
ჩემს ადგილას—დასაძინებლად. ამოვიღე
ჯიბიდან ქალაქები, რომლებიც მუდამ
თანა მქონდა და, ვიწყე წარა. ძლივს
ვარჩედი ნაწიქს სიბნელებში. დიდ ხანსა
ვწერდი, რაც კი თავს გადამხედოდა.

ნერვები დამიწყნარდა, უკეთ რომა ვსთ-
ქვით, მომიღუნდა, თავის ტკივილმა გა-
მიარა, წარსულის მოგონებამ გამიტაცა
და ხელ-ახლავ მიხსნა უიმედო აღშფო-
თებისაგან.

ისევ ბნელოდა, როდესაც ჩემთა მოძ-
მეთ იწყეს შმუშენა, ზმოორება.

შევიწახე ქალაქები და გაშტერებუ-
ლივით ვუცქეროდი, გამოღვიძებულთ,
როგორ იწყეს წამოღგომა.

— ღირსო მამავ, წამებულლო! როგო-
რაა შენი საქმე!—დამეკითხა შეილი ვინ-
მე მდაბიო მოქალაქის ქალისა და ვა-
ლაც . . . თუმც თითონაც არ იცო-
და ვინ იყო იმის მამა. . . . ორ წე-
ლიწადს. გინაზიაში უსწავლია, ქების
ბარათიც მიუღია ბეჯითობისთვის და,
შემდეგ კი დარჩენილა ცისა და დედა-
მიწის შუა—უბნოთ, უშემწყო, უნათე-
სავო—და უსაქმოდ.

მე ამის მეტი ვერა მიუგე-რა: არ ვი-
ცი-მეთქი.

— სჩანს, საქმენი შენნი მურივით
თეთრიაო, მიპასუხა მთქნარებით.

— ყურებ ს ჩამოყრა გინებებით, ბა-
ტონო მწერალო?—დაცინვით და ღიმი-
ლით შემნიშნა ახლა მეორემ, —წყველმა
შვილმა ოდესღაც ყოფილ ვილაც მღი-
დარ ვაჭრისამ.

— ვასოჯან, ახლა კარგია აი, გადა-

კრა!—მიმართა ამხანაგს და მეც მიმიპატიჟა. არ ინებებთ თქვენც კომპანიის გაწევას?—დაუმატა ვაჭრის შერმა.

ამნაირ ადამიანებს ზოგჯერ გენიალური აზრი მოსდით ხოლმე: მე მართლაც ვაპირებდი დაღევას, რადგან ციებხანსავით თითქო მაჟრჟოლებდა.

— მეც დამალევენებთ, მოკეთენო? — წრიპინა, საცოდავი ხმით იკითხა ვილაც ძველმა მოხელემ, და გამოჰყო ჭაღარა—მელოტი თავი, — ფიცრულის ქვეშიდან.

— დახეთ ვირთავვას, როგორი ყურთა სმენა აქვს! გაიცინა ახალგაზდა მღაბიო მოქალაქემ, რომელსაც ყველანი „გიმნაზიელს“ უწოდებდნენ.

— გაგჰყლეთავთ!—მრისხანე კომერსანტის კილოთი შესძახა, ოდესმე ყოფილ ვაჭარმა და გამოძვრა თავის ბუნადიდან, ფეხები ძირს ჩამოჰკიდა ზედ ვირთავვას თავთან.

ჭაღარა — მელოტი თავი ისევ შეიმალა: — მასხრებო, მასხრებო! ერთი ჭიქა არაყი მეყოფოდა! — გამოიძახოდა საფარის ქვეშიდან.

ავაზაკთა სამყოფში გაისმა ხარხარი.

— დათვის გასკინებ? — დაეკითხა ვაჭარი.

— შეიძლება. რატომაც არა! — გამოჰყო ისევ თავი ყოფილმა მოხელემ, ვირთავვათ წოდებულმა.

— ვირთავვამ დათვი უნდა წარმოადგინოს! აბა, ჰა! შესძახეს აქეთ-იქიდან.

— სულ მასხრობთ, სულ! — წრიპინებდა ვირთავვა.

ყველანი ვავემართეთ ქვემო სართულში. იქ კიდევ შეკრებილიყვნენ სხვა და სხვა ჯურის ადამიანები.

სვამდნენ, სჭამდნენ, ჩურჩულებდნენ. იატაკი, მაგიდები სასმელებით იყო მოსვლებული და თევზეულით გაზეთიანებული. სპირტისა და თამბაქოს სუნი თავს

ბრუს მოჰგვრიდა სუსტი აგებულების კაცს. ყველა აქ უღვინოთ იყო მთვრალი. ამ — დარაბებ ჩამოფარებულ სარდაფს გარეშე თითქო არც არსებობდა სხვა ქვეყანა — ისე მივიწყებული იყო ყოველივე. ოხშივარსა და თამბაქოს ბოლში ადამიანები საფლავიდან წაშომდგარ მოჩვენებათ მოაგაფდნენ. იმათი ძონძები რალაც ფანტასტიურ მორთულობათ მოსჩანდნენ. პირი სახე ყველას ნაცრის ფერი და მომწვანო უჩნდა.

ვირთავვა გამოხატავდა დათვს. ვაჭარი არდგენდა მოქეიფე მღვდლის შვილს, „გიმნაზიელი“ ფრანგულათ ფრაზებს ისროდა. მე ვსვამდი.

— ჩვენც ნუ დაგვივიწყებ, ძმაო, კომედია როცა დასწერო. სამოთხიდან ტაშს დაგიკრავთ. — შეუბნებოდნენ აქეთ-იქიდან.

— ერთი ჭიქა, ერთი ჭიქა არაყი! — იხვეწებოდა ვირთავვა.

მე შევპირდი მეგობრებს, შემესრულებია იმათი სურვილი.

IX

რა მომეღის? ნუ თუ უნდა დავიღუპო? — ვეკითხებოდი ჩემს თავს, მეორედ ღღეს რომ გავიღვიძე და ამღვრეული თვალი მოვავლე ჩემს გარშემო მწოლარე კომპანიას — იღბლათ ჩემს თანამომეთ. თავი მტკიოდა. მადა არა მქონდა. ჩაველ სარდაფში, დავლიე, კიტრი შევქამე, — მოვჯობინდი.

„დაქნალ გზას დავადიქ!“ — გავფიქრე ნანვით და სასოწარკვეთილი მოვთავსდი ტუტყიან მაგიდისთან, რომელზედაც გაშლილი იდო ორი კვირის — ძველი, გაზეთიანებული გაზეთი, ოთხივ კუთხივ ყურებ მოხეული პაპიროზის გასაკეთებლად. ვიწყე თვალიერება. წავიკითხე ნა-

ქეშმარიტს გზაზე

პოლენონის მეჯლისზე, დაქვრივებულ დედოფალ ვიქტორიას მუდმივს მწუხარებაზე; დეპეშა ვილაჯ გერმანელ პრინცესის მეშვიდე ქალის შეძენაზე... გადაველ— რიაზანში მომხდარ ქურდობის ამბავზე, მოსკოვის უნივერსიტეტის დავაზე, სირაკუზაში წინა— ისტორიულ მართვის ფორმებზე, გადგიკითხვ ჰოლემიკაც შესახებ განცხადებისათვის სამი მანეთის გადუხდელობაზე, და შევჩერდი განცვიფრებულნი. დიდრონი ასოებით ეწერა განცხადება იმ ჟურნალის შემდეგი ნომრის ვამოსვლაზე, სადაც მიტანილი მქონდა ჩემი რომანის პირველი ნაწილი და, როგორც აქვე აღნიშნული იყო, პირველ სტატიას ამ ჟურნალში ჰქონდა სათაური: „აკენი“— (ამბავი) ა. ფემისტოკლოვისა. ვკითხულობდი და ჩემს თვალებს არ უჯეროდი, მეგონა გალუცინაცია შემართებოდა.

ჩემი აკენი— და ფემისტოკლოვიც ხომ მე ვარ. ე. ი. მე კი არა ჩემი ფსევდონომი! წამოვბეტი საჩქაროდ, წამოვავლე ქუდს ხელი და გავექანე რედაქციისაკენ.

ნატ. გიგაური-გაბაევისა.
(შემდეგი იქნება)

უინაური მიმოხილვა.

(მომენტის გამო).

მოვესწართ ისეთ დროს, რომელსაც ჩუმის ნატვრით ყოველთვის მოველოდით, როცა საშუალება გვეძლევა ცხოვრების მოწყობაში მონაწილეობა მივიღოთ და ამ რიგად თვითვე რამდენიმედ შევიქმნეთ ჩვენივე ბედის გამომკედი, როცა უნდა დავამტკიცოთ, რომ ღირსნი ვართ მოპოვებული თავისუფლებისა და მომწიფებულნი ვართ მისთვის. რა საჭიროა დღევანდელი მომენტის სიდიადის შესახებ ლაპარაკი? ვინ გამოხატავს თავისუფლების სრულ მნიშვნელობას? ამიტომ არ გამოვუდგები ზედმეტ სიტყვების ხარჯვას და გადავალ პირდაპირ აზრზე, რომელიც მაინტერესებს.

კერპები და გესურს მისი ფერთლი განადგურების გრიგალს გავატანოთ. მიტომ დავანგრით ძველი, რომ ავაშენოთ ახალი, უკეთესი, უფრო ვრცელი, ნათელფანჯრებიანი დარბაზი თავისუფლებისა, რომელშიდაც ყველანი შევალთ განურჩევლად ეროვნებისა, სარწმუნოებისა და მდგომარეობისა, სადაც არავის არ შეგვივლება, სადაც სამათხოვროდ აღარავის გვექნება ხელები გაწვდილი, სადაც ყველას გვექნება საშუალება მუშაობისა და შრომის ნაყოფის ტკბილად და გემრიელად მოხმარებისა.

მიტომ ვაქციეთ ზურგი ძველ ადათწესებს და ჩამოვბერტყეთ ფეხქვეშ მის მტვერი, რომ ჩვენ არ გვწამს ოქროს

ვინ არ დამეთანხმება, რომ თუმცა დღევანდელი თავისუფლების მოპოვება თვალის მომპურელად ვიდრესასწაულებო, მაგრამ ჯერ არ შექმნილა ისეთი წესები, რომელსაც საგრძნობი ბედნიერება მოე-

ტანოს ხალხისთვის. ჯერ სავსებით კიდევ ძირიან ბუდიანათ არ დანგრეულა ძველი ქვეყანა და კვლავ უთანასწორობა ადამიანთა შორის, კვლავ კაცის კვლა, კვლავ მონობა სხვა და სხვა ნაირი, რომელთაც მომავლის საზოგადოებაში აღარ უნდა ჰქონდესთ ადგილი. და ამიტომ კი საჭიროა ენერგიული მუშაობა ძველის დანგრევასთან ერთად ახლის შექმნისა და ახლის დაფუძნების ნიადაგზე. მაგრამ საქმეს წინ ყოველთვის აზრი მიუძღვის, სიტყვა საქმედ იქცევა. მამ სათავე ყოველივესი არის აზრი, მისი სამოსელი არის სიტყვა და გამოხატულება—გახორციელება—საქმე. არ შეიძლება ყველა ადამიანები ერთისა და იმავე აზრისა იყვნენ ყოველ საგანზე, ადამიანებს ახასიათებს აზრთა სხვა და სხვაობა და ყოველი საქმის გაკეთების დროს ეს აზრთა სხვა და სხვაობა თავს იჩენს და დასტრიალებს გასარკვევ საგანს; იმართება ბჭობა, რჩევა, იხილება მრავალ გზით საკითხი და ხდება შეთანხმება, რომელიც აკმაყოფილებს მოდავე მხარეებს. ყოველი გულწრფელი მოწინააღმდეგის აზრიც ისეთივე პატივისცემია, როგორც საკუთარი აზრი, სამართლიანობა, ადამიანობა, პატიოსნობა და საქმის გაკეთების სურვილი მოითხოვს, რომ მოსმენილი იქნეს სხვა და სხვა აზრები საჭირ-ბოროტო საკითხზე, მონახულ იქნეს ჭეშმარიტება და გამოტანილ იქნეს ესა თუ ის გადაწყვეტილება. მხოლოდ მაშინ შეიძლება გაკეთდეს საქმე ყველა დაინტერესებულ პირთა დამაკმაყოფილებლად და ყველაათვის სასურველად. ესევე ითქმის ცხოვრების წესების შექმნაზედაც.

ყველა ცოტად თუ ბევრად განათლებულ ხალხებში არსებობენ ს და სხვა პარტიები, რომლებიც თავთა თავად

საზრისით უცქერიან ცხოვრების ამა თუ იმ საკითხს და სკდლიობენ ისე მოაწყონ საზოგადოთ მოქალაქეთა ცხოვრება, როგორც იმათ საუკეთესოდ აქვთ წარმოდგენილი. ამ მიზნით ირანშემებთან, იკრებენ თანამოაზრეებს და აქტიური გამოსვლებით ერევიან ქვეყნის საქმეებში. სხვა და სხვა ჯგუფთა შორის აზრთა სხვა და სხვაობის ნიადაგზე იბადება განხეთქილება, რომელიც თუ ერთთავად სწამლავს საზოგადო ატმოსფერას, მეორე მხრით ხელს უწყობს ჭეშმარიტების გამორკვევას და ცხოვრების უკეთ მოწყობასაც.

ჩვენს ქვეყანაშიდაც ყველას მოეხსნება არსებობენ პოლიტიკური პარტიები, რომელნიც თავთავის გემოზე „აწენებენ სოფელს“ და აბედნიერებენ ხალხს. არის სამი ანგარიშ გასაწევი პარტია: სოციალ-დემოკრატიებისა, სოციალისტ-ფედერალისტებისა და ნაციონალ-დემოკრატიებისა. ამათ მიზნები და სურვილები, თუ კო იმათ პროგრამებს წავიკითხავთ, თითქმის ერთი და იგივე აქვსთ. ეს არის ხალხის სამსახური. იმაში ვერაფერ დამაჯერებს, რაც უნდა მარწმუნოს, რომ რომელიმე ამ პარტიათავანს ხალხისთვის ცუდ უნდოდდეს. მაგრამ ზოგი ფართოდ უყურებს საქმეს, ზოგის შეხედულება კი ვწო და შემოფარგლულია, ყოველ შემთხვევაში საერთო საქმისთვის უკეთესი ქნებოდა, რომ გულ-დასმით, დინჯთ, მოსმენილიყო ერთმანეთის საწინააღმდეგო აზრები და საკითხის გამორკვევის შემდეგ პრაქტიკულ ნიადაგზე შეთანხმებულიყვნენ ყველა ხალხისთვის გულშემატკვარი პარტიები. ერთი თავი კარგია, ორი კიდევ უკეთესი“ ამბობს რუსული ანდაზა. რაც უნდა გენიოსი და გაჭიანჭი მხედველობის პატრონი იყოს დამიანი,

ის როცა რომელსამე საგანს უყურებს განსაზღვრული თვალსაზრისით, ის მხოლოდ ერთ მხარეს ხედავს საგნისას, ისე როგორც ჩვენ, როცა მთას მიეჩერებივართ, ამავე დროს ვერ ვხედავთ თუ რა ხდება ამ მთის მეორე მხარეზე. სწორედ ამიტომ საჭიროა მოვუსმინოთ და მხედველობაში მივიღოთ იმ ამხანაგების აზრებიც, რომლებიც მეორე გვერდიდან უყურებდნენ ამავე მთას. როგორც ძველი მთავრობა იყო საქულველი და შესაჩვენებელი, იმიტომ, რომ თვითმპყრობელობა იყო მისი საფუძველი და სიმაგრე, საკუთრად სწყვეტდა საქვეყნო საქმეებს ხალხის დაუკითხავად; ისე ყოველივე ჯგუფი, თუ ახალი მთავრობა, თუ ამავე ნიადაგზე შესდგა, დაპყრობავს თავის ნამდვილ გზას და შეიქნება სხვისთვის აზრის ჩამკვლელ მტარვალად და ბარბაროსად, ვისაც უნდა ხალხის სიკეთე, იმან უნდა შეიწყნაროს ყოველივე აზრი და მიმართულება და შესაფერი პატივისცემით ეპყრობოდეს, როგორც პიროვნებას, ისე ჯგუფის წმიდათა წმიდას, რადგანაც ჩვენ განკერძობულ კუნძულზე არ ვდგევართ და მოწინააღმდეგე ჯგუფებ შორის გვიხდება ტრიალი. ჩვენ რომელ პარტიასაც უნდა ვეკუთვნოდეთ, ბედნიერება გვსურს არა მარტო ჩვენი პარტიისთვის, არამედ მთელი ერისათვის. ამიტომ ყველას უნდა მივსცეთ საშუალება მონაწილეობა მიიღოს საერთო მომავლის შექმნაში: თუ აზრი ჩვენი მოწინააღმდეგისა უსაფუფელოა, იმის სიღუბქირეს ადვილად დავამტკიცებთ; თუ აზრი მართალია, იმას კიდევ რომ წინააღმდეგეთ, პირში ლაგამი ამოვსდით, ციხეში ჩავამწყვდილოთ და ხიშტებზე ავაგოთ, მაინც ვერ მოვკლავთ, რადგან მართალი აზრი უკვდავია.

ამ მოსაზრებით რომ მივადგეთ ჩვენს დღევანდელ ცხოვრებას, ერთს სამწუხარო მოვლენას შევნიშნავთ: თავისუფლების ხანაში, როცა სიტყვის და რწმენის თავისუფლება რევოლუციონურმა ხალხმა მოიპოვა, როცა ყოველგვარი ხალხისთვის სასარგებლო აზრების ქადაგება კანონის ძალით ნება დართულია, როცა ყველა რევოლუციონური პარტია ლეგალურად არის გამოცხადებული—ჩვენს ქვეყანაში, ჩვენს ხალხში, რომელიც კულტურულ ქვეყნად და ერად ითვლება, აქაიქ ხდება ისეთი ამბები, რომელიც სულ წინააღმდეგს ამტკიცებს და შავ ფიქრებს გვიშლის.

მე მოგახსენებთ იმ სამარცხვინო დარბევაზე სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის ბინებისა და წმიდათა წმიდის რევოლუციონურ დროშის შეგინებისა, რომელიც ამ უკანასკნელ ხანებში მოხდა მრავალ ადგილებში, სახელდობრ ქუთაისში, სამტრედიაში, ხარაგაულში და სხვაგან, იმ დევნაზე, რომელსაც განიცდიან ხსენებული პარტიის წევრები მრავალ ადგილებში მხოლოდ იმიტომ, რომ იმათ ერთგვარი განსაკუთრებული გეგმა გამოაქვსთ საქართველოს მშრომელი ხალხის გასაბედნიერებლად. შეიძლება არ დავეთანხმოთ სოციალისტ ფედერალისტებს, მაგრამ აკრძალვა იმათი ქადაგებისა, დახევა იმათი დროშებისა, ტყევა იმათი მოლაპარაკებებისა, იმის თქმა, რომ იმათი სასურველი ავტონომია, ბატონყმობას ნიშნავსო, როცა ის ნიშნავს ნამდვილად ხალხის თავისუფლებას, ფედერაცია რუსეთიდან გამოყოფა არისო, და სხვა ერების დევნაო, როცა ის ნამდვილათ სწორედ რუსეთთან დარჩენას ნიშნავს და ყველა ერებთან ამხანაგურ კავშირს—ყოველივე ეს ვიმეორებ სრულიად

სამარცხენოა, სრულიად დასაგმობია ისეთ რევოლიუციონურ ხანაში, როგორსაც დღეს განვიცდით და ისეთ რევოლიუციონურ ერში, როგორიც ქართველები ვართ. ყოველი შეგნებული ადამიანი და პოლიტიკური პარტია სოციალისტ-ფედერალისტებთან ერთად უნდა წინააღმდეგენ ასეთ ბნელ საქმეებს, ასეთ შავრაზმულ „ზაგრომებს“, რომლებიც ძირს უთხრიან რევოლიუციის დიდებულ საქმეს. ასეთ პროვოკატორების და ხულიგნების ალაგმვით და ხალხში ნათელი და პატიოსანი აზროვნების შეტანით უნდა გავფანტოთ ის ბურუსი, რომელიც ჩვენდა სამარცხენოდ დღეს თავს დაგვდგამია და ყველას განურჩევლად პარტიებისა დაღუპვას გვიქადის. ნუ გვინდა ჩვენს წმიდა სოციალისტურსა და რევოლიუციონურ - დემოკრატიულ დროშას ახლოს უდგებოდენ და სვრიდენ თავისი ტალახიანი მოქმედებით ის პირები, რომლებიც ვითომ ჩვენი მომხრეობის ერთგულებით, შავრაზმული საშუალებებით ებრძვიან მოწინააღმდეგე პარტიის აზრებს და ამით ჩვენვე სახელს გვიტყვენ! თუ ჩვენი აზრი მართალია, იმას სოციალისტ-ფედერალისტების მსოფლ-მხედველობა ვერას დააკლებს, და თუ ჩვენ ვცდებით, მაშინ როგორც პატიოსანმა მებრძოლებმა, ქედი უნდა მოვიხაროთ მოწინააღმდეგეების წინაშე, რადგანაც ჩვენ გვა მოძრავენ არა პირადი და პარტიული თავმოყვარეობა, არამედ მშრომელი ხალხის ინტერესი და სამსახური. ბრბოზე დაყრდნობა არ არის საიმედო: ბრბო დღეს თუ შენ მოწინააღმდეგეს არბევს, ვინ მოგცემს იმის თავდებობას, რომ ხვალ შენვე არ დაგეყენებს შავ დღეს?

ამიტომ ყველა პატიოსანი ადამიანის და ხალხისთვის გულშემატკივარი პარ-

ტიის წმიდა მოვალეობაა ენერგიულად ებრძოლოს იმ ძალებს, რომლებიც ცდილობენ ამგვარი ძალადობით უპირატესობა მიანიჭონ რომელსამე პარტიას და ამით ძმათა შორის დვარძლს სთესვენ, ებრძოლონ იმ უხეშ ძალებს, რომლებიც გვიმწარებენ რევოლიუციისაგან მოძღვნილი ნაყოფის გემოს, რომლებიც გვართმევენ ადამიანისა და მოქალაქის უფლებებს და ამ რიგად ჩვენი წინმსვლელობის ეტლს უკანვე ეწვიან და ძველი რეჟიმის აღდგენას ხელს უწყობენ. ეს ყველას მოვალეობაა, ვიმეორებ და განსაკუთრებით კი სახალხო მასწავლებლისა, რომელიც ხალხში მუშაობს, რომელიც თავისი პატიოსანი სამსახურის მდგომარეობით, არ შეიძლება იყოს ძველი წესების მომხრე, რომელსაც უნდა „პატიოსნად უყვარდეს და პატიოსნად სძულდეს“. ვიმეორებ, სახალხო მასწავლებელმა უნდა გასცეს ამას შესაფერი პასუხი და ენერგიული მოქმედებით სოფლად და ქალაქად, ლექციებისა და სახალხო კითხვების მოწყობით და ყველგან ახსნა განმარტებით, ხალხში პროგრამების გავრცელებით შეიტანოს სინათლე ერში და იხსნას იგი სირცხვილისაგან. ხალხი მომზადებულად მაშინ ჩაითვლება, როცა მას შეგნებული აქვს ყველა პარტიის შეხედულობა და თავის თავად, თავის ქეჯა გონებით საკუთარი აზრი შეუდგენია და დამოუკიდებლად თავის თავად მსჯელობს და საქმიანობს.

სოფლად მასწავლებელს ბევრი შეუძლია, ის მართალია უპარტიო კაცი ვერ იქნება და არც უნდა იყოს, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში ის მაინც მოეთხოვება, რომ ხალხს აუხსნას, რომ სიტყვის აკრძალვა, კრების დაშლა, დროშის წართმევა და სხვა ასეთებთ დასაგმობი საქცი-

ელი არის. იმავე ხალხის კეთილდღეობისათვის აუცილებლად საჭიროა, იკოდეს ხალხმა, თუ ვინ როგორ აპირობს მის გაბედნიერებას. მაშინ ხალხი შეგნებულად გაჰყვება იმ პარტიას, სადაც უკეთეს აზრებს შეამჩნევს და ერთგულ დამცველებს დაინახავს. თუ ჩვენ ერის კეთილდღეობა გვინტერესებს, ამან არ უნდა შეგვაწუხოხოს, პირიქით, ხელი უნდა შეგუწყოთ ამ სასარგებლო აზრის განხორციელებას, თუნდაც ის მოწინააღმდეგისაგან იყოს გამოთქმული. ეს უწმიდესი მოვალეობაა მასწავლებლისა, რომელ პარტიასაც უნდა ეკუთვნოდეს იგი,

და მე დარწმუნებული ვარ, რომ ეს უკვე ასრულებს ამას, და ვინც ჯერჯერობით სხვა ნაირად ფიქრობდა, შემდეგში მაინც ისე მოექცევა, როგორც ჩვენ ვუჩივით და ვეზუდარებით.

შევიგნოთ მომენტის სირთულე, ამხანაგებო, თორემ დაღუპვა მოგველის, ვერ გვიშველის ამა თუ იმ პარტიის წევრობა, თუ რევოლიუცია დამარცხდა! და თუ ეს არ გვინდა, და რასაკვირველია არ გვინდა, ვებრძოლოთ მთელი ჩვენი არსებით ყალბ აზრებს, საეჭვო პირებს, ბნელს ძალებს და მათს ბნელს საქმეებს.

პავლე აბულაძე

სკოლის განახლების ხანა

რუსეთის ტერატორიაზე მცხოვრებ 140-ზე მეტ სხვადასხვა ეროვნებას კულტურის აღორძინებას და განვითარების საქმეს თავს აწვა მთელი თავისი სიმძიმით უხეში, ბნელი ძალა. ამ ძალის მასულდგმულებელი თვითმპყრობელობა თავისი აღმასრულებელი ორგანოს—ბიუროკრატის საშუალებით ყოველგვარ ზომას ხმარობდა გადაექცია სკოლა გამოძიობველ მანქანად. თავისი პოზიციის გამაგრებისათვის საჭირო იარაღად.

საერთო პოლიტიკასთან ერთად არა რუსთა სკოლების შესახებ განსაკუთრებული პოლიტიკა არსებობდა,—პოლიტიკა გარუსებისა, ამ პოლიტიკამ სრულიად დაუკარგა სახე არა რუსთა სკოლას, სრულიად გააქარწყლა და მოსპო ყოველგვარი ეროვნული სკოლაში. . . სკოლის ტყვეობიდან განსათავისუფლებლად 1905

წელს მებრძოლ პოლიტიკურ პარტიებთან ერთად ბრძოლის ველზე გამოვიდა სრულიად რუსეთის მასწავლებელთა კავშირი. კავშირმა სხვა მიზანთა შორის სამოქმედო გეგმაში შეიტანა: ყველა საგნის ყველა ტიპის სკოლაში სწავლების წარმოება სავსებამდე ენაზე. სკოლის გაერთიანების პრინციპის განხორციელება (საზოგადოთ სკოლის სრული თავისუფლება სრულ დემოკრატიულ საფუძვლებზე). 1905 წლის მოძრაობა რეაქციით დასრულდა და სკოლის განახლების საქმე შეჩერდა.

თვით ზომიერ წრეთა და ორგანიზაციათა მოთხოვნაც სკოლის მცირეოდენი რეორგანიზაციის შესახებ რჩებოდა ხმად მალადღებლისა უდაბნოსა შინა და დღემდე სკოლა ისევ ძველი პოლიტიკის გამომხატველი იყო და მის გავლენას განი-

ცდიდა. დღეს, როცა თვთმპყრობელობა აღარ არის, როცა დროებითა მთავრობამ გამოაცხადა თავისუფლება სიტყვისა, რწმენისა. კავშირისა, კრებისა, მოსპო პრივილეგიები, აღიარა ერთა თანასწორობის პრინციპი—დადგა სკოლის განახლების მეორე ხანა, ეს ხანა ოქროს ხანაა, მოპოებული ბრძოლით. ეხლა სკოლას ხელს არ უშლის უბეში ძალა ემსახუროს თავის ნამდვილს მიზანს, განახორციელოს თავისი დანიშნულებ; საჭიროა მხოლოდ ენერგიული მუშაობა, დაუღალავი, სისტემატიური შრომა, მიმართული სკოლის რეორგანიზაციისაკენ ნამდვილ დემოკრატიულ საფუძველზე აგებული. უმთავრესად კი ეს შრომა უნდა იკისროს მასწავლებელთა ორგანიზაციამ, რომლის ხმას ანგარიშს გაუწევს მომავალი დამფუძნებელი კრება: დამფუძნებელ კრებაზე რუსეთის მასწავლებლობა უნდა წარსდგეს სკოლის რეორგანიზაციის საერთო გეგმით. სკოლის ნაწილ-ნაწილად: ყველა ტიპისა და საფეხურის სკოლაში საგნების სამშობლგ ენაზე წარმოება, საყოველთაო, უფასო და სავალდებულო დაწყებითი სწავლის შემოღება, ყველა ტიპის სკოლის შეთანხმება ისე, რომ უმაღლეს ტიპის საზოგადო განათლების სკოლა შეადგენდეს დაბალი ტიპის სკოლის პარდაპირ გავრცელებას, განათლების უფასოდ შემოღება სკოლის ყველა საფეხურზე, საღვთო სჯულის სწავლების გამოორცხვა საზოგადო სკოლების კურსიდან და საღვთო სჯულის სწავლების კერძო საქმედ აღიარება, ყველა ტიპისა და საფეხურის სკოლაში ქალვაჟთა ერთად სწავლება, სკოლისა და სკოლას გარეშე განათლების სფეროში კერძო ინიციატივის ფართო თავისუფლების აღიარება, განცხადებითი წესით

ყოველგვარი ტიპის სკოლის განხორციელება, სწავლა-განათლების საქმის ადგილობრივ თვითმართველობათა და კრავსულ ორგანიზაციათა გამგებლობაში გადაცემა და სხვა... აი უმთავრესი მუხლები საერთო გეგმისა! კერძოდ ჩვენ, ქართველ მასწავლებლებს გვმართებს ეხლავე შევუდგეთ ეროვნული სკოლისათვის საჭირო მასალის მზადებას: სახელმძღვანელო წიგნების შედგენას სკოლის ყველა საფეხურისათვის. ამ აკადემიური შრომისათვის საჭიროა მასწავლებელთა სპეციალური კომისიების არჩევა თითოეული სასწავლო საგნის მიხედვით, ხოლო კომისიების არჩევა უნდა მოახდინოს მასწავლებელთა კავშირმა.

I.

მასწავლებლის მომზადება.

სკოლის ნაციონალიზაციის პრინციპის განხორციელება თავისთავად გულისხმობს მასწავლებლის მომზადებას. სკოლას მხოლოდ მაშინ შეუძლია ჯეროვანი ნაყოფი გამოიღოს, როცა მასწავლებელი კარგად არის მომზადებული. დისტერვეგის აზრით, სახალხო სკოლის მასწავლებელი უნდა იყვეს დროს „ენციკლოპედისტი“, ე. ი. იგი ვალდებულია პასუხი გასცეს ყველა ძამდინარე ცხოვრების მიერ წამოყენებულ საკითხებს. ჩვენი სახალხო მასწავლებელი, საუბედუროთ, შეიძლება ვაბედულაა ითქვას, სრულიად მოუმზადებულია: იგი არამც თუ დროს ენციკლოპედისტობას ვერ გასწევს, რიგიანად ოფიციალი სკოლის კურსის გავლასაც ვერ ახერხებს. ამის მიზეზი ყველასათვის ცხადია. რუსეთის სკოლისათვის მთავრობა ცუდილობდა მოემზადებინა არა ნამ-

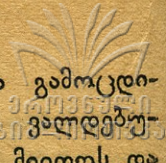
დეილი ხალხ-ს ჭირ-ვარამის განხიარებელი, მებრძოლი, აქტიურად მომქმედი მასწავლებელი, არამედ თავის ნება-სურვილების და გეგმის გამტარებელი მახეჯე, უბრალო ტენიკი, სხვისი ტვირთის მატარებელი.

არნოლდის სიტყვით, სწავლა-აღზრდის საქმე დინამიური პროცესია და არა მექანიკური, ამისათვის იგი თხოულობს ყოველმხრივ მომზადებულს და აქტიურ ძალას. მარტო ანბანის სწავლება სრულიად არაა საკმარისი ისეთი რთული და სერიოზული საქმისათვის, როგორც არის მოზარდი თაობის აღზრდა-განვითარების საქმე. განახლებული რუსეთის სკოლისათვის უნდა მომზადდეს აქტიური, ცოდნით აღჭურვილი მასწავლებელი. ამას კი დრო უნდა. დრო უნდა თვით რუსის სკოლისათვის, მით უმეტეს დრო უნდა— არა რუსთა სკოლისათვის... არა რუსთა სკოლის მასწავლებელმა ჯერ თავის სამშობლო ენა უნდა შეისწავლოს, შემდეგ ამ ენაზე სწავლების ტენიკაში უნდა გაეარჯიშდეს. ქართველ მასწავლებელთაგან შეიძლება 5 პროც. მოახერხოს სამშობლო ენაზე დღემდე სკოლაში სავალდებულოდ შემოღებულ საგნების სწავლება და ისიც სკოლის პირველ საფეხურზე— პირველ დაწყებით სკოლაში. 95 პროც. კი სჭრდება მომზადება, რასაკვირველია მეტ ნაკლებობით. არიან ქართველი მასწავლებლები, რომელთაც ქართულად არც ერთი საგანი არ უსწავლებიათ. ასეთი მასწავლებელი ბევრია საშუალო სასწავლებლებში, დაბალი ტიპის სკოლებში კი მასწავლებლები პირველ ორ წელიწადს საგნებს სამშობლო ენაზე ასწავლიდნენ, მაგრამ ეს ხდებოდა მხოლოდ ქალაქის პირველ დაწყებით და სამ ნისტრო სკოლებში და ისიც

ქართლ-კახეთში, იმერეთში, გურიაში და რაჭაში. სამეგრელოში კი ქართული ენა სკოლიდან სრულიად განდევნილი იყო და ამიტომ მასწავლებლებად ნიშნავდნენ განზრახ ისეთს პირებს, რომელთაც ქართული ან სრულიად არ იცოდნენ, ანა და ძლიერ ნაკლებად იცოდნენ. მასწავლებელთა ასეთი შემადგენლობა, რა თქმა უნდა, ეროვნული სკოლისთვის გამოუსადეგარია, ვიდრე იგი ამისათვის არ მომზადდება. მოსამზადებლად კი საჭიროა საოსტატო სემინარიები, კურსების, ლექციების მოწყობა, სანიმუშო სკოლის გახსნა და სხვა. ექვი არ უნდა, თვით საოსტატო სემინარიებისათვის, კურსებისა და სპეციალური სკოლისათვის უფრო მეტად საჭიროა მომზადებული მასწავლებლები, რომელთა რიცხვი არა ნაკლები საგრძნობელია. ენკენისთვემდე კი ეროვნული სკოლისათვის ნიადაგი უნდა მომზადდეს: მხათ უნდა იქნეს პირველ დაწყებითი სკოლებისათვის მაინც სახელმძღვანელო წიგნები, სასწავლო გეგმა და მასწავლებლებიც იმდენად მომზადებულნი, რომ თანდათანობით თვით-განვითარების საშუალებით შეეძლოსთ ეროვნულ სკოლაში სწავლის წარმოება. დრო ძლიერ ცოტა დაგვრჩა. საქმეს ეხლავე უნდა შეუდგეთ. პრაკტიკულად ეს საქმე უნდა განხორციელდეს შემდეგის წესით:

1. უნდა დაინიშნოს დასავლეთ საქართველოში არსებულ მასწავლებელთა კავშირების გამეგობათა შეერთებული კრება.

კრებამ უნდა შეიმუშაოს დაწვრილებითი გეგმა ეროვნული სკოლის დროებით რეორგანიზაციისა. 2) შეადგინოს სია იმ მასწავლებელთა, რომელთაც საკმაო მომზადება და ცოდნა აქვსთ და შესძლებენ ეროვნულ სკოლაში ხელ-

მძღვანელობას; 3) შეადგინოს ბედაგოგიური კურსების პროგრამა; 4) დაჰყოს საქართველო რაიონებათ და დანიშნოს ადგილები, სადაც უნდა გაიმართოს კურსები; 5) შეადგინოს განსაკუთრებული გეგმა სამეგრელოს სკოლების მასწავლებელთა მოსამზადებლად, 6) გამოსცემოს წყაროები კურსების მოსაწყობად, საჭირო ხარჯების დასაფარავად და სხვა.

ყოველი ქართველი, რომელსაც კი

შეუძლია თავის ცოდნით და გამოცდილებით ამ საქმეს გამოადგეს, ვალდებულია აქტიური მონაწილეობა მიიღოს და თავისი წვლილი შეიტანოს ეროვნულ სკოლის აღორძინების დიად საქმეში.

ხსენებულმა კრებამ უნდა შეიმუშაოს აგრეთვე გეგმა მომავალი სკოლის ორგანიზაციისა. მაგრამ ამაზე შემდეგ მოვილაპარაკოთ.

გ. ობჩინი

პასუხი „გუთნის“ ავტორებს *)

სიმაართლე გითხრათ, ძნელია კამათი ისეთ პირებთან, რომელნიც არ ემორჩილებიან კულტურულ საზოგადოებაში მიღებულს სალიტერატურო ეთიკას და რომელთაც უტყუარ ქეშმარიტებათ მხოლოდ საკუთარი გულისთქმა მიაჩნიათ და ობიექტიური ლოლიკა არა აქვთ საზომად პიროვნების, თუ მთელი ორგანოს გობა-დამცირებასა და თავის ქებაში...

მათთვის მიზანი ყოველ საშუალებას ამართლებს და მოწინააღმდეგის გასაშავებლად არ მოერიდებიან არც სიყალბეს, არც ქორებს, არც ნათქვამის დამახინჯებას და დასაბუთებული ბრალდებიდან ცდილობენ გამოძვრენ სიტყვის ბანზე აგდებით, მოპირდაპირის ნათქვამიდან უკუღმართ დასკვნების გამოყვანით და სხვა ამგვარი ხრიკებით.

სამწუხაროდ, სწორედ ასეთი შთაბეჭდილება დასტოვა ჩემზე „გუთნის“ ავ-

ტორთა ჩემდამი პასუხმა, იხ- 1916 წლის გაზ.: „სამშობლო“-ს №№ 451, 452 და 453.

მე ჩემს წერილში (იხ. „განათლება“ № 5—6 1916 წ.) „გუთანს“ შევვებ მხოლოდ ეროვნული და რამდენიმეთ პედაგოგიურ-ფსიხოლოგიური თვალსაზრისით და ჩემი წერილის მთავარი დებულებანი დღესავით ნათლად იყო სათითაოდ განმარტებული.

რიგიანობა მოითხოვდა, რომ ბ. ბ. „გუთნის“ ავტორთ აკრე მუხლობრივ განცხილათ იგი და თუ რამ ყალბედ და შემცდარად მიაჩნდათ, საბუთებითა და სალი ლოლიკური დასკვნებით დაერღვიათ და წინააღმდეგი დაემტკიცებიათ. მაშინ მეც საშუალება მექნებოდა შესაფერი პასუხი გამეცა და კამათი უფრო ნაყოფიერი იქნებოდა.

მაგრამ მათ ამის უნარი ვერ გამოიჩინეს, თუ განზრახ აუხვიეს გვერდი ამას და მიმართეს სრულად არა საკადრის გზას; სიტყვა ბანზე ააგდეს, მთავარი სა-

*) ამ წერილის დაბეჭდვა დაგვიანდა. იბეჭდება შემოკლებით.

რედ.

კამათო საგანი: „გუთანი“ უჩინ-მაჩინის ფარდას ამოაფარეს და დაიწყეს ბრალიან უბრალო კენა, ლანძღვა, დამცირება და შეურაცხყოფა მკვდრისა და ცოცხლისა. და ბოლოს იქამდე მივიდა მათი უდიერი თავგასულობა, რომ სრულიად უმიზეზოთ, სამარცხვინო ბრალდებით შეურაცხპყვეს მშრომელი ერის კეთილდღეობისათვის თავდადებული მოღვაწე, ქართული პედაგოგიკის მამამთავარი—აკაბ გავგებაშვილი. აი რა სასიქადულო ნეკროლოგს უძღვნიან ჩვენს ძვირფასს, განსვენებულ მოამაგეს:

„მას აქეთ, რაც ი. გავგებაშვილის „ღელა ენა“—„ბუნების კარი“ დაიბეჭდა, ორმოცი წელიწადზე მეტია, ამ ხნის განმავლობაში გამოაჰყოფდა თუ არა თავს რომელიმე სხვა ავტორის სახელმძღვანელო, გავგებაშვილის შეახებით, ჩვენს ზრესაში საშინელი შეჩვენების განგაში ასტუდებოდა, (ხაზი ჩემია ი. ნ-ძე) მის მაგიერათ, რომ ასეთი მოვლენა სასიამოვნო ფაქტად მიმჩნეულიყო“... (მაშ ლევეტსკისა და აშორტიას გამოცემებს ტაშით უნდა შევგებებოდით).

როგორც ამ სიტყვებიდან სჩანს, პატრივცემული იაკობი ყოფილა უუსაშინელებსი ინკვიზიტორი, მებრძოლი ქართული ეროვნული სწავლა-განათლების წინააღმდეგ.

ადამიანი, რომელმაც ეროვნულ განათლების აღორძინებას მსხვერპლად შესწირა ყოველივე პირადი, საამსოფლიო ნეტარებანი, რომელმაც სული ჩაუდგა ქართულ ეროვნულ სკოლას და წმინდა ტარიგად დაიწვა სამშობლოს ეროვნულ სამსხვერპლოზე, თურმე ებრძოდა სამშობლოსთვის სასარგებლოს და სასიამოვნოდ მისაჩნევ მოვლენებს.

აგრევე არ გვეშინიან ჩვენ, რომ თქვენ

მაგ უნიადაგო და წყალ-წყალანასკვლივით ვითომ საზოგადოების თვალში დასცეთ გოგებაშვილის პრესტიჟი; მხოლოდ სირცხვილია და გულსატკენი ისეთი გულწრფელი მოღვაწის, ჩუმი მუშაკის აგრე უდიერად ხსენება, როგორც თქვენ ახსენებთ განსვენებულ იაკობს, რომელსაც ფართო საზოგადოება იცნობს კარგად თვისის კეთილი საქმეებით და არა ოცხელ-მთავრიშვილ-ყიფიანისა და ია ნაროდის რეკლამებით...

მერმეთ ბ. ბ. ავტორთ მოჰყავთ სტატისტიკური ცნობები იმის შესახებ, თუ რამდენი ათასი ცალი „გუთანი“ გაუსაღებიათ, მაგრამ ეგ სანწუხარო სტატისტიკა მხოლოდ იმას გვეუბნება, თუ რა მოხერხებულათ და ბლომად უვაჭრიათ მათ ჩვენი მოზარდი თაობის სულითა და გონებით.

შემდეგ ამისა მოგვდგებიან ეს „უმწიკვლო ავტორები უმწიკვლო სახელმძღვანელოისა“ და ყოვლად უწმაწური ეპიტეტებით გვამკობენ ჟურნალ: „განათლება“-ს და მისს რელაქტორ-თანამშრომლებს... აქ მათ გადაულახავთ ყოველგვარი სვინდისიანობისა და პატიოსნების საზღვარი, მათი ზრდილობიანობის საუკეთესო დამახასიათებელი მათივე სიტყვები იქნება, ამიტომ მოვუსმინოთ მათ:

„ახლაც რაციონალურად დაყენებულ სკოლებში, სადაც ჯიუტობის ტრადიცია არაა გამეფებული, სადაც ჯ. ბოტვიძის კანტინი მსწავლეების უგუნურებით ანაა გამგებუდი, „გუთანი“ ფეხს იკიდებს“. (ხაზი ჩემია ი. ნ.).

(ძლიერ საინტერესოა, ნეტა რომელი სკოლებს ჰკულისხმობენ აქ ავტორები? —მე-კი ვიცი, რომ „გუთანს“ მხოლოდ ქუთაისის ქართულ გიმნაზიის მოსამზადებელ კლასებში აქვს „ფეხი მოკიდებული“

ლი, ე. ი. იქ, სადაც ლ. ბოცვაძის კარანტინი კი არა, ოცხელ-მთავრი შვილ-ყიფიანის დიქტატურაა გაშეფებული და ეს არც ისე გასაკვირა, რადგან უამისოდ ამავე ამხანაგობის წიგნის მალაზის ბიუჯეტს ხომ რამდენიმე ათასი „გუთნის“ ფასი მოაკლდებოდა.

ვიცი აგრედვე პრავალი ისეთი სკოლები, სადაც „მასწავლებელთა უგზურები“ კი არა, ნამდვილი მათი გონიერებით, ნიჭითა და მომზადებით, სწავლა-აღზრდის საქმე სამაგალითოდ არის დაყენებული, მაგრამ იქ „გუთანს“ აღდგლი არ ჰქონია, არცა აქვს და არც ექნება!..)

ისეთი სკოლებიც ვიცი, სადაც თქვენი „გუთანი“ ერთის წლით შემოიღღეს საცდელიად, მაგრამ მალე ინანეს შეცდომა, რომელიც ჩქარა გაასწორეს და შემდეგ წლიდან იმ სკოლებში „გუთნის“ ხსენებაკ მოისპო. (თუ გნებავთ ყველა ამ სკოლებს და მასწავლებლებსაც დაგისახელებთ).

მეორე ფელეტონში თქვენ ენებით ჩემს წერილს და იწყებთ აგრე:—„ეს ია ნარიძის „აზრი“—თავიდან ბოლომდე ულოლიკობა, აზრთა და დებულებათა წინააღმდეგობის გროვია და მეტი არაფერი“-ო.

სრული ქეშმარიტებაა, თუ კი მიგზედავთ მარტო იმ ურცხვად დამახინჯებულსა და უკუღმართად ახსნილს ამონაწერ ციტატებს, რომლითაც თქვენ დავიმშენებიათ თქვენი საპასუხო ეპისტოლე, და ჩემი წერილის შინაარსს კი ასაღებთ. მაგრამ გონიერი მკითხველი, რომელსაც კი საკითხის სისწორით გამოკვება აინტერესებს, მე მრწამს, რომ არ დაემყარებოდა მარტო თქვენმიერ გაღმოცემულს დი უსათუოდ გადაათვალიერებდა იმ ჩემს წერილსაც (1916 წ.

„განათლება“ № 5—6). ნუ თუ არა გაწითლდებოდით მაშინ, სხვისი ნათქვამის ასე აშკარათ დამახინჯებისათვის და სრულიად შეუფერებელ დასკვნების გამოყენებისათვის...

აქვე მოვიყვან მაგალითს: მე ჩემს ხსენებულ წერილში ვამბობდი: „აწინდელს სკოლაში მასწავლებლებს სამწუხაროდ ძლიერ მცირე შეაქვთ საკუთარი შემოქმედება და უმთავრესად ამა, თუ იმ ავტორის სახელმძღვანელოების მონურად თაყვანის მცემლები და ბრმად ვანმახორციელებლები არიან... თითქოს სარწმუნოებრივ კერზად აქვთ დასახული ეს სახელმძღვანელო და მასში რაიმეს შეცვლა, ოდნავი გადახვევა, ან რაიმეს გამოკლება, თუ დამატება, წმინდათა-წმინდის შელახვათ და მომაკვდინებელ ცოდვით მიაჩნიათ და ჰგონიათ ამით ცა რისხვით ჩამოექცევათ თავზედ. ამ მოსახრებით, სასურველია გექონდეს რაც შეიძლება სადი, სრული და უნაკლო სახელმძღვანელოები, რადგან ასეთს პარობებში უმთავრესად სახელმძღვანელოებზეა დამყარებული სიაჯარგე სკოლისა და წარმატება სწავლა-აღზრდის საქმისა“ მეთქი...

ნათქვამი დღესავით ნათელია... ჩვენ „სამწუხაროდ“ მიგვაჩნია რომ ზოგიერთ მასწავლებელს ძლიერ მცირე შეაქვს სკოლაში საკუთარი შემოქმედება და ბრმა თაყვანის მცემელია სახელმძღვანელოებისა. მაშასადამე, ცხადია, მოვითხოვთ, რომ მასწავლებელი იყოს შემოქმედი. ამასვე მოითხოვს თანამედროვე მოწინავე პედაგოგია... ებღა ნ. ხეთ როგორი დასკვნა გამოჰყავთ ამ სიტყვებიდან „გუთნის“ ავტორებს: „დიდ, (ამბობენ ისინი), თქვენ თხოულობთ, რომ როგორც სახარებაში მართლ-მორწმუნე ქრისტიანმა არაფერი ცელილება არ უნდა შეიტანოს,

ისე ქართველმა მასწავლებლებმაც თავის ინიციატივას ლაგამი უნდა ასღვას და სახელმძღვანელოებში თავისებური რამ არ მიუმატოს“-ო. აი, აბა შეადარეთ ეგ სიტყვები ჩემს ზემოთ მოყვანილ ნათქვამს, თუ რამ საერთო იპოვოთ.

როცა მე ზემოთ მოყვანილ აზრს გამოვსთქვამდი, მხედველობაში მქონდა ზოგი-ერთი თანამედროვე სკოლები, უმთავრესად ჩვენს სხვა და სხვა განაპირა პროვინციებში, სადაც მართლაც და სუსტი მომზადებანი ხელმძღვანელთა ხელშია სკოლის საქმე. მაგრამ საქმის სიყვარულთან, ძლიერ სურვილთან და კარგ სახელმძღვანელოსთან იმათაც შეუძლიანთ კეთილი ნაყოფი გამოიღონ.

გარწმუნებთ, რომ მეც და ყველა სხვა მასწავლებლებიც, რომელნიც სხვა პლანეტიდან არ დაჰყურებენ ჩვენი სოფლის ცხოვრებას და იცნობენ ახლოს მისს სკოლას მასწავლებლებითურთ, უეჭველად შეუძლიანთ ჩამოთვალონ მთელი რიგი სკოლებისა, სადაც მოზარდ თაობის ბედი მინდობილი აქვთ თავიანთ დანიშნულებისთვის შესაფერ მომზადებას მოკლებულ პირებს... გადაავლეთ თვალი რაჭა-ლეჩხუმს, სამეგრელო-აფხაზეთ-სვანეთს და თქვენ იქ ხშირად ისეთი მასწავლებლებიც შეგხვდებით, რომელთაც უბრალო საყველბურო ქართულიც კი უჭირთ... და, აბა, მიეცით მათ დაუმუშავებელი სახელმძღვანელო და საქმის წარმოება მათს ინიციატივაზე დააქარეთ და სწორედ დიდს წარმატებაში იქნება ჩვენი სკოლები... რა თქმა უნდა ეს ანორმალური მოვლენაა, მაგრამ მას მაინც, როგორც არსებულ სინამდვილეს სათანადო ანგარიში უნდა გავუწიოთ.

თქვენ-კი ეს ჩემი გულწრფელი და გულახდილი აღსარებისთვის ნამდვილი,

სწორი აზრი წავიროთმევიანთ გოგო მასალად გამოვიყენებიათ იგი და აი რას აზობთ:

„პირველი ამონაწერიდან ცხადათ ჩანს, რომ ჩვენი ქვეყნისთანა გათახსირებული მასწავლებელი ქვეყანაზე, მგონი, არც ერთს ერს არ უნდა მოეპოვებოდეს; ისინი ყოფილან ბრმანი, უნიციატივონი, გაუგებარნი, ბრმა თავყანის?ცემელნი რომელიმე სახელმძღვანელოსი; ისინი თურსე ორ სიტყვასაც ვერ შესცვლიან გაღმერთებულ სახელმძღვანელოში და სხვა ამისთანებია“...

ეს ხომ აშკარა მამეზღრობაა, დემოგოგიური აგიტაცია, რომ მასწავლებლები აამხედროთ ჩვენს წინააღმდეგ. მაგრამ აქ გიმტყუნათ წინათ-გრძნობამ. — მასწავლებლები არც ისე უთავონი და საკუთარ აზრ-შეხედულებას მოკლებულნი არიან, როგორც თქვენ წარმოგიდგენიათ, რომ ვითომ ისინი ვინმეს ყურ-მოჭრილი მონა იყვნენ და ამოგდახებდნენ მხოლოდ იმას, რასაც ჩაძახებთ. მათ უკვე კარგა ხანია თავი დაახწიეს უწლოვანობის ჰასაკს და დღეს არც თქვენი და არც სხვისი „აპეკუნობა“ არა სჭირიათ, არცთუ თქვენი წაქეზება და კომენტარიებია მათთვის საჭირო. ისინი თვითონაც თქვენზე არა ნაკლებ გაიგებენ დაწერილის აზრსა და წაკითხულსაც მიხვდებიან. აქია ნარძიმე კი არა, თქვენ დაამცირეთ და შეურაცხპყავით მასწავლებლები, როცა პატარა შეგირდებვით უხსნით მათ — ჩემი წერილის შინაარსს და იმასაც ყალბათ, ვითომდა ისინი ისე ბრმანი იყვნენ, რომ თვითონ ვერ მიხვდებიან მას... მაგრამ ყოველივე ეს კიდევ ცოტაა თქვენი გმირობის დასახსიანთებლათ; — თქვენ ასე გაკადნიერდით, რომ ყოვლად შეუწყნარებელს დემოგოგიურ აგიტაციას ეწევიით

იმავე წერილში, რომ მასწავლებლები აამხედროთ საბოიკოტოდ ისეთი საპატიო ორგანოს წინააღმდეგ, როგორც არის ჟურნალი „განათლება“, რომელიც ათი წელიწადია პირნათლად ემსახურება თავის წმინდა დანიშნულებას: ენერგიულად იღწვის მასწავლებელთა გათვითცნობიერებისათვის, თავგამოდებით იცავს იმათს ყოველგვარ უფლება-ინტერესებს და ფხიზელ დარაჯად უდევს ქართულ ეროვნულ განათლების ტაძარს, რომელსაც უამრავი მტრები ჰყვანდა (დღემდე მაინც) და ამ მტრებთან ბრძოლაში უკვე თვალსაჩინო ნაყოფიც გამოიღო. ცხადია, ყოველი შეგნებული და ეროვნული სკოლის ბედით დაინტერესებული ქართველი თავის ზნეობრივ მოვალეობათ უნდა რაცხედეს ყოველნაირად ხელი შეუწყოს მისს გაძლიერებას, რომ უფრო განვითარდეს, და საბოლოოთ უზრუნველდეს მისი არსებობა. ამასთანავე წრფელი თანაგრძნობით—მორალური, თუ ნივთიერი დახმარება აღმოვუჩინოთ ჟურნალის გამოცემაში მისს სულის ჩამდგმელს, რომ უფრო და უფრო გააუმჯობესოს იგი, და, თუ დღეს რამე ნაკლი ახლავს, უკუღმართი პირობებისა, და ათასი დამაბრკოლებელი მიზეზების მეოხებით, მომავალში მაინც თავიდან ავიცილინოთ ეს მიზეზები.

პედაგოგიური ჟურნალი თავის თავად სასიამოვნო მოვლენაა და მიუცილებელი საჭიროც არის, ხოლო თუ რაიმე ნაკლს ვხედავთ მასში, კი არ უნდა დავსცინოთ, არამედ ყველანი უნდა მივეშველოთ, რომ საერთო ძალ-ღონით დირსეულ სიმაღლემდე ავიყვანოთ იგი. თქვენ კი ასეთ ორგანოს ბოროტად დავსცინოთ, უდიერად, პირდაპირ უზრდელათ იხსენიებთ მისს ზელმძღვანელს—კეთილ მოამაგე რედაქ-

ტორს და უწოდებთ ისეთ ტუტუტურ ფრაზებს, რომლის წარმოთქმა თქვენ კი არა თვით მეც, თქვენივე სიტყვებით: „ყოვლად უმეცარს“, „ბრიყვს“, „თახედს“, „უგნურს“, „ბაღლს“, რომელსაც ყურის აწევასაც კი მპირდებით,—სამარცხვინოთ მიმაჩნია და არამც თუ მატო ოპონენტის, თვით ორგანოს და მკითხველი საზოგადოების შეურაცხყოფად ვრაცხ. ასეთი არა-საკადრისი საშუალებით გინდათ ჟურნალს სახელი გაუტეხოთ და გასავალი დაუქარგოთ. აქ თქვენ მართო ბოცვაძის ზარალს ჰხედავთ და ვერ აი ამზნევთ, რომ ამით საშინელი ზიანი მოგაქვთ მთელი ქართული ეროვნული განათლებისთვის... ეს განზრახვა ჰეროსტრატეს სულისკვეთებაზე უფრო სულმდაბლობაა და ისეთი აშკარა, რომელსაც მთელი შეგნებული ქართველობა ცხადათ ჰხედავს... და ამას სჩადინართ იმისთვის, რომ ბოცვაძემ ნება მომცა მის ჟურნალში გამომეთქვა „ჩემი აზრი გუთნის შესახებ“... განა რა ხართ თქვენ ასეთი მიუწვდომელი, ყველაფრის მცოდნე და ყველაფერში შეურყეველ ავტორიტეტულ კერპად დასასახავნი, რომ თქვენს წინააღმდეგ ძე-ხორციელს კრინტი არ დაეძვრის? რა აგეთი გენიალური ნაწარმოები გგონიაო თქვენი გუთანი, რომ მის სიავკარგეში ბოცვაძე—ია ნარიძე—ბზვანელები ვერ გაერკვიონ და კრიტიკა ვერ გაუკეთონ?...

საქმე ის არის, რომ სხვაც, ჩვენსავით უბრალო მომაკვდავნიც უნდა ხედავდნენ თქვენი ნაშრომის ღირსებას; თორემ მართო თქვენ რომ იძახოთ: „ღმერთმანი, დედა ნუ მომიკვდება, მტრობით ტყუილს გვიგონებთ და ტყუილად გვიწუნებთ. თორემ ჩვენი ნაშრომის ბადალი ქვეყანაზე არ მოიპოვებო“, ეს არაა საკმა-

რისი, ნათქვამს საბუთებით უნდა დამტკიცება, ხოლო ლიტონი თავის ქება ჩვენს ხალხურ სიბრძნეს კიტრად დაუფასებია.

მაგრამ შესაძლოა მართლაც რაიმე სასწაულით ჩვენ ყველანი: „განათლება“ ლ. ბოცვაძეც, ია ნარიძეც და ბზვანელიც ბრმანი ვიყვნეთ და ვერ ვაძინედეთ თქვენს სახელმძღვანელოში იმ გენიალურ მოტივებს, რომელიც თქვენს შესაფერს შემოქმედებითს ნიჭს შიგ იღუმალად ჩაუქსოვია; მაშინ, გთხოვთ, კეთილ ინებოთ და ჩვენც აგვიხსნათ—თუ რაში მდგომარეობს ამ თქვენი „გუთანი“—ს შეუდარებელი და ფასდაუდებელი ღირსება. მეტადრე ქე ხომ უსუსურ ბალღათ დამსახვთ, რომელსაც ყურის აწევასაც შემიძრდით, და ბაღს ხომ მოგვხსენებთ, (როგორც დახელოვნებულ პედაგოგებს), რომ გაუგებარის ახსნა სჭირია. მაგრამ, გარწმუნებთ, რომ ყური კი არა, სულ კბილები და ყბებიც რომ დააძროთ, მაინც ვერ მოჰფენთ შეგნების ნათელს ბავშვების უსუსურ გონებას ისეთი ნაწარმოებებით, რომელსაც თქვენ სულმნათ ვაჟას ახვევთ თავზედ, მაგრამ, როგორც ქვევით დავინახავთ, ეს უტიფარი სიცრუეა.

ჰო და, —მართლა „თქვე მამა ცხონებულა“, რომ სამი უშველებელი ფელეტონი მარტო ჩვენი ლანძღვა-გინებისთვის მოგინდომებიათ, ის არა სჯობდა, რომ დაწვრილებით და არსებობად გავგერჩიათ „დგდა ენა“—„ბუნების კარი“, შემდეგ „გუთანიც“, აღგენიშნათ მათი ღირსება-ნაკლოლოვანობა, გაგეტარებიათ პარალელი და ცხად გეყოთ, თუ რაში მდგომარეობს „გუთნის“ უპირატესობა პირველთა წინაშე. მაგრამ თქვენ არსებითად, სერიოზული, ქვე-დამჯდარი და

საფუძვლიანი მსჯელობით როგორც ჩემს წერილს არ შეხებხართ, ისე არც „გუთანსა“ და არც „დგდა ენა“—„ბუნების კარს“. მხოლოდ ორიოდ სიტყვა, როგორც მაგ. „ლაპლაპა“ და ასეთები“ რომელიც თურმე თქვენ არ მოგწონებიათ გოგებაშვილის სახელმძღვანელოში ამოგწერიათ და მათთან ერთად—სწორედ წინასწარი განზრახვითა და არა მიუდგომელი რწმენით—დავიგმიათ ჩემ მიერ მოწონებულ სტატიათა შორის მოთხრობა: „ქურდი“.

ამ მოთხრობის შესახებ მე ვამბობდი: ეს თარგმანი კი არა, ნამდვილი ქართული—სულჩადგმული ნაწარმოებია მეთქი. მასში გოგებაშვილს ჩაურევია სიტყვა: „მამასახლისი“ და ამით იგი გაუხდია ჩვენი ყოველდღიურ ცხოვრებიდან ამოღებულ სურათის ანალოგიათ. ვინაიდან ჩვენი სოფლის ცხოვრება და ყოველი საზოგადოებრივი ურთიერთობა სოფლის ხალხისა ტრიალებს მამასახლისის (როგორც საზოგადოების წარმომადგენლის) გარშემო. ამიტომ ეს სიტყვა ბავშვს მოაგონებს მრავალს ნახულსა და გაგონილ შემთხვევებს სოფლის ცხოვრებიდან *), რომელიც მას შეუძლიან მოჰყვეს და ამ გვარად შექმნას საკუთარი პატარა მოთხრობები, ეს იქნება თვითმოქმედების ხალხის გაღვიძება და ეს კი, თანამედროვე პედაგოგიკის აზრით, უძვირფასესი ღირსებაა ყოველი ნაწარმოებისა, აგრეთვე სახელმძღვანელოსა და სკოლისაც.

ბ-ნ ავტორთ კი ეს არ მოსწონებიათ,

*)—რს თქმა უნდა, —დროთა ვითარებაში, იმის და მიხედვით თუ როგორც ცხოვრების პირობები შეიცვლება, უნდა შეიცვალოს თვით სსსკაღს სსსკემძღვანელების მსსსკებიც...
ი ა ნ—ძე

რადგან ეტყობათ ძლიერ შინებიანთ ყოველი მსაჯულისა და მოსამართლისა... ფიქრი ნუ გაქვთ ბატონებო, რამდენიც არ უნდა ვახსენოთ მამასახლისები, ისინი თქვენს „გუთანს“ ვერას დააკლებენ.

და ამას ასაბუთებენ შემდეგი დებულებებით: „ერთი რომ მამასახლისი მიუწვდომელი მცნებაა იმ ბავშვთათვის, რომელთაც უდელა ენას“ ვასწავლითო“. ნეტაი ვიცოდეთ თუ ავტორები ძუძუ მწოვართ ასწავლიან დელა ენის მეორე ნაწილს? და რა კი ბავშვმა სიარული და ლაპარაკი ისწავლა, მან უკვე იცის, რომ მისი მეზობელი პეტრე არის მამასახლისი, რომელიც ცუდი საქმის ჩამდენთ დასჯის. ხშირად სასამართლო თვით სკოლასთან არსებობს და ბავშვმა იცის, რომ სკოლაში ასწავლიან, ხოლო სასამართლოში დამნაშავეებს ასამართლებენ და ეს სრულიად საქარისია. ხოლო თუ ჩვენ ამით არ დავკმაყოფილდებით, მაშინ ბავშვს ვერ ვუხსენებთ ვერც ეკლესიას, ვერც სკოლას, ვერც მღვდელსა და ვერც მასწავლებელს, ვინაიდან მათ არ შეუძლიათ წარმოიდგინონ არც ერთი მათგანის სრული-არსებითი რაობა.

თუ ბ. ბ. ავტორთ უნდათ, რომ ბავშვებს სოციალურ-პოლიტიკური მეცნიერების თვალსაზრისით შეეძლოთ მამასახლისის წარმოდგენა, ასეთი წარმოდგენა ეტყობათ გუთნის ავტორთაც კი უნდა აკლდეთ, რადგან ისინი ბრძანებენ: „გოგებაშვილი შესწყრომია გლეხთა კრებულის თვითმოქმედებას და პოლიცია მოუშველეთო“...

ნეტავი სადაურნი ბრძანდებიან გუთნის ავტორები? ნუ თუ არ უცხოვრობათ სოფლებში და არ იციან—ვინ არის მამასახლისი? ჩვენს მამასახლისებს თვით ხალხი ირჩევს უმალლესი მთავრებისგან

დამოუკიდებლათ, სავსებით თავისუფლად საკუთარი თვითმოქმედებით, ისევ თავიანთ შორის სწორეთ ისეთს, ვინც მიანიათ ყველაზედ უფრო რიგიანად, სამართლიანად და საზოგადოებრივად აღამიანად. (ხოლო თუ სადმე რაიმე უკუღმართობით ეს წესი ირღვევა, ეს გამოჩაქვს და უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ ესეც თვით ხალხის უგუნურობით ხდება და არა მმართველი პოლიციის ძალდატანებით).

და როცა თვით ხალხის მიერ არჩეული წარმომადგენელი ასეთს გონების სიმახვილეს იჩენს, ეს სრულიად ბუნებრივ და ლოლიკურ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს და ხალხის სრულს სიმწიფესა და მომზადებას მოასწავებს თვითმართველობისათვის. აბა სად არის აქ გლეხების თვითმოქმედების „შეწყრომა“? თქვენც, რომ ვიწრო ტენდენციას არ დაებრძავებით, და ცოტა შორს გაექვრიტათ, უეჭველად დაინახავდით, რომ „ხალხის თვითმოქმედების შეწყრომა“ ის იქმნებოდა, რომ მთელი საზოგადოების მიერ საუკეთესოდ მიჩნეული და ხალხის წინამძღოლად ამორჩეულ მამასახლისს არ გაემართლებია ხალხის იმედი და ჩლოუნგი გონებისა გამომდგარიყო და ვინმე უბრალო გლეხს კი მაზე მეტი გონების სიმახვლე გამოეჩინა.

თქვენ ბრძანებთ: „ვინ მოიწვია მამასახლისი და ვინ იჩივლა მასთან, ეგ მხოლოდ ია ნარიძემ და განათლების რედაქტორმა უწყვიან“-ო.

დი დაც რომ ია ნარიძემაც და განათლებამაც და ყველამ, ვინც თქვენს ვით განზრახ თვალებს არ იბრძავეს და თვით იმ პატარა მოზარდთაც კი, რომელთაც ამ მოთხრობას ვასწავლით, კარგად იციან, რომ,—როცა რამ უსამართლობა იხდება სოფელში, მამასახლისის აცნობე-

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბენ და მოიწვევენ გასარჩევად.

ბოლოს ნიშნის მოგებით ამბობთ; „ნეტა თუ როცა ტოლსტოი ამ მოთხოვნას სწერდა, რუსეთში სტარშინობა და იასაულობა არ იყო? გვიკვირს, რატომ უღალიტა ამ შესანიშნავმა ფილისოფოს-პედაგოგმა თავის მრავალ მილიონიან ერს და თავის სტაციაში „სტარშინას“ აღგილი არ მისცა“.

სწორედ რომ საკვირველია, რაკი ტოლსტოი დიდებული ფილოსოფოსი და მოაზროვნე იყო, ამიტომ რაც მას ვერ უთქვამს, განა სხვას უფლება არა აქვს სთქვას? თუ ეს ეგრეა, მაშ ტოლსტოის, თქვენივე სიტყვით — „ამ დიდებულ პედაგოგს“, „გუთანია“ არ შეუდგენია თვისი მრავალ-მილიონიანი ერისათვის და მაშასადამე არც თქვენ უნდა შეგედგინათ იგი მცირე რიცხოვან ქართველთათვის, თუ კი იგი საჭირო ყოფილიყო, განა ტოლსტოი კი თვისი გენიალური გონებით ვერ მოიფიქრებდა იმის შედგენას? აი ასეთია თქვენი ლოდიკა.

მაგრამ კარგი, თუ გინდ წუთით შევურიგდეთ თქვენს აზრს და ვსაჩქვათ, რომ გოგებაშვილი პირადული ყინით გატყუებული და ყოველი პროგრესიული გამოცემათა წინააღმდეგ მებრძოლი, ინკვიზიტორი იყო; ხოლო მისი „დედაენა“ — „ბუნების კარი“ კი სრული სიმახინჯეა და უმეცრების ნაყოფი, უვარგისი ნაშრომი. მაშასადამე „გუთანია“ უხაკლას! აჰა, როგორ მოგწონთ აგეთი ლოდიკა?

წინა წერილშიაც ვსთქვი და კვლავ ვიმეორებ, რომ არავის უფლება არაა აქვს თვისი ნაშრომის უმსგავსობა გაამართლოს და ნაკლი ღირსებათ აღააროს იმიტომ, რომ სხვა ავტორის ნაშრომსაც ახლავს ნაკლი. შესაძლოა სავსებით არც გოგებაშვილის სახელმძღვანელოები გვა-

კმაყოფილებდეს, მაგრამ მათი ნაკლი სხვა სახელმძღვანელოს ღირსებათ არ ჩათვლება.

როგორც ზემოთ მოყვანილ რამდენიმე მაგალითიდან დავინახეთ, ბ.ბ. ავტორთა წერილი ლანძღვა-გინების ერთი დიდი ლექსიკონია, მაგრამ ყოველივე ეს მაინც შარბათია იმ შხამ-გესლთან, რომელიც მათ გადმოუხტხვეიათ იმ წერილის ბოლოში, სადაც ეხებიან ჩემ-მიერ წინა წერილში, უხეირო თარგმანის ნიმუშად მოყვანილს, გუთნიდან ამოღებულ მოთხოვნას: „მგლის თავადასავალი ზათარში“. მაგრამ რა გაეწყობა. ჩვენ სიმართლე გამოვარკვიოთ, ხოლო ლანძღვა-გინებაზე ვუპასუხებ, რომ „კოკასა შიგან რაცა სდგას, იგივე წარმოღისდების“...

ეხლა გავარჩიოთ ხსენებული მოხრობა: „მგლის თავ-გადასავალი ზათარში“ და ვნახოთ, რამდენათ შეეფერება სინამდვილეს ბ.ბ. ავტორთა და აგრედვე პ. ჭანიშვილის მიერ გამოთქმული აზრები.

პირველნი ვაზ. „სამშობლო“-ს ფელგტანებში და მეორე — ვაზ. „მეგობარში“ არწმუნებენ მკითხველთ, რომ ხსენებული მოთხოვნა — მთის არწივი — ვაჟა-ფშაველას მადლიან კალამს ეკუთვნისო. თარგმანისა და უცხოობისა მას არა სცხიარაო; მხოლოდ ია ნარიძეს და „განათლების“ რედაქტორს, ასეთი რიხიანი პრეტენზიებით გამოსულებს, და გოგებაშვილის სახელმძღვანელოების გაძღვებს, ქართული თალსაჩინო მწერლების ნაწარმოებიც არა ჰქონიათ წაკითხული და მირონ ცხებული პოეტის ნაწარმოები ასე უჯიჯგნით უღირსი ხელებითო“ და ნიშნს გვიგებენ: „უნდა გრცხვენოდესთ. რომ ჩვენთვის მომზადებული ლაფი თქვენვე გესმებათ თავზეო“.

აფერუმ! საპოლიტიკო და სალიტერატურა-

ტურთა გაზეთო „სამშობლო“-ვ, თუ ამ გვარის მარგალიტებით უმასპინძლდები მკითხველთ და „ვაშა“ იმ პედაგოგთ, სახელმძღვანელოს ავტორთ, რომელთაც შესწევთ ზნეობრივი ძალა, ასეთის ტერმინებით მიმართონ იდეიურ მოწინააღმდეგეს.

მაგრამ, ჩვენდა სასიამოვნოთ, ეხლავე დავინახავთ, რომ ევ „ლაფი“, თქვენ მიერ შეთითხნილი და უმართებულოდ ჩვენსკენ გადმონთხეული ჩვენამდე ვერ მოახწევს და დაგრჩებათ სამუდამოთ გაზ. „სამშობლო“-ს საფელეტონო გვერდების დამამშვენებლათ და თქვენივე დასატუბობათ...

მიკვირს, რომ ასე აშკარად გინდათ მკითხველს თვალი აუხვიოთ. ნუ გგონიათ ბატონებო, რომ ქართველი საზოგადოება მხოლოდ და მარტო „გუთანს“, გაზ. „სამშობლოს“ და თქვენს წერილებს კითხულობდეს და სხვა კი მისთვის უხილავი ხილი იყოს. გარწმუნებთ ბატონებო, რომ არც ვაჟას ნაწერებს და არც სხვა რომელსამე ჩვენი მწერალთა ნაშრომს, თქვენზე ნაკლებათ არც თქვენი ყურმოჭრილი მონა ია ნარიძე იცნობს, არც „განათლების“ რედაქცია და არც მისი მკითხველი და ამოა თქვენი ცდა—ვითომ ეგრე გულუბრყვილოთ დავაჯეროთ და კანტროლი კი არ გავუკეთოთ თქვენს ნათქვამს.

როდესაც თქვენ ბრძანებთ, რომ „სწორედ ის ნაწილი ხსენებული მოთხრობისა: („მგლის თავგადასავალი ზამთარში“), რომელიც ია ნარიძეს არ მოსწონებია,—ვაჟას ეკუთვნისო“, უეჭველად მხედველობაში გაქვთ ვაჟას მოთხრობა: „სურათები სოფლის ცხოვრებიდან“—(„თხზულებანი“ გვერ. 460), რომელიც მართლაც და ვაჟას ერთი თავისებური, ნიჭი-

ერი და ლამაზ ნაწარმოებთაგანის, ეს მოთხრობა იწყება ეგრე:

„ზამთარი დადგა. გაოხრებული და გატილებულია მინდვრები, გარეშემო, არემარე სასაფლაოს მოგაგონებთ. მართლაც და რამდენი გვამი მარხია იქ, ვინ დასთვლის?! მხოლოდ ალაგ-ალაგ ძეძვების ძირში-ღა დარჩენილა ბალახი ჯგუფად, სადაც ამ ბალახს კამეჩის გაუმაძღარი პირი არ შეხებია. საბრალო წბილაები დამქვნარან, მობუზულად და ერთმანეთს ეკვრიან, თითქოს სცდილობენ, ერთმა მეორე გაათბოს. ბორ-გური გადუქარავს. მხოლოდ ალაგ-ალაგ მოსჩანს შავად მიწა, „ქოჩორა“ ტორუას იღბლად; ბეჩვი ტორუა, გარინდებული დაგოგავს“... და სხვა.

აგრე აწერილი გარეგნობა სოფლის ბუნებისა ზამთარში... მართლაც და თავიდანვე აშკარად ეტყობა მირონცხებულის კალმის მადლიანი ძალა.

ქვემოთ: „დრო-და-დრო შოკის სადმე, ტრიალს მინდორზე, მელი თავის ნაკურთხის კუდით დატუნტულებს, ხან-და-ხან შესდგება, მოიბრუნებს თავს უკან და გადასკუბდება კუდ-აბზეკილი. გაგინარიან, ის გაინარებს, თუ თავუნა დაინარჩუნა, თუ არა-და გულდაწყვეტით შეუდგება ახლად ნადირობას“.

და აი მხოლოდ აქედან იწყებს მგელზე: „აქა-იქ მგლის კვალიც ეტყობა. დამ-დამობით ისმის მისი ღმუილი. საბრალო მგელო, ერთს დღეს მაძღარო და ერთს თვეს მშიერო! იქნება ჩემს მეტს არც კი არავის უყვარდე! მიყვარხარ ისე, როგორც კი შეიძლება ნადირი უყვარდეს კაცსა. რათა? იმიტომ რომ შენს ცხოვრებაში სილამაზეს ვხედავ“.

ჩაუფიქრდით ამ მართლა „მირონცხებულ“ კალმის მადლიან ნაყოფს და თქვენ

სიამოვნების ჟრუანტელი დაგივლის ტანში. მოგუსმინოთ ცოტაც:

„მომავალდება მთაზე შეფენილი ცხვარი და ღრმა ხევი. გაღმა-გამოღმა ბექბუქია. მეცხვარეს სთვლემს. შენ ტყილად მწანე ცხვარი და მეცხვარის ყოფა, მაგრამ ვერ გაპბედე ცხვრის მოტაცება, თუმცა კი ძლიერ გშიან. შენ უცდი ნისლს; აი დაიძრა ჭალიდამ და ხევზედ შემოწვა. მიიწვეს აღმა და შენც ნისლს გამოჰყე“ და სხვა...“

მართლაც რომ სილამაზეა, რომელსაც ბინამდვილეში მხოლოდ რჩეულნი ჰხედავენ და თვისი ზეგარდმო მადლით ცხელებული შემოქმედებით ჩვენთვისაც თვალსაჩინოს ხდიან.

აი სწორედ თავისებური სურათი, თავისებურათ ჩამოყალიბებული, თავისებური გრძნობა ჩაქსოვილი, თავისებური ტილი და კილო-კავები. თავისებური ული და ელოფერი ერთად შეხამებული, შეზავებული, რომელიც ჰქმნის თავისებურს პოეტურ სიმშვენიერეს და, რომელიც შეადგენს ვაჟას შემოქმედების დახასიათებელ თვისებებს საერთოდ და ერთდოთ კი თვით ამ მოთხრობასაც ანხვავებს ვაჟას სხვა დანარჩენ ნაწარმოებთანაც...

მაგრამ... ერთი მიბრძანეთ, რა იქნებოდა, რომ აქ შეგვეწყვეტინებია ზეშთაონებული შემოქმედება „მთის არწივისთვის და მისი კალამი იმერელი ოცხელთავრი შვილ-ყიფიანისთვის გადაგვეცა და დაგვევალეზა:—აბა დაასრულეთ დაწყებული ნაწარმოებო!..“

აი, ბ-ნო, პ. ჭანიშვილო, მართლაც, რომ „კურიოზი“ ეს იქნებოდა და, არა მარტო, რომ თქვენ მოგჩვენებიათ ვითომ მერე ნაცნობიყო ვაჟას ნაწერებს...

მაგრამ ესეც ცოტაა, უფრო მეტი

„კურიოზი“ ისაა, რომ ამ ნაწამებ მოთხრობისთვის „გუთნის“ ავტორნი სათაურსა და პირველს კარგა მოზრდილ ნაწილს რუსი მწერალს კარაზინსა ჰპარავენ და ბოლოში მიაკერებენ ვაჟას ზემოთ ხსენებულ მოთხრობის შუა გუფიდან ამოგვეჯიფოს და საკუთარ კალმის მადლით დამშვენებულს, სრულიად გადამახინჯებულსა და გადაუკუღმართებულს რამდენიმე წინადადებას. და ასე მართლაც „კურიოზულად“ შეკოწიწებულს და ნაჯახირებ მოთხრობაზე ურცხვად გაიძახიან: „ვაჟას მადლიან კალამს ეკუთვნისო და ია ნარძიქს იგი უხეირო თარგმანად მოჩვენებია“. და განაგრძობენ:

„საბრალო კრიტიკოსს ერთი მაგალითიც ვერ მოუყვანია უვარგისი სტილისა, უსწორო ენისა, შეუფერებელი და მიზანშეუწონელი მასალისა, მხოლოდ ერთადერთი სტატია—„მგლის თავგადასავალზე“ მიუთითებია და არწმუნებს მკითხველს, რომ ამ სტატიაში პირველი მცირე ნაწილი*) პირდაპირ გადმოთარგმნილია“..

მაშასადამე, თქვენ, ბ.ბ. ავტორნო, ამბობთ და გინდათ დავვარწმუნოთ, რომ „ეს ნაწილი“ არ არის გადმოთარგმნილი. კარგი და პატიოსანი! ეხლა ვნახოთ რას გვეტყვის თვით რეალური მაგალითები. ამისთვის შევადაროთ სიტყვა-სიტყვით ეს მოთხრობა: „მგლის თავგადასავალი ზამთარში“ („გუთანი“ გვ. 292), კარაზინის მოთხრობას: „Каково живет-ся волку зимою-ს (იხილე Вешние

*) არ ვიცი, მე მამივიდა ებ შედგამს უნებლიეთ, თუ სტამბას, მაგრამ უნდა იყოს: „ზინველი კარგა მოზრდილი ნაწილი“, რადგან ეს ნაწილი თითქმის მთელი მოთხრობის ნახევარია. ი. ნ.—ქე.

დათვი—ეს ტყის უფროსი ნადირი—ზაფხულში ჩვეულე-ბრივ გასუქდა, ახლა-კი ბუნაგში დაბინავებულა და თბილად სძინავს. მელიამაც დიდი ხანია მყუდრო ბინა ჩინა.

Медвѣдь—„старшой“ въ лѣсу звѣрь,—тотъ, небойсь, отъѣлся за лѣто, залѣгъ теперь въ берлогу теплую и спать. Завела себѣ и ли-сица хитрая нору уютную.

(გარდა ამ ერთი ფრაზისა, მსგავსი არა მოიპოვებია—რა ვაჟას მოთხრობაში).

თხუნელები, ვირთაგვები, ციყვები,—ყველა ეს ტყისა მინდვრის წვრილი მცხოვრებნი,—თავთავის სახლებში და ბინავდენ და საზამთროდ სა-ნოვავე მოიპარაგეს.

Кроты, сурки, суслики,— вся эта мелочь полевая,— все по домамъ устроились и съѣстнымъ запаслись.

ყურდღელი—აბა ხომ მეტად სულელი ცხოველია,— ისიც-კი არხენინად, უღარდელად ცხოვრობს ზამთარში: დარბის ტყესა და მინდვრებში თბილის ქურქით შემოსილი და ნორჩს ტოტებსა ღრდნის.

Заяцъ, на что дурачокъ, а и тотъ живетъ зиму при-пѣваючи: бѣгаетъ себѣ въ теплой шубенкѣ да молодья вѣточки обгладываетъ.

მარტო მგელს უმწარდება ზამთარში სიცოცხლე, მარტო მას არგუნა ბედმა ზამთრის ყოველივე უბედურება.

Одному волку не сладко живется зимою, на его толь-ко долю выпали все напа-сти, все обиды зимняго времени.

ვაჟას მოთხრობაში არ არის.

ეგ ხომ აშკარა, სიტყვა-სიტყვით გადმოთარგმნილი-კი არა, გადმოთარეულია რუსულიდგან და აი, ამიტომაც მოგახსენეთ მე ჩემს წინა წერილში, წმინდაო სამებაო: ოცხელო-მთავრიშვილო და ყიფიანო,—რომ თქვენი „გუთანია“ უფრო რუსული სახელმძღვანელოა ქართული ასოებით დაწერილი მეთქი; მასში სწორედ რომ უცხო სული ტრიალებს და ამიტომაც თავის დღეში არ იქმნება იგი ჩვენი მოზარდი თაობის ეროვნულ ნი-დაგზედ აღმზრდელი...

ნია ეხლა უკვე არ შეიძლება რომ მკითხველსაც ოდნავი ეჭვი ჰქონდეს, რომ ხსენებული სტატია მართლა პირდაპირი თარგმანია რუსულიდან და არაფერი საერთო არა აქვს ვაჟას ნაწარმოებთან. „გუთანის“ ავტორები კი ამას კატეგორიულად უარსჰყოფენ და არწმუნებენ მკითხველს, რომ ჩვენ მიერ ამის მტკიცება, ვითომ ჩვენი უვიცობისა და თავხედობის შედეგი იყოს, „ცილსა გვწამებთო“ და ლანძღვით აგვიკლეს...

ზემოთ მოყვანილი შედარებანი ისე აშკარაა და ოვალსაჩინო, რომ მე მგო-

როგორ გვეკადრებათ სამს საპატიო პირთ სახელმძღვანელოს ავტორთ—აგეთი აშკარა სიცრუე?..

როგორც დავინახეთ მოთხრობის ამ ნაწილს სრულიად არაფერი აქვს საერთო ვაჟის ნაწარმოებთან. ეხლა განვიხილოთ მეორე ნაწილი. ეს მეორე ნაწილი, ამ უცნაურ ქირურგებს, ასე უწარმოებიათ:—ამოუგლეჯიათ ვაჟის ცხრა გვერდიან მოთხრობის შუა გულიდან რამდენიმე წინადადება და სრულიად გადამახინჯებული წაუყერებიათ ზემოთ განხილულ თარგმანისათვის.

„დამახინჯებული“ მეთქი ვამბობ მე იმიტომ, რომ ვაჟა თავის მოთხრობაში, როგორც ზემოთ დავინახეთ, მიმართავს პირდაპირ მგელს და ელაპარაკება მას, როგორც მეორე პირს: „გშინ, გშინ ძლიერ, მინდვრად ვერაფერი იპოვნე საქმელი, მოატანე სოფელს... მიყვარხარ ისე“, ... და სხვა. იქვე:

„მომავონდება მთაზე შეფენილი ცხვარი და ღრმა ხევი“ და სხვა...

როგორც ხედავთ, ვაჟა აქ აგვიწერს თავის საკუთარ მოგონებას; „გუთნის“ ავტორნი კი ამას აგრე სცვლიან: „მგელს მკაკანდება მთაზე შეფენილი ცხვარი“. ე. ი. ვაჟა მგლად გადუქცევიათ და მოთხრობა მესამე პირით აგვიწერს, პოეტის მოგონების ნაცვლად, მგლის მოგონებასა და თავდადასავალს. და მოგვხსენებათ, პარველ პირზე დაწერილ მოთხრობას თუ მესამე პირზე მოაქცევთ, რამდენი გადაკეთება დასჭირდება და თუ ეს ოპერაცია მოხერხებულად ვერ მოვახდინეთ, მაშინ უკვე მწერალი მგლად იქცევა და ცხვრების მოტაცებასაც კი დაიწყებს.

და, აი, ამის ჩამდენი ვაჟბატონები მომდგარან და მე მიკიჟინებენ: „მირონცხებული პოეტის შემოქმედება უღირსი ხელით გიჯიჯვნიაო“. მაგრამ ეხლა ხომ ცხადია, თუ ვის უჯიჯვნია და დაუმა-
მახინჯებია იგი მართლა უღირსი ხელით...

საქმე ის არის, რომ არამც თუ მწერალს აქვს თავის შემოქმედებაში დამახსიათებელი ნიშანდობლივი თვისებანი, არამედ ერთსა და იმავე მწერლის სხვა და სხვა ნაწარმოებსაც კი აქვს თვისი თავისებური ელფერი, კილოს ტემპი, მხატვრული ტონი და გრძნობის კოლორიტი, რომელიც ანსხვავებს მას იმავე ავტორის სხვა ნაწარმოებიდან...

აქედან, ცხადია, რომ, არამც თუ სხვა და სხვა ავტორთა ნაწარმოებნი, არამედ ერთისა და იმავე ავტორის სხვა და სხვა ნაწარმოებთა ნაწილები რომ შევადროთ, რაც უნდა მოხერხებულათ მოხდეს ეს ოპერაცია, მაინც ყოველად შეუძლებელია ამ გვარად შესდგეს სალი და მთლიანი ნაწარმოები, რომელსაც დისსონანსის შემტანი ქრილობა არ დაეტყოს...

აი, სწორედ ამიტომ ვახლავთ, რომ ის ვაჟის პოეტური შემოქმედების დამახსიათებელი, თავისებური ტერმინები, რომელნიც ვაჟას მოთხრობას („სურათები სოფლის ცხოვრებიდან“), ბუნებრივად ეხორცება და ამშვენებს, სრულიად არ უდგება და არ ეთვისება რუსულიდან გადმოთარგმნილ მოთხრობას და მკითხველი აშკარად გრძნობს, რომ აქ რაღაც არეგ-დარევა და ხელოვნური ნაძალადეობაა... და, რა თქმა უნდა, ასეთ ნაწარმოებს ვერ ვუწოდებთ ვაჟას შემოქმედებას, გარდა „გუთნის“ ავტორებისა...

აქ ცოტა არ იყოს საგულისხმოა ის გარემოება, რომ „გუთნის“ ავტორნი მღვდ. კელენჯერიძის ქრისტომატიაზე გვითითებენ, საიღუნაც უნდა ჰქონდეთ ეტყობათ ამოდებული ხსენებული მოთხრობა... შესაძლოა რომ სწორედ აქ ემარხოს ძალღის თავი... იქმნება თვით პატივცემულ კელენჯერიძეს ჰქონდეს ეგ

მოთხოვნა ამ გვარად გამოჯანსაღებული და ვაჟას ნაწარმოებთ კი ნათლავდეს მას. ხოლო თქვენ, — წმინდაო სამებაო, ავტორნო „გუთნისაო“, ვინც ია ნარიძესა და „განათლებას“ უწუნებთ ქართულ ლიტერატურის ცოდნას, თურმე საბავშვო ქრისტიანობიდან ნაცნობ-

ხართ „ჩვენი თვალსაჩინო მწერალთა ნაწარმოებს“ და თვით ორიგინალები კი წაკითხული არ გქონიათ... ამოიღეთ ღვირე თქვენი თვალებიდან და მაშინ გაიგებთ, თუ როგორ უნდა ამოგვიღოთ ჩვენც ბეწვები!..
ია ნარიძე

ბიოლოგია

ქართულ მასწავლებელთა ბიბლიოთეკა. ია ეკალაძე. მოთხოვნები, წიგნი პირველი. მთავარი შვიდისა და აზხ. წიგ. მად. გამცემა. ფასი ათი შაური.

ამ საყმაწვილო წიგნში გამომცემლებს მოუქცევიათ ისეთი ნაწერები ჩვენი ნიჟიერი ბელეტრისტის ია ეკალაძისა, რომელიც გამოდგება სკოლაში სასწავლო მასალად. ასეთია ესკიზი „ილიკო ბედენაძე“, სურათი „ნენესას“, „ზღვის პირად“ (ლექსებური), „დაუღევარი“, „ტყეშიც“, „ოღონდაც“ (პატარა ამბავი). ყველა ეს მასალა შინაარსიანია, მკითხველს თვალწინ უყენებს ჩვენი ერის ცხოვრების სხვა და სხვა მხარეს, ახედებს ამ ცხოვრების სარკეში და სხვა და სხვა

გრძნობებს აღძრავს მკითხველებში. სიამოვნებით აღვნიშნავთ გამომცემელთა ასეთს ნაბიჯს და ვუსურვებთ, რომ სხვა მწერლების თხზულებიდანაც ამოკრიფონ შესაფერი მასალები ჩვენი მოზარდ-თაობის გონების გასავითარებლად. ამ წიგნაკს წინ უძღვის ავტორის სურათი და მისი საკმაოდ კარგად შედგენილი ბიოგრაფია. გამოცემაც შრომიანია და ფასიც ღდევანდელს პირობებში ათი შაური ძვირი არ არის,

„მართლმადიდებელთა სარეპოლიუციო კატეხისმო“

„სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. კითხვა. — რისთვის შექმნა ღმერთმა ადამიანი? პასუხი. — მისთვის, რომ მას ღმერთი სწამდეს, იყოს თავისუფალი და ბედნიერი.

კითხვა. — რას ნიშნავს თავისუფლად და ბედნიერად ყოფნა? პასუხი. — უთავისუფლოდ ბედნიერება არ არის. წმინდა მოციქული პავლე ამბობს: „სისხლის ფასად ნაყიდი ხართ, ნუ იქნებით მონა ადამიანისა“.

კითხვა. — რატომ არიან რუსის ხალხი და რუსის მხედრობა უბედური?

პასუხი. — იმიტომ რომ მეფეებმა წაართვეს მათ თავისუფლება.

კითხვა. — რას ურჩევს წმინდა კანონი რუსის ხალხს და რუსის მხედრობას?

პასუხი. — მოინანიოს დიდი ხნის მონური ცხოვრება, აღიჭურვოს ჯალათთა წინააღმდეგ და შეჭვიცოს: ყველას ერთი მეფე ჰყავდეს ზეცად და ქვეყანაზე იესო ქრისტე.

კითხვა. — როგორი მართველობაა შესაფერი საღვთო სჯულისა?

პასუხი. — ისეთი, სადაც მეფენი არ არიან. ღმერთმა გაგვიჩინა ყველანი თანასწორად და როცა ქვეყნად ჩამოვიდა აირჩია მოციქულები უბრალო ხალხიდან და არა წარჩინებულთაგან და მეფეთაგან.

კითხვა. — მაშასადამე ღმერთს მეფეები არ ჰყვარებიან?

პასუხი. — არა. ისინი ღვთისგან წყველნი არიან, ვითარცა ერის შემავიწროებელნი, ღმერთი კი კაცთმოყვარეა.

კითხვა. — მაშ რა უნდა ჰქმნას ქრისტეს მოყვარე რუსის მხედრობამ?

პასუხი. — სამშობლოს გასათავისუფლებლად და ქრისტიანული წმიდა სჯულის დასაცველად ყველანი უნდა აღიჭურვნენ ერთად ჯალათის წინააღმდეგ აღადგინონ სარწმუნოება და თავისუფლება რუსეთში».

ეს „მართლმადიდებელთა კატეხიზმო“ 1825 წლის დეკემბრის 31 წაუკითხეს კიევის გუბერნიის სამაზრო ქალაქ ვასილკოვოს მოედანზე ამხედრებულ ჩერნიგოვას პოლკს. ამ შესანიშნავ დოკუმენტის ავტორია—ამხედრების მეტაური სამხრეთ საზოგადოების საიდუმლო წევრი პოდპოლკოვნიკი სერგი ივანეს ძე მურავიოვ მოციქული.

და ეხლა, ხალხის მეგობრების გაბედულმა ოცნებამ რაკი ფრთა შეისხა და განხორციელდა, ეს „კატეხიზმო“ იქნება საუკეთესო სამოძღვრებო საშუალება.

(„Вѣст. Знанія“).

სასარგებლო ცნობები

ზრუნვა მოწაფეთა მხედველობაზე

სახელმძღვანელო წიგნებში, რომელიც იხმარება ჩიკაგოს ქალაქის სკოლებში, ჩაწებებულია შემდეგი შენიშვნები მოწაფეთა საყურადღებოდ:

1. თქვენი თვალეები წიგნებზე უძვირფასესია.
2. თქვენს ცხოვრებაში წარმატება დამოკიდებულია თქვენს თვალეებზე—მიაქციეთ მათ ყურადღება.
3. როცა კითხულობთ, თავი პირდაპირ დაიჭირეთ.
4. წიგნი გეჭიროსთ პირისახიდან 1/2 არშინის მანძილზე.
5. იზრუნეთ იმაზე, რო-

- ცა კითხილობთ, საკმაო სინათლე იყვეს.
6. ნუ კითხულობთ სიბნელეში.
7. ნუ კითხულობთ, როცა მზე წიგნს დაჰყურებს.
8. სინათლეს თვალს ნუ გაუჩერებთ, როცა კითხულობთ.
9. სინათლე უნდა აშუქებდეს მარცხენა მხრიდან ან უკნიდან.
10. ნუ კითხულობთ ცუდად დაბეჭდილს წიგნებს.
11. შეასვენეთ თვალი ცოტა ხნობით.
12. გამოიბანეთ თვალეები სუფთა წყლით დილა-საღამოობით.

სნობობი

ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების
მთავარ-გამგეობის მოქმედებისა.

მ ო ხ ს ე ნ ე ბ ა

ბათუმის განყოფილების და მის სასწავლებლის მდგომარეობის შესახებ.

როგორც გამგეობას მოეხსენება, ამის გამოცხადებამ ბათუმის განყოფილება ამ ორ წელიწად ნახევრის წინ ცუდს მდგომარეობაში ჩააგდო. მტრის მხრით უუმზარების დაშენის შიშით ხალხი ბათუმიდგან გაიქცა, სასწავლებლის მოწაფეები შემოიფანტნენ, სასწავლებელი დაიხურა და შესწავლა უფველგვარი კულტურული მუშაობა. ასე გასტანა ერთმა წელიწადმა. როდესაც შიშის ზარმა გაიარა და სიწინარე ჩამოვარდა, უსახსროდ დაჩხენილს განყოფილებას აღარ შეეძლო სასწავლებელში სწავლა განეახლებინა, თუმცა ბათუმის ყველა სხვა სკოლებში მერადინეობა გაჩაღდა. მხოლოდ მთავარ-გამგეობის დაუინებით და ხარჯით განახლდა სწავლა ბათუმის სასწავლებელში 1915 წლის ენკენისთვეში.

საბედნიეროდ, ამ ხნიდგან ბათუმის ცხოვრების კარგობებანი ისე შეიცვალნენ, რომ იქაურს განყოფილებას ნივთიერად ზურგი საკმაოდ გამაგრებია. 1 იანვარს 1916 წლის მას ჰქონია 1007 მან. 33 კაზ. 1916 წლის განმავლობაში ჰქონია შემოსავალი 19581 მან. 72 კაზ., კასავალი 3424 მან. 93 კ., ასე რომ 1 იანვრისთვის ამ 1917 წლის განყოფილებას ჰქონია 17164 მან. 12 კაზ. აქედგან ნაღდად 16074 მან. 12 კ. და აგანსად მიცემული მასწავლებლისთვის 190 მან.

1916 წლის მარცხობისთვეში მთავარ-გამგეობამ წინადადება მისცა განყოფილების გამგეობას, რომ გაეხსნა ბათუმის სკოლასთან ამისგან დაზარალებულთა შვილთათვის თავ-შესაფარი და სახელმწიფო განყოფილება იმ ფუდით, რომელსაც მთავარ-გამგეობა ღებუ-

ლბის ტატიანას კომიტეტისაგან. განუყოფილების გამგეობას ამ წინადადების განხორციელება მოუნდომებია, მაგრამ დაუშლია იმ გარემოებას, რომ სკოლის საკუთარი შინაგან საქმეებს უჭირავს, რის გამოც რისამე აშენება მის ეზოში შეუძლებელია, ხოლო ქალაქის მიერ დაქირავებულ სკოლის ახლანდელ ბინაზე ორის განუყოფილების და ერთის მასწავლებლის მოთავსება კი ძლიერ ხერხდება. ცდილან ქირით საღმრთო სხვაგან ეშონათ ბინა თავშესაფარისა და სახელმწიფო განუყოფილებისათვის, მაგრამ ვერ უშონათ. აზრად მოსვლიათ აგრეთვე დროებით ხის შენობის აგება ქალაქისგან იჯარით აღებული მიწაზე, მაგრამ ესეც შეუძლებელი აღმოჩნდა ხის მასალის მეტიანობის სიძვირის გამო.

ამ მდგომარეობაში დამხვდა თავშესაფარის და სახელმწიფო განუყოფილების გახსნის საქმე, როდესაც მე გახელით ბათუმს (8 თებერვალს). გამგეობის სხდომაზე, რომელიც ჩემის თხოვნით გაიმართა 9 თებერვალს, ეს საკითხი დაწვრილებით იქნა განხილული და გამოითქვა ის აზრი, რომ თავშესაფარის და სახელმწიფო განუყოფილების გახსნა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევებში, თუ სკოლის ეზოს გვერდით მდებარე სახლი შეიძინებოდა. ეს სახლი ეზოთურთ (სულ ზომით ას საყნამდე) ფასობს 20000 მანეთად. თუ ის რვაათასი მანეთი, რომელიც თავშესაფარისა და სახელმწიფოს მოსაწყობად აჩინა გადადებული, შეგვეძლება ამ მანეთის შესასყიდლად მოვიხმაროთ, დანარჩენს ჩვენ დავადებთ და ვიყიდით. მცირეოდენის შეკეთების შემდეგ ნაყიდს სახლში შეიძლება მოთავსდეს თავშესაფარიც და სახელმწიფო განუყოფილებაც. გამგეობამ გადაწყვიტა მთავარ-გამგეობის წინადადებაზე ასეთი პასუხის მიცემა, თუმცა ამასთანავე იმავე გამგეობის სხდომაზე გამოითქვა ეჭვი, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო თავშესაფარის შენახვა იმ ფულით, რომელიც მთავარ-გამგეობას დახირებული აქვს ტატიანას კომიტეტისაგან. იმავე სხდომაზე შესდგა დაახლოებული ხარჯის აღრიცხვა 10 ბავშვის შესანახად თავშესაფარში და მართლაც გაცილებით მეტი გამოვიდა 4500 მანეთზე. იმ იმედით, რომ მთავარ-გამგეობა კომიტეტისგან გამოითხოვდა ზედმეტს კრედიტს, გამგეობამ დაადგინა ხარჯთ-აღრიცხვა გამოკატანის ტიპისში მეორე-მესამე დღეს. პირველი დადგენილება გამგეობის სახლის შესყიდვის შესახებ მაშინვე წერილით შევატყობინე ჩვენს თავმჯდომარეს, რადგან მე ბათუმიდან უნდა წავსულიყავო ქუთაისს და სოხუმს, სადაც ორს კვირამდე მომიხდებოდა დარჩენა, და ვთხოვე, რომ მთავარ გამგეობას შესაფერი პასუხი მიეცა ბათუმის განუყოფილებისათვის.

როგორც ზევით მოვიხსენიე, ბათუმის განუყოფილების გამგეობის უკანასკნელს დროს ძალიან წარმართვია ხელი ნივთიერად. ამ წლის პირველს იანვარს ქვეყნის ხელდად 16974 მან. ამას გარდა იანვარში ნინობა დღეს შემოსულია კიდევ 10000 მანეთამდე. სამწუხაროდ, სახანკაროში დავთრები გამგეობას ისე არ ქვეყნისა ნაწარმოები, როგორც კვადრები ამოღენა თანხის პატრონის საზოგადოებას. განუყოფილების დავთრის მიხედვით შეუძლებელია კაცმა წარმოადგინოს მის თანხების და შეძლების მდგომარეობა. მაგალითად, დავთრიდან შეუძლებელი იყო გამგეო: რადგანი ქვეყნათ ხელდად კასში, რადგანი ინახებო-

და ბანკში, რა ღირს სკოლის შენობა, რა ღირებულებისა სკოლის მოწყობილობა და სხ. იმისთანა დიდი ჯამში შემოსავლის, როგორცა დეკემბერში გამართული „თინჯან-ჩაის“ შემოსავალი—11937 მან.—და იანვრის ნინობის შემოსავალი—10000 მანეთამდე—ჯერ არ იყო დაუთარში გატარებული. ამას იმითი სხნის გამტეობა, რომ ნამდვილად ჯერ არ არის გამორკვეული უგელა ხარჯები, არც ზოგიერთი რამ შემოსულის მთლად და ამიტომ არ ჩაგვიწერია. ამხედ მე გაუშარტე, რომ უოველი თული შემოსულისთანავე დაუთარში უნდა იწერებოდეს მიუხედავად იმისა წმინდა შემოსავალი იგი თუ არა. თავის დროზე გადაუხდელი ხარჯი მერც შეიძლება გატარებულ იქნას გასავალში—მეთქი. საჭიროა ბათუმის განუოფილებასაც დაევალოს აწარმოვოს უთუოდ ორმაგის ბუხალტერიის წესით შემოსავალ-გასავლის ანგარიში და ამიტომ გაეგზავნოს აქედან შესაფერი დაუთარი დარიგებითურთ.

ბათუმის განუოფილების ზრუნვის ერთად ერთი საგანი არის სკოლა, რომელშიც, როგორც ზევით მოვიხსენიე, ომის დაწყებისას მეტადინეობა შესწოდა და განახლდა სწავლა მხოლოდ ერთის წლის შემდეგ. მაგრამ ეს განახლება უფრო ახლად გახსნასა ჭკავს, რადგან მხოლოდ ერთს განუოფილებასში მოხერხდა სწავლის დაწყება. 1916 წლის ენკენისთვეში გაიხსნა მერე განუოფილებაც და ამიარად დღეს ბათუმის სკოლა შესდგება ორის განუოფილებისგან. პირველს განუოფილებასში ასწავლის მ. ღომინაძის ქალი, მერეში ად. მკელაძე. გალობას ასწავლის ცალკე მასწავლებელი ი. კლანდაძე. I განუოფილებასში სიით ითვლება 48 მოწათე, მერეში 28 მოწათე. I განუოფილების 48 მოწათეში 30 ვაჟია (2 მამადიანი) და 18 ქალია (5 მამად.) II განუოფილების 28 მოწათეში 17 ვაჟია (2 მამად. და 11 ქალია (4 მამად.). სულ ორსავე განუოფილებასში 76 მოწ. (13 მამად.), ამთში 47 ვაჟი (4 მამად.) და 29 ქალი (9 მამად.).

ამ სასწავლო წელს თებერვლის ათამდე გაუფლიათ: 1 განუოფილებასში—ქართულში დედა-ენა I ნაწ. თითქმის მთლად (?), რუსულში დაუწყვიათ ლექსიურად ენის შესწავლა, ანგარიშიში ოცის თარგალში მიმატება და გამოკლება, ხოლო ათის თარგალში ოთხივე მოქმედება, საღვთო სჯულში უმარტივესი ღოცვები და დღესასწაულები. II განუოფილებასში—ქართულში დედა-ენა 2 ნაწ. 105 გვერდამდე, რუსულში Русское Слово, I ნაწ., 74 გვერდამდე (книга-მდე), ანგარიშიში ასამდე უგელა მოქმედება, საღვთო სჯულში ახალი აღთქმა (?) ქართველების მონათვლიამდე.

მოწათეები საზოგადოდ მკვირცხლად და შეგებულად იძლეოდნენ ჰასუხს, მხოლოდ ცუდს ჩაბეჭდილებას სტოვებდა არა იშვიათი შემცდარი ჰასუხები და შემცდარი კითხვა წიგნისა. ამის მიზეზი, უეჭველია, უნდა იყოს ის გარემოება, რომ, როგორც საკლასო ურნახლითგან ჩანს, მოწათეებს რიგანად არ უგლიათ გაკვეთილებზე, რადგან ბათუმშიაც მოდებული უოთაღა მოარული ავადმუოფობანი. თვით იმ დღეს, როდესაც მე ვიუავ სკოლაში (9 თებერვლს) პირველს განუოფილებასში ავლდა 10 მოწ. (ერთს მახუთადზე მეტი).

მწაფეების ნაწერებს შედარებით არა უჭირს-რა. შესამჩნევო ის არის, რომ მკარგ კანუჭილებს მწაფეები, წინააღმდეგ მიღებულის წესისა, ადრე შესდგომიან გაკრულის ხელთ წერას ბეჭდურის მაგიერ და წარმატებითაც შეუთვისნიათ ეს ხელი.

ბათუმის სკოლის თანდაყოლილი ნაკლულევანება დღესაც ისევ ის არის, რაც ყოფილთვის ყოფილა. ეს არის მაჰმადიანთა მტრე რიტხვი მისწავლეთა შორის—76-ში 13 ანუ 17 შროც. ნუგეშად მხოლოდ ის ითქმის, რომ წინაღ ამაზე ნაკლებიც ყოფილა.

დ. კარიკაშვილი

31 მარტს 1917 წ.

მ ო ხ ს ე ნ ე ბ ა

ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების ქუთაისის განყოფილების შესახებ.

ქუთაისის განყოფილება დაარსებულია 1909 წ. და ღვეს შესდგება 526 წევრისაგან. უმთავრესს თავის საზრუნავად განყოფილების გამგეობას გაუხდია წიგნების გამოცემა-გავრცელება და ბიბლიოთეკა-სამკითხველთა გახსნა. სკოლების გახსნისათვის ჯერ არ მოუკიდია ხელი, მაგრამ განუძრავს მომავლის წლიდგან ამ საქმის დაწყებად. თავის მიზანთა გასასრულებლად გამგეობას შეუძენია სტამბა, მოუწევია წიგნების გავრცელების საქმე, აუღია თავის სახელზე ბიბლიოთეკა-სამკითხველთა გახსნის ნებართვა და უძლევა დამარება ამ ბიბლიოთეკა-სამკითხველთა შემნახველის წრეებისათვის წიგნებით თუ თუთი. ეველა ამას, რასაკვირველია, უნდა სხსარი და ამიტომ სხსრის შოვნად ერთს უმთავრესს საზრუნავად გაუხდია. გასულს 1916 წელს კასის შემოსავალი ჰქონია 23,525 მან. 72 კაპ., გასავალი 21,227 მან. 83 კ. ხოლო განყოფილების ქონების ბალანსი უდრიდა 33,265 მან. 72 კ.

განყოფილების გამგეობის სხდომათა ოქმების გაცნობამ დამარწმუნა, რომ გამგეობა შეძლებისამებრ შრომობს და ცდილობს ნაკისრის საქმის რიგიანად გაძღვას და წარმართვას. ვნახე მხოლოდ ოქმების წვრილმანი თორმადი ნაკლებელებანი, რომელთა შესახებ ჩემი აზრი და შენიშვნები გაუზიარე გამგეობას საგანგებოდ გამართულს სხდომასზე და გამგეობამაც მიიღო შესდგელობაში. არ დამაკმაყოფილა მხოლოდ ანგარიშის წარმოებამ, რომელიც მოითხოვს შეცვლას და გაუმჯობესებას.

განყოფილებას არ მიუღია სახელმძღვანელოდ დაუთრის ის თორმადი, რომელიც მთავარ-გამგეობამ დაუგზავნა ეველა განყოფილებებს და უწარმოებია უბრალო შემოსავალ-გასავლის დაუთარი. ამიტომ შეუძლებელია განყოფილების ანგარიშების მდგომარეობის ადვილად გაგება და გამოკვეთვა ყოველს დროს და არც წლიურის ანგარიშის და ბალანსის შემოწმებას საადვილო, მე ვნახე 1916 წლის კასის შემოსავალ-გასავალი და ბალანსი, მაგრამ ის რაც უფრო მაინტერესებდა, სახელდობრ, განყოფილების შემოსავალ-გასავლის ანგარიში, ვერ ვნახე შედგენილი. კასის შემოსავალ-გასავლის ანგარიში ვერ დაიტყრს განყოფილების შემოსავალ-გასავლის ანგარიშის ადვილს. მაგ. 1916 წლის კასის შემოსავალში ნახევრების სტამბის შემოსავალი 11,792 მან. 23 კ., ხარჯები კი 13,149 მან. 75 კ. გამოდის თითქმის სტამბას ჰქონებოდეს ზარალი 1357 მან. 52 კ. ნამდვილად კი, როგორც გამგეობაში გამოირკვა და ბალანსითგანაც ჩანს, სტამბას მოგება ჰქონია. ეს

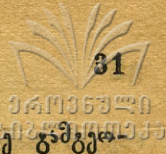

მოგება კი არსდა ჩნს ცალკე შემოსავალში. კასის შემოსავალში მოხსენებულია წიგნების გაყიდვითგან შემოსულად 990 მან. ეს ჯამი უნდა შესდგებოდეს ორის ციფრისაგან: წიგნების დაბეჭდვის ღირებულებისაგან და ზედმეტის ფასისაგან, რაცა მოგებულ იწოდება. ამიტომ ეს ორი ჯამი ცალ-ცალკე უნდა იყოს ნაჩვენები. აგრედვე ხაზად არის ნაჩვენები წიგნების გამოცემაზე და გავრცელებაზე 1033 მან. 53 კ. წიგნების გამოცემაზე დახარჯული ფული დასაბრუნებელი ფულია და ანაზღაურდება გაყიდვის დროს, წიგნების გაყიდვის ან გავრცელების ხარჯი კი აღარ დაბრუნდება და ტვირთად დაწვეება მოგებას, ამიტომ ეს ორგვარი ხარჯი — გამოცემისა და გავრცელებისა — არ უნდა იყოს ერთმანეთში არეული და ცალ-ცალკე უნდა იყოს ნაჩვენები. აგრეთვე ბაღანის აქტივში ნაჩვენებია ურთად წიგნების გამოცემისა და გავრცელებაზე დაბანდული ფული 1477 მან. 63 კან. ესეც გაუგებარია, რადგან ქნებად ჩაითვლება მხოლოდ გამოცემაზე დაბანდული ფული, გავრცელებაზე დაბანდული კი ნამდვილი დაუბრუნებელი ხარჯია.

ამისთანა არეულობის ასცილებლად საჭიროა, ქუთაისის განყოფილებაში მიიღოს იმნაირისავე ფორმის დაუთარი, როგორც მთავარ-გამგებებს აქვს და იმნაირადვე შეადგინოს ხელმე წლიური ანგარიშები, როგორც მთავარ-გამგებთა ადგენს. ამისთვის კი აუცილებელია განსაკუთრებული კაცის უწყა. ამ კაცს შეუძლიან განყოფილების საკანცელარიო საქმეებიც აწარმოვან. კაცის მოწვევა, მართალია, ხარჯს გამოიწვევს, მაგრამ სამაგობრად წესიერება მეტი იქნება და განყოფილების მოქმედებას გაცნობიერდება სხვა საქმეთაგან თავისუფალს ადამიანის შრომით.

მთავარ-გამგებობისა და განყოფილებათა ანგარიშების ერთგვარად წარმოება კიდევ იმისთვის არის საჭირო, რომ მთავარ-გამგებობას ჰქონდეს საშუალება ადვილად შეადგინოს ხელმე მთელის საზოგადოების სურთთ შემოსავალ-გასავალის ანგარიში და მის ქნების სურთთ ბაღანსი. ტერმინოლოგიაც უნდა ერთნაირი იყოს მიღებული თანხების და ანგარიშების აღსანიშნავად. მაგ. ქუთაისის განყოფილების ბაღანის ხასივში მოხსენებულია სპეციალური კაპიტალი 7436 მან. 51 კ. მე დაინტერესდი, რა სპეციალი თანხა უნდა ყოფილიყო ეს კაპიტალი და აღმჩნდა, რომ ეს თანხა ყოფილას სრული საკუთრება განყოფილებისა და არავითარი სპეციალი დაინიშნულება არა ჰქონია გარდა განყოფილების საქმეთათვის მოხმარებისა. მთავარ-გამგებობის ანგარიშების ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ, ის ყოფილას განყოფილების სახარჯო თანხა.

1916 წლის ანგარიშში მე ვერ ვხევი შემოსავალში ის ათასი მანეთი, რომელიც მთავარ-გამგებობაში მიიღო კასტავს ანდერძით და სტნო ქუთაისის განყოფილების შემოსავლად, ხოლო რადგან ქუთაისის განყოფილებას ემართა თავის შემოსავლის საზოგადოებრივი გადასახადი, ეს ფული ვალში ჩაუთვალა. ამიტომ ქუთაისის განყოფილების გამგებობასაც ეს ფული უნდა შეეტანა შემოსავალშიც და გასავალშიც. ამაზე გამგებობაში ვასუხად მომდია, არ გაგვიგია მთავარ-გამგებობის აგრეთი დადგენილება, თორემ აგრე მოფიქრებოდიოთ. ამას გარდა იმავე შემოსავალ-გასავალის ანგარიშში არ არის არავითარი კვალი იმისი, რომ ქუთაისის განყოფილება იხდის ან ვალად სტნობს იხადოს შემოსავლის პოტენტი, რადგან ასეთი გადასახადი, რაკი არ გამოუგზავნიათ მთავარ-გამგებობისთვის, ვალად მანინც უნდა ჩაეწერათ. ლაშაკაძის დროს გამოიჩვენა, რომ გამგებობა ჯერ კიდევ არ შერიგებია იმ აზრს, რომ განყოფილებანი მოვალენი არიან იხადონ 10 პოტ. უფელგვარის წმინდა შემოსავ-

დითგან, გარდა საგანგებო დანიშნულების შქანე შემოსავლისა. მე ეს გაუუმართე გამგეობას და დამზირდნენ მოვალეობის შესრულებას.

ქუთაისის განყოფილებას ჭქონია სულ 39-მდე ბიბლიოთეკა-სამკითხველად, მათ შორის ქუთაისში სპი. როგორც უვეჯგან ისე ქუთაისში ბიბლიოთეკა-სამკითხველად მხოლოდ სახელით არიან განყოფილებისა, თორემ მათი ნამდვილი ზატონები და მზრუნველები ცალკე წრეებია, რომელთა თაოსნობით და ხარჯით ინახებიან ისინი. განყოფილებას სახელის გარდა აძლევენ მცირეოდენს დახმარებას წიგნებით თუ ფულად და საზოგადოებრივ მოვალეობას უწევს. გასულს 1916 წელს ბიბლიოთეკებზე გამგეობას დაუხარჯია 399 მან. 35 კ. 14 თებერვალს დავათვალიერე ქუთაისის სამივე ბიბლიოთეკა-სამკითხველად და ვზოვე შემდეგი.

ა) შოთა რუსთაველის სახელობის ბიბლიოთეკა-სამკითხველო მეთავსებულია სასწავლის ქუჩაზედ ერთს საკმაოდ დიდს ოთახში, რომელშიაც ქირად იხდიან თვეში 15 მან. ბიბლიოთეკას ჭეავს გამგე ქალი, რომელსაც აძლევენ ჯამაგირად თვეში 15 მან. სამკითხველს მოსდის საკმაოდ ბევრი ჟურნალ-გაზეთი, როგორც ქართული ისე რუსული, სახელდობრ: განათლება, ზვირთი, თანამედროვე აზრი, თეატრი და ცხოვრება, მეგობარი, საკადულო, სამშობლო, სსსოფლო გაზეთი, საქართველო, სახალხო გაზეთი, ჯგჯილი, ბაკუ, ზაკ. რუხ, კავკ. ტელეგრაფ, ოგონეკ, პეტროგრ. ვედი. რუსკია ვედი. და რუსკოე სლოვო. ამათში ზოგი მუქათად მოსდით, ზოგი ფასით. ბიბლიოთეკას ჭქონია 862 ქართული და 492 რუსული წიგნი. ამთგან ხმარებაშია მხოლოდ დიანი წიგნები: 568 ქართული და 404 რუსული. წიგნებიც ზოგი ნაყიდა, ზოგი ემწირული.

გასული წლის გამავლობაში სამკითხველოში შესულა საკითხავად 8452 დღიური კითხველი, თითქმის სულ მოწაფეები. შინ წაუღია საკითხავად წიგნები 102 მკითხველს. სენიც უმეტესად მოწაფეები ყოფილან.

ბიბლიოთეკა-სამკითხველს აქვს შემდეგი დავორები: 1) სინვენტარო კატალოგი, 2) ისტრუმენტური კატალოგი, 3) შიგ მკითხველ. დავთარი და 4) წიგნ. შინ წამდებთა დავთარი.

სამკითხველს კედლები მართულია მწერალთა სურათებით. სამკითხველო დია დღიით და სდამითი. ბიბლიოთეკის შემნახველს და მზრუნველს წრეს გასულის წლის გამავლობაში უმოვია 670 მან. 61 კ. წინა წლიდან ნაშთიც ჭქონია 282 მ. 45 კ., სულ ერთად 953 მან. 06 კ. ბიბლიოთეკა-სამკითხველოზე დაუხარჯია 665 მან. 71 კ. და ბარჩენია 1 იანვარს 1917 წლის 207 მან. 35 კ.

ბიბლიოთეკა-სამკითხველო სტოვეს ადამიანზე ღარბის, მაგრამ საკმაოდ რიგინად დაყენებულის ჩაბეჭდილებას. ეტუება მზრუნველი წრე საკმაოდ მუყათობას ეწევა და, უმეტესად, საგრძნობელი სარგებლობაც მოაქვს ახალგაზრდობისათვის.

ბ) დავით კლდიაშვილის სახელობის ბიბლიოთეკა-სამკითხველო მეთავსებულია განაპირა უბანში (საფინისიაში) ერთს ზატარა ოთახში, რომელშიაც ქირად იხდიან თვეში 8 მან. ბიბლიოთეკას ჭეავს გამგე ქალი, რომელსაც აძლევენ თვეში 12 მან. სამკითხველს მოსდის შემდეგი ჟურნალ-გაზეთები: განათლება, ეშპაკის მათარხი, ზვირთი, თანამედროვე აზრი, თეატრი და ცხოვრება, მეგობარი, საკადულო, სამშობლო, საქართველო, სახალხო გაზეთი, ცხოვრება და ზაკ. რუხ. წიგნების რაოდენობა არ იციან,

რადგან სინეენტარო კატალოგი არა აქვთ, აქვთ მხოლოდ ანბანის რიგზე ჩაწერილი წიგნთა სია დაუნუმრავად. წიგნებს სახელში არ აძლევენ საკითხავად და თვით სამკითხველთა შიგნით შეუძლებელია მათი ხმარება, რადგან უსისტემოდ აღავსა თაროში. გამგის თქმით, დასჯდებიან 400-დე წიგნი ექნებათ ქართულსა და რუსულს ენაზე. უმეტესობა, მისივე თქმით, ქართული უფაულია. სამკითხველში რაოდენიმე სურათი ჰქვია. ღია დღისით 9 ხაზ. ს. 1 ხაზ. ს. და საღამოთი 5—8 ს.

ბიბლიოთეკა-სამკითხველს ინახავს ცალკე წრე, რომელსაც ჯერ ვერ მოუწვია საქმე, თუმცა, მოქმედება დაუწვია 9 ივნისს 1915 წლის. ვერ შევიტეე რა შედეგებისა ეს წრე, რადგან არც შემოსავალ-გასავლის დავათარი დამხვდა სამკითხველში, არც გამგე ქაღმა იცოდა რამე ამისი.

ბ) აკაკის სახელობის სამკითხველო მოთავსებულია არქილის გორაზე, ერთს მატარა თათში, რომელშიც ქინდა აძლევენ 5 მანეთს. სამკითხველს ჰქვას გამგე, რომელიც დებულებს ჯამაგირად თვეში 12 მან. სამკითხველს მისდის შემდეგი ჟურნალ-გაზეთები: განათლება, ეშმაკის მათრახი, თანამედროვე აზრი, თეატრი და ცნობვება, მეცობარი, ნაკადული, სამშობლო, სსსოფლო გაზეთი, საქართველო, სახალხო გაზეთი, ჯეჯილი, *Зак. Рѣчь, Нива და Русское Слово*. საკითხავი წიგნები სამკითხველს სრულებით არა აქვს. ღია მხოლოდ საღამოთი 4—8 საათამდე. ეს სამკითხველთა ინახება ცალკე წრის ხარჯით. სამწუხაროდ, არავითარი დავათარი არ დამხვდა სამკითხველში, რომ გამგეც ამ წრის ავლა-დიდება და განძრახვანი.

თქმა არ უნდა, რომ ჟურნალ-გაზეთების მიწოდებაც კარგი საქმეა და ამისთვის უნდა მაღლობელი ვიყუთ იმ წრეებისა, რომელთაც თავს უღვიათ კლდისაშვილისა და აკაკის სამკითხველთა დაარსება და შენახვა, მაგრამ მაინც არ შეგვიძლიან არ შევნიშნათ, რომ ამ კეთილს საქმეს—წიგნების კითხვის წუურვილის დაკმაყოფილებას. რაკი გაუჩენიათ ბინა და უშოფიათ აღმინი, რომელიც განსაზღვრულს დროს სწირავს საქმეს, წრეებს შეეძლოთ მოეწყოთ წიგნების კითხვა სამკითხველში და სახელში საკითხავად ძლევა. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, ესეთი განძრახვა ექნებათ ხსენებულს წრეებს და, უკვლავ, ქუთაისის განყოფილების გამგეობა დახმარებას გაუწევს მათ, რაც შეიძლება მაღე მოაწუონ ეს საქმე.

დ. კარიკაშვილი

9 აპრილს 1917 წ.

